

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjysk Hjemstavn

ØSTJYSK HJEMSTAVN

40. ÅRGANG

ØSTJYSK HJEMSTAVNSFORENING

1975

UDGIVET MED TILSKUD FRA:

A/S Mejeriet Enigheden, Århus.

Andelsbanken, Århus.

Handelsbanken, Århus.

Provinsbanken, Århus.

Sparekassen Hammel.

Sparekassen Midtjylland, Århus.

Århus Oliefabriks fond for almene formål.

Hørning kommune.

Odder kommune.

Skanderborg kommune.

Århus kommune.

Ministeriet for kulturelle anliggender.

Bogen er sat med 10° Garamond og trykt i A/S Skanderborg Amtsbogtrykkeri, Skanderborg.

Papir: 115 gr. Thai-Cote.

Klicheer: Hammerschmidts Klichfabrik, Århus.

Bogbinderarbejde: V. Albrechtsens Bogbinderi, Århus.

Omslagsbillede: Den seksvingede klapsejler i Kalvsmade på østsiden af Gylling Næs har i årtier leveret trækraft til et pumpeværk. Nu er den brøstfældig og ude af drift, men står stadig på sin arbejdsplads som symbol på en indsats i energiforsynings tjeneste. Fot.: S. P. Andreasen, 1975.

FORORD

Selv om choket over den alvorlige olie-situation fra slutningen af 1973 nok til en vis grad har fortaget sig, har den dog givet alle et memento. Vi kan ikke ubekymret frådse videre og bruge løs af de energikilder, som i dagligdagen var og er blevet selvfølgelige livsforholdigheder.

Derfor fandt redaktionen, at det var ganske sundt at standse op og gøre en kort status over, hvordan folk klarede energiproblemet blot for så kort tid siden som fra slutningen af forrige århundrede og til omkring midten af indeværende. Det er blevet til glimt om vand- og vindkraft, om menneskelig udholdenhed og om folks møde med de nye tider. Østjysk Hjemstavnsforenings egne medlemmer har i mange tilfælde været bidragydere ved belysningen af de forskellige sider af dette emne. Det har også været værdifuldt, at andre har øst af deres viden og dermed kompletteret billedet.

Midt i Alvoren var det fristende at bringe et sagligt syn på de Århus-historier, som næsten allerede er blevet historie, og som alle — måske med undtagelse af

REDAKTION:

Museumsinspektør *Erna Lorenzen*
ansvarshavende

Lærerstuderende *Karen Haugstrup*
redaktionens sekretær

Gårdejer *P. Damgaard Andersen*

Skolebibliotekar *Arne Gammelgaard*

århusianerne — har fundet så morsomme. Også deres udbredelse har været en form for kraftudfoldelse — ganske vist mest ved mund til mund metoden. Dog er det værd at erindre, at det netop var den måde, der fra ældgammel tid anvendtes til befordring af nyheder og også historier. I dag har radio og fjernsyn i høj grad hjulpet på spredningen.

Det har været en glæde at modtage adskillige påskønnende udtalelser om afsnittet fra kulturfronten. Netop her er det godt at høre, hvad der foregår — selv i nedskæringsstider.

For al den energi, som forfatterne har brugt til at fortælle om årets tema og de andre kulturemner, vil redaktionen sige alle en hjertelig tak.

Erna Lorenzen

ØSTJYSK HJEMSTAVNSFORENINGSS BESTYRELSE

Forretningsudvalg:

- Formand: godsejer *Erik Kjer*,
Ristrup Hovedgård, 8381 Mundelstrup
- Næstformand: gårdejer *P. Damgaard Andersen*,
Hørret, 8230 Mårslet
- Kasserer: godsejer *J. A. Pontoppidan*,
Constantinsborg, 8260 Viby J.
- Sekretær: landsretssagfører *E. Lund-Sørensen*,
Søndergade 4—6, 8000 Århus C.
- Fhv. gårdejer *Rasmus Bendixen*,
Provstebakken 9, 8210 Århus V.

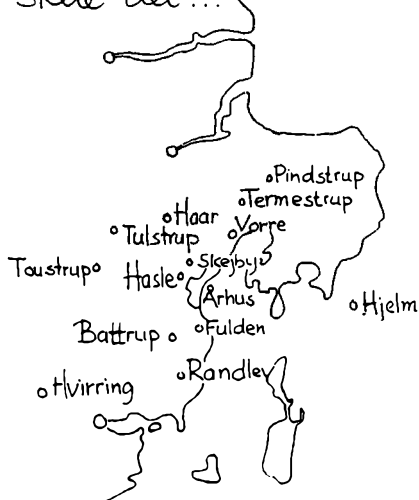
Øvrige medlemmer:

- Skolebibliotekar *Arne Gammelgaard*, Hammel
- Fhv. gårdejer *Axel B. Hansen*, Grundfør
- Lærerstuderende *Karen Haugstrup*, Århus
- Gårdejer *Erling Holm*, Snørild
- Frugtavler *Jens Carlo Jensen*, Skablund
- Fru *Helene Jussen*, Skovby
- Brandinspektør *Carl A. Laursen*, Tved
- Museumsinspektør *Erna Lorenzen*, Århus
- Erhvervsvejleder *Birte Voigt Lund*, Århus
- Fotograf *Else Otzen*, Odder
- Museumsinspektør *Bent Ousager*, Horsens
- Handelsmand *Tage D. Rasmussen*, Højbjerg
- Gårdejer *J. Finnemann Schultz*, Tønning

Æresmedlemmer:

- Konsulent *Anton Jelsbak*, Hammel
- Proprietær *Søren Spanner*, Skjoldelev

her skete det ...

INDHOLDSFORTEGNELSE:

Forord	3	Et nytårsskud	52
Forfattere	6	Af <i>Mathilde Randløv Christoffersen.</i>	
Med Horsens-Tørring jernbane	9	Glimt fra besættelsen	54
Af <i>Otto Glud Konradsen.</i>		Af <i>Erna Lorenzen.</i>	
Tovstrup Vandmølle	14	Energi i 1875	57
Af <i>Jens Peter Bang.</i>		Samlet af <i>Arne Gammelgaard.</i>	
Hesteomgangen	19	Landskabsvitser	66
Af <i>Robert Bach.</i>		Af <i>Bengt Holbek.</i>	
Klapsejleren	23	Energi uden brug af brændsel	76
Af <i>Aage Schøler.</i>		Af <i>Frede K. Hvelplund.</i>	
Kommunikation	27	Viggo Leth	86
Af <i>Peter Rasmussen.</i>		Nekrolog af <i>Aage Bredsted.</i>	
Nogle møller i Ning herred	34	Evald Rasmussen	87
Af <i>Peter Damgaard Andersen</i>		Nekrolog af <i>Johann Finnemann Schultz.</i>	
og <i>Ole Braad Andersen.</i>		Odysseen til Hjelme den 7. september 1974 ..	88
Kraft og energi i landbrugets tjeneste gennem		Af <i>Søren Bach.</i>	
75 år	39	Småstrejf fra Østjyllands kulturfront 1975.	
Af <i>Rasmus Bendixen.</i>		Lidt om Galten egnsarkiv	94
Et 10—12 års barns møde med		Af <i>Christian Jespersen.</i>	
»Statsradiofonien« for 50 år siden	44	Landskabsplanlægning	96
Af <i>Elise Marie Knudsen.</i>		Af <i>Jørgen Bang og H. J. Anhøj.</i>	
Mosekonen bryggede — men så kom la Cour ..	46	Litteratur om Østjylland 1974	105
Af <i>Palle Rosenstand.</i>		Af <i>Kjeld Elkjær.</i>	
		Et sagligt opgør med en sejlivet	
		drømmeforestilling	106
		Af <i>Vagn Wåhlin.</i>	
		Clausholm	114
		Af <i>Henrik Berner.</i>	
		Dansk Landbrugsmuseum, Gl. Estrup	116
		Af <i>Svend Nielsen.</i>	
		Djurslands Museum, Grenå	117
		Af <i>Ejnar Hovesen.</i>	
		Horsens Museum	118
		Af <i>Bent Ousager.</i>	
		Forhistorisk Museum, Moesgård	119
		Af <i>Hans Jørgen Madsen.</i>	
		Odder Museum	121
		Af <i>Valdemar Smed.</i>	
		Kulturhistorisk Museum, Randers	122
		Af <i>Guri Dybsand.</i>	
		Silkeborg Museum	125
		Af <i>Christian Fischer.</i>	
		Skanderborg Museum	126
		Af <i>Niels Gjesing.</i>	
		Købstadmuseet »Den gamle By«	127
		Af <i>Henrik Nyrop-Christensen.</i>	
		Østjysk Hjemstavnsforening	130
		Østjysk Hjemstavnsforenings regnskab	131
		Personregister	133
		Stedregister	136

FORFATTERE:

Ole Braad Andersen er født i 1908 i Battrup og uddannet ved landbruget. Han har arbejdet ved Hedeselskabet og i entreprenørvirksomhed. I 1944 overtog han sin fødegård, men solgte ejendommen i 1946.

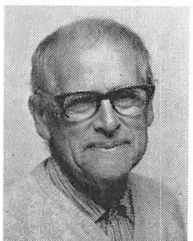
Peter Damgaard Andersen er født 1902 og er opvokset og udlært ved landbruget. Fra 1924 har han været gårdejer i Hørret og er stadig aktiv landmand.

Robert Bach er født i 1917 i Sall ved Hammel. Uddannet som gartner. Ophold på forskellige højskoler. Kom som 30-årig på Silkeborg Seminarium, lærereksamen 1951. Ansat som overlærer ved Mølleskolen i Ry. Er viceborgmester og medlem af Ry egnsarkivs bestyrelse.

Søren Bach er født 1909 og opvokset i Ry Stationsby. Blev udlært som vogn- og beslagsmed i 1930 og har været selvstændig VVS-installatør siden 1950. Han har siddet i Rye sogneråd siden 1946 og var den sidste sognerådsformand i Rye kommune. I den nuværende Ry kommune er han medlem af byrådet og har mange tillidshverv.

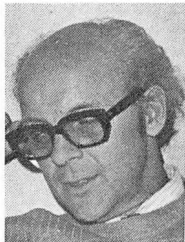
Jens Peter Bang er født i 1899 i Tovstrup, Dallerup Sogn. Lærereksamen i 1922. Indtil 1931 højskolelærer i Hadsten og ved gymnastikhøjskolen i Ollerup. Lærer i Glostrup 1933—42, viceinspektør og fængselslærer. Udstiller som maler på censurerede udstillinger: Den Fries Efterårsudstilling, Charlottenborg, og Odense Kunstudstilling.

Rasmus Bendixen er født i Ølsted i år 1900. Uddannet ved landbruget og gårdejer i Skejby til 1961. Oprettede Skejby—Lisbjerg—Ølsted Sognearkiv og har skrevet lokalhistoriske artikler bl. a. i Østjysk Hjemstavn og i Historisk Samfunds Årbøger. Fik i 1972 udgivet »Skejby kirke i 800 år« med støtte fra Den Hjelmstjerne Rosenkroneske Stiftelse. Var i tyve år medlem af Skejby menighedsråd, de sidste ti år som formand. Er i bestyrelsen for distriktsforeningen for Århus stift. — Rasmus Bendixen var fra 1968—72 formand for Østjysk Hjemstavnsforening.

Mathilde Randalov Christoffersen er født på Tåning Østergård 1893. Efter højskoleophold og kurser har hun undervist ved forskellige skoler, sidst i 27 år i Øster Højt, Tønder amt, indtil hun tog sin afsked i 1959.

Arne Gammelgaard er født i 1928 i Vendsyssel. Om hans øvrige virke se Østjysk Hjemstavns årbog 1974.

Bengt Holbek er født på Frederiksberg i 1933. Mag. art. i nordisk folke-mindevidenskab i 1962 og arkivar ved Dansk Folkemindesamling 1962—70. Lektor ved Københavns Universitets Institut for Folkemindesamling og har særlig arbejdet med folkedigtning: eventyr, dyrefabler, ordsprog, vitser m. v.

Frede K. Hvelplund er født i Thy i 1945, cand. merc. i udenrigshandel 1970, bifagseksamen i etnografi 1972 og siden 1973 kandidatstipendiat ved Handelshøjskolen i Århus. Studierejser til Indien og Canada vedrørende studiet af teknologiens tilpasning i udviklingslandene. Medforfatter ved håndbog i Appropriate Technology på Brace Research Institute, Montreal. Medlem af Vindenergiudvalget under Akademiet for de Tekniske Videnskaber 1974—75 og medredaktør af Energioplysningsudvalgets bog nr. 6 om alternative energiformer.

Elise Marie Knudsen er født i 1913 på Vorregård pr. Løgten.

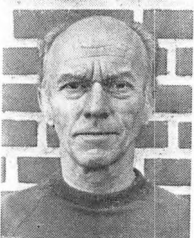
Otto Glud Konradsen er født i Hvirring Præstegård i 1885 og har virket som skovrider på Lolland. Østjysk Hjemstavnsforening har en del af hans barndomserindringer, som muligvis senere vil fremkomme i årbogen.

Erna Lorenzen er født i København 1909 og har været ansat i Købstadmuseet »Den gamle By« siden 1935, fra 1959 som museumsinspektør. Dr. phil. 1975 på en afhandling om »Folks tøj i og omkring Århus«, se anmeldelsen side 106.

Peter Rasmussen er født i Termestrup i 1892. Om hans øvrige data se Østjysk Hjemstavns årbog 1974.

Palle Rosenstand er født i 1920 i København og uddannet i Det forenede Dampskibs-Selskab i København og på Handelshøjskolen som korrespondent. Efter stilling som korrespondent ved B&W var han i 19 år direktionssekretær ved Pindstrup Mosebrug. 1968—70 er han uddannet som journalist og har siden været lokalredaktør ved Aarhus Stiftstidende for Midtdjursland.

Aage Schøler er født på Hår Nedergård ved Hinnerup i 1917. Uddannet som landmand. Ophold på Vestbirk Højskole og Slangerup Landbrugsskole. Ejer af forskellige landbrug indtil overtagelsen af Hår Nedergård, fra 1947 som forpagter og siden 1963 som ejer. Oprettede i 1971 Hår Camping på en del af jorden.

Med Horsens—Tørring jernbane

Af Otto Glud Konradsen

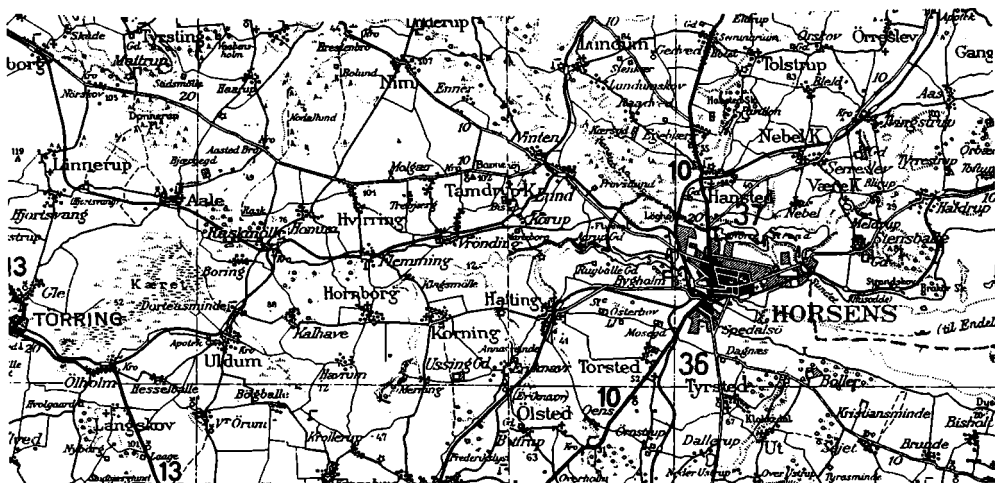
Forfatteren af denne lille beretning er søn af forlængst afdøde pastor Kr. D. Konradsen i Hvirring. Det er et udpluk af et meget stort manuskript, hvorfra der senere vil følge mere. Det følgende omhandler hovedsageligt jernbanen, de folk, der i begyndelsen var knyttet dertil på egnen, og nogle af de mennesker, som kørte med togene.

Da den tid kom, hvor der blev talt om, at der skulle anlægges en jernbane til Horsens Vesteregner for at gavne det fremadskridende landbrug, så en »synsk« kone i Honumskov allerede toget komme. »Se, der kommer det løbende«, sagde hun og pegede i retning af, hvor de smalsporede skinner faktisk senere blev lagt. Sådan optog det sindene. Den 1. november 1892 blev banen indviet, en stor begivenhed for egnen. Præsten i Hvirring, Kr. D. Konradsen, var formand for koncessionsudvalget og siden næstformand i banebestyrelsen. En tidligere højskoleforstander, bl. a. i Uldum, N. P. Stensballe, blev driftsbestyrer med bopæl i Tørring, medens den tekniske bestyrer blev ingeniør Holmblad i Horsens, der også fungerede

Pastor Kr. D. Konradsen, Hvirring, ca. 1895.

ved de andre privatbaner, som udgik derfra (Juelsminde, Odder og siden Bryrup). En pålidelig fattiggårdsbestyrer i Honum Fattiggård, Mikkel Olesen, blev stationsforvalter i Flemming; stationsforvalter i Uldum blev Dahlin, hvis tidligere tilværelse, jeg har glemt. Ved Kørup holdeplads blev en kone ansat som bestyrer;

Området mellem Horsens og Tørring.

da hun ikke var stiv i regnskabsvæsen, blev Mikkel Olesen sat til at assistere hende og konstaterede da, at »hun æ grumme slet begavet«; ikke desto mindre gik togene jævnt deres rolige gang.

Engang hørte jeg far forhandle med baneformanden i Flemming om dennes løn. Den blev fastsat til 900 kr. årligt, velsagtens plus fri bolig; det var egentlig ret meget, og selv små tjenestestillinger blev meget efterspurgt, det var de nye tiders indmarch. Arbeidsmænd i fri næring tjente ikke så meget; endnu i 1910 klarede en skovarbejder sig f. eks. med 6 à 800 kr. årligt, kun de meget dygtige nåede højere op.

Vi var tre brødre, der fra år 1900 tog med toget daglig for at gå i Horsens gamle latinskole i Havnealléen. To af mine ældre brødre havde haft samme tur. Driftsbestyreren havde haft tre sønner, der ligeledes gik på latinskolen. Af andre jeg mindes fra min tid var der den senere

professor, dr. jur. K. Sindballe, der havde haft sit fattige hjem vesterude, og den senere meget læste folkelige forfatter Sigurd Elkjær, hvis far var lærer i Honum. Han fortæller, at han tilfældigt — på hjemrejsen fra Horsens — en dag kom i kupé med den gamle præst fra Hvirring, som naturligvis havde konfirmeret drengen, og han gav sig i snak med ham, bl. a. om kommunale forhold, der dengang »gik over hovedet på mig«, siger Elkjær og tilføjer, »sådan rejste vi sammen, den henved 80-årige præst og jeg, drengen«.

Vi måtte op kl. ca. 6 morgen, både sommer og vinter for at nå toget, det var en drøj tur, men jeg for mit vedkommende tog den i stiv arm; kun en enkelt gang kom vi for sent — den rare togfører Godsk ventede ofte på os med afgang, når vi var lidt sent på vej, men denne ene gang ville han statuere et eksempel til advarsel. Cykler var ikke almindelige dengang, og for øvrigt havde vi ikke råd til

den luksus; enkelte elever fra Horsens og omegn havde dog et sådant køretøj. Var vejret for slemt blev vi alligevel kørt til stationen i arbejdsfjedervognen af vor avlskarl med »den brune og den røde« for. Nogle gange kørte vi i slæde i sne-storm; og det er naturligvis også hændt, at vi måtte hjem igen på grund af sne-standsning på banen. Vi har også prøvet at vælte med slæden i sneen, når vi måtte ind over markerne.

Ventetiden, før toget kom, forløb om-trent sådan:

I ventesalen, der endnu ikke var nået at blive opvarmet, lyste petroleumslampen mat. I vindueskarmen stod nogle vinter-

hvilende planter. Som tidsfordriv under-søgte vi disse: »I må æ pil' ve' æ blom-ste,« sagde den morgengnavne stations-forvalter Mikkell Olesen inde fra kontoret, hvortil døren stod åben; han var ved at tænde sin signallygte. Efter lidt ven-ten råbte han ind til sin kone i stuen bagved: »Ta' mæ mi lue, Gine, nå komme' toget« — hun kom så med tjenesteka-sketten med de bevingede hjul i kokarden. Vi fo'r ud på perronen og ind i kupéen til andre petroleumssduftende lamper med søvnigt skin, der dog af og til tillod lidt nødtørftig lektielæsning. Imens sneglede vi af sted med højst 40 kilometers fart, og det var endda først, når vi rigtig var

Sommertur fra Hvirring præstegård ca. 1900. Studenterne er fra venstre: Kr. G. Konradsen, senere sognepræst i Ebeltoft, broderen Aksel, Peder Herschend, senere amtmand i Ribe, søsteren Jutta og brødrene Otto, Aage og Viggo samt avlskarlen Thomas.

i gang mellem to stationer, der for øvrigt lå tæt: Vrønding, Kørup og Lund samt Bygholm holdeplads. Her standsede vi kun, hvis signalet dér var hejst, eller der var en enkelt rejsende, som skulle af.

Hele togatmosfæren med togførerens fløjten og lokomotivets prusten og hele den moderne teknik kunne godt opildne drenge. To af driftsbestyrerens sønner blev fremtrædende jernbanemænd, den ældste Johs. Stensballe blev cand. polyt. og direktør for Sydfynske Jernbaner, siden endog trafikminister og landstingsmand. Den yngste Helge Stensballe blev direktør for Kolding Vestbaner. Den mellemste, Sven Stensballe, blev ørelæge i Horsens, (otolaryngolog). — Faderen, N. P. Stensballe, var en tid folketingsmand; perfide tunger kaldte ham »Venstres ENFANT TERRIBLE« på grund af hans lange, omstændelige taler på tinge. Johannes var også »venstre« og særdeles agtet. Jeg husker hans lange skikkelse fra den tid, han gik til præst hos far.

En sommermorgen kom stationsforvalteren os i møde med alvorlig mine og med ordene: »Den gammel' Christiansen o Rask æ dø' i æ skov i nat«. Det var herren til Rask; han var aftenen før gået ud i skoven med den bemærkning, at han ville skyde en buk til sin forestående fødselsdag. Men folkene fandt ham død ved skud fra hans egen bøsse.

Forfatteren Anders Uhrskov, der var født i Tørring, fortæller i en af sine bøger om et besøg i Åle hos Ann Mari, Martin Hansens enke, hvor pastor Konradsen, Hvirring, fortalte en pudsigt oplevelse, han havde haft, da han i Horsens-Tørring toget, tilfældigt kom til at køre sammen

med Indre Missions fører, Vilhelm Bech. Da Konradsen havde sagt, hvem han var, lavede Bech straks op og spurgte: »Har De så hørt, at man har haft mig for i Kirkerådet?« Nej, det havde Konradsen da ikke (Kirkerådet blev oprettet 1883 og bestod af rigets syv bisper samt et medlem af det teologiske og et af det juridiske fakultet). Bech fortsatte: »Joe, jeg skulle have sagt, at vi havde syv idioter til bisper, og at en af dem var en kraftidiot.« En dag jeg var i København, gik jeg op til biskop Fog og sagde: »Jeg hører, De har haft mig for i kirkerådet, fordi jeg skulle have sagt, at vi havde syv idioter til bisper, og at en af dem var en kraftidiot, men det har jeg ikke sagt«. »Nej, det har De ikke sagt,« svarede Fog, »det kan jeg nok tænke.« Da jeg senere var i Viborg, gik jeg op til biskop Swane og sagde det samme til ham. »Nej, det har De ikke sagt,« svarede Swane med sin lidt pibende stemme, »men De har sagt, at vi havde syv vise biskopper, og en af dem var ærkevis, og dermed mente De, at vi var syv idioter, og at én af os var en kraftidiot«. Nå, hvad jeg mente, sagde jeg naturligvis ikke noget om. Imidlertid blev det bestemt i Kirkerådet, at jeg skulle have en næse, og at biskop Clausen skulle give mig den. En dag jeg var i Århus, gik jeg op og hilste på ham — det var min gamle studenterkammerat. Da vi havde spist til middag og sad ved kaffen, begyndte han pludselig at blive højærværdig. Han sagde, at det jo ikke var smukt at sige noget ufordelagtigt om andre, især når der ikke var grundlag derfor. Til alt held piftede lokomotivet i

det samme. »Nu fløjter toget«, sagde jeg og sprang op, »det er den eneste fløjte, jeg lyder. Farvel!« »Men«, tilføjede Bech til Konradsen. »Kraftidioten ved De vel nok, hvem er.«

Engang min bror (ham der sidst var præst i Ebeltoft og derefter nogle år som 70—80årig bønholder ved Hansted Hospital) som skoleelev kørte med toget, kom han ligesom far tilfældigt i kupé med Vilhelm Bech, som sammen med en »ligesindet« havde været til møde vesterude. Under kørslen pegede Bech over mod Hvirring og sagde til sin ledsager: »Se,

der bor skydepræsten« — en spydig henrydning til skytteforeningsformanden. Far var formand for Horsens og Omegns Skytteforening og medlem af skytteforeningens overbestyrelse. Min bror fik nu den tanke at ville spille missionspræsten et puds. Ved Horsens banegård skyndte han sig derfor ind i vestibulen for at holde døren for Bech. Denne nikkede venligt og sagde tak, men min bror havde håbet, at Bech også ville spørge: »Hvem er du«, — og så ville skuddet falde: »Jeg er søn af skydepræsten«. Men det mislykkedes desværre. —

Tovstrup Vandmølle

Af Jens Peter Bang

I Dallerup sogn, Gern herred, var der fire møller. Tre vindmøller og en vandmølle.

De to vindmøller lå i Sorring, den ene ved vejen til Voel, den anden ved vejen til Skanderup, og den tredie lå i Dallerup. Vandmøllen var i den østlige del af sognet.

Går man ad vejen fra landsbyen Tovstrup, passerer man først et gammelt pottemagerhus. Ælteværket stod der endnu i min barndom. Ejeren kaldtes i daglig tale Potjens. Pot sattes foran pottemagerens navne, såsom Potmaren, Potniels, Potløren o. s. v.

Længere fremme lå to husmandssteder; de var bygget på jord, der var udskilt fra Tovstrup Vandmølle. De lå, hvor den stejle Frankesdalbakke begyndte at skråne ned mod Møllebækdalen. Kom man gennem skoven ned i dalens bund, så man møllen til højre side.

Hvor var her dejligt i min barndom — sommer som vinter. Her var så lunt, ingen vind kunne trænge herved. Skovene gav læ, som de stod rundt om på skråningerne. Bækkens vand var stemmet op af en jordvold, der gik tværs over dalen, derved var den store mølledam dannet.

Her svømmede de hvide svaner og forskellige slags ænder. Vandhøns og blis-høns skreg og kom frem fra sivene af og til. Småfugle sang i krattene, og store guldsmede stod på snirrende vinger over dammens spejl. Røgen fra møllens stuehus stod lige op, og hele tiden hørte man vandets brusen.

I dæmningen sad stigbordene, og i læ af den lå møllens forskellige bygninger. Når møllen stod stille, var der intet vand i afløbsbækken, men når vandhjulet drejede rundt, styrtede vandet ned over hjulet og plaskede i bækken, så hestene blev skræmte, når vi kom kørende til eller fra engene. Drejede man ind over broen, kom man ind i en meget smuk bindingsværksgård. Gårdspladsen blev gennemskåret af den anden afløbsbæk; gennem den løb vandet fra dammen, når der ikke blev malet på møllen.

Så vidt jeg husker, var der tre karle på gården foruden en møllersvend, der forestod kornets maling og kørte ud til en del af egnens bønder med det malede korn og modtog nyt til formaling. En af møllersvendene husker jeg ret tydeligt. Han havde en mægtig bred ryg, var lidt hjul-

benet, og kasketten sad på snur. Sækkene løftede han som ingenting op og ned af vognen.

Møllevognen var af samme type, som den fragtmændene brugte, når de kørte med de store fragtlæs fra Tovstrup station eller fra Skanderborg. En sådan kunne tage en masse. Møllersvenden kom kørende ind i gården en gang om ugen. Han var altid i højt humør. Det skabte lidt afveksling i hverdagen, og han kunne også fortælle nyt. Denne møllersvend havde været på Askov Højskole, og han ledede karlenes aftengymnastik med stor dygtighed. Vi drenge var med, men en aften

sagde møllersvenden, at vi måtte gå hjem, for vi kunne ikke holde takt. Jeg græd, da jeg gik hjem; mine forældre havde bekostet et par gymnastiksko, og nu var de jo nytteløse.

Møllebækken fortsatte mod syd langs skovbrynet, til den mandede ud i Lyngbygårds Å. Inden for skovbrynet gik en skovvej, der førte til en gammel hellig kilde — »Dæn hællæ kjal«. En hulvej — »Bråsmål« — førte fra vest ned til kilden, den kom oppe fra terrænet i nærheden af »Mettes Høj«, en bronzealderhøj, der lå i udkanten af skoven. Ingen kender kildens navn; den er stensat og

Sådan som Toustrup Mølle gemte sig mellem bakker og skove i forfatterens barndom, tager stedet sig ikke helt ud mere. Mølledammen er væk, gamle bygninger er erstattet af nye. Og dog fornemmer man ved et besøg på stedet stadig den intime atmosfære af østjysk mølleidyl.

Tovstrup Mølle.

Tegning af H. E. Jensen, Tovstrup 1926.

har en dybde af ca. halvanden meter. Ved at grave i den har jeg fundet potteskår.

Det vides, at der til møllen hørte 70 tdr. land pløjjord, 7 tønder land eng foruden skovstrækninger, som jeg skal komme tilbage til. ¹⁾

Hos Heilskov og Jensen: »Dallerup sogn i fortid og nutid« findes en liste over ejere og forpagtere af Tovstrup Mølle. ²⁾ Der står også flere beretninger om disse folk, ligesom en del ældre forfattere har beskæftiget sig med dem. Det er betegnende, at man enten hører om deres meget slette handlinger eller om deres dygtighed og fine karakter. Velsagtens er dette farvet med et ekstra strøg af henholdsvis sort og hvidt. De ganske almindelige mennesker har ikke sat sig noget spor, og sandsynligvis har det været hovedparten af folkene.

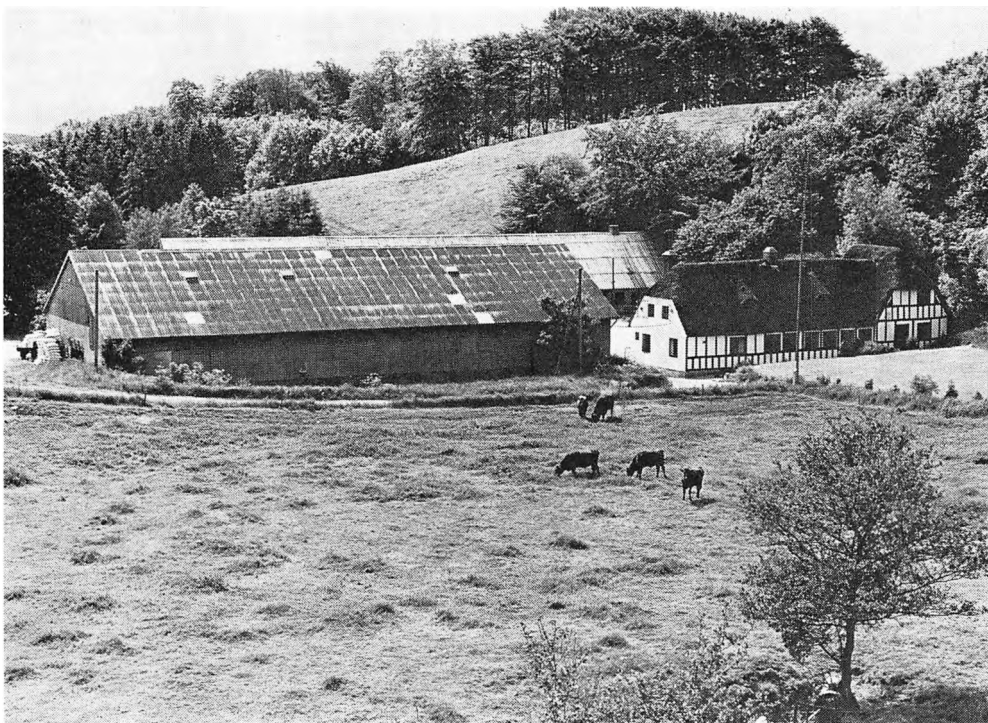
Interessant er det dog at høre, at der mellem de mange mænd, som har haft tilknytning til Tovstrup Mølle også har været nogle, der gik i spidsen med anvendelsen af forbedrede redskaber og nye idéer. En af dem var Lauritz Stilling, som ejede møllen fra 1829 til 1861. Han

var den første, som tog svingploven i brug, og han påvirkede egnens folk, så der allerede i 1843 var fem svingplove i brug i Tovstrup by. Desuden tildannede han træværket til over en halv snes plove efter anerkendt model med en længde af åsen på 2¹/₄ alen. Disse uddelte han ganske gratis til venner og bekendte.

Der nævnes meget andet om samme Lauritz Stilling i beretningen fra 1843. Jorden på egnen kom i god grøde, fordi han ved sit eksempel viste bønderne de nye merglings- og brakningsmetoder. Han overrislede engene og forbedrede derved høavlen, og selv markfreden vogtede han strengt over.

Dengang var der til Tovstrup Mølle 32 tdr. land frodig ege- og bøgeskov og 28 tdr. land med elle- og hasselskov spredt i fire partier. Foruden at dette blev godt passet, plantede han gran og fyr på de åbne steder. Det var ganske unge vækster, som han selv drev frem i en sådan mængde, at han kunne tilbyde både bønder og herregårdsfolk ca. 8.000 graner til en selv efter datidens forhold meget billig pris — nemlig 4 mark pr. 100 stykker af 5-årige omstukne planter. ¹⁾

Der er ingen tvivl om, at en dygtig mand, som denne møller har været, har haft stor betydning for egnen; og så længe alt gik godt, har man efterlignet og beundret ham. Men så kom 3-årskrigen, og tyskerne satte sig blandt andet fast i Skanderborg. I nogle dagbogoptegnelser af lærer L. Lassen fra juni-juli 1849 ser man møller Stilling i aktion igen, fordi han simpelthen har haft overblik og forstand til at bedømme bøndernes øjeblikkelige situation. Under trussel om

Den store mølledam udfyldte næsten hele området mellem den gamle hovedbygning, som ses til højre, og den nye vej, hvorfra billedet er taget.

militær ekskursion forlangtes umådelige leverancer af fødevarer til besættelsestropperne, og Stilling søgte nu på bøndernes vegne i amtet om nedsættelse. Sandsynligvis har tyskerne benyttet ham til at være forhandler mellem parterne. Og han har sikkert — tvunget af omstændighederne — været nødsaget til at rejse rundt i herredet og føre lister over de stude, der fandtes, med besked på, at de hverken måtte sælges eller fjernes, så længe Skanderborg var besat. Det er klart, at den tidligere for det gode så populære møller nu blev lagt for had — han måtte bestemt være fjendens håndlanger.

Rygtet løber stærkt, og i lærer L. Lassens dagbogsoptegnelser for d. 4. juli 1849 fortæller han, hvor langt det var nået: » — — Natten til 3. Juli kom danske Soldater og tog Møller Stilling med sig. De har ham endnu, og han skal være angivet for Spioneri. Der spurgtes ogsaa i Møllen efter mig; men jeg ved da, at jeg er uskyldig, og jeg er ogsaa overbevist om hans Uskyld; men andre bagtaleriske Mennesker har travlt, og de betænker sig ikke, at onde Ord kan forårsage megen Ulykke. — — — «³⁾

Stilling har sikkert forstået at rehabiliterer sig; han forblev på møllen til 1861, da han solgte den til sin svigersøn, Jens

Dette kortudsnit stammer fra et generalstabskort L 14 Sørring Loddenhøj, tegnet 1876 af A. Møller. Tovstrup Vandmølles placering i terrænet, gemt mellem bakker og skove og lidt fra alfarvej — som de fleste østjyske vandmøller — kommer tydeligt frem.

Christian Saabye. Selv blev han 85 år og døde i Skanderborg 1882. ⁴⁾

Medens beretningerne om Lauritz Stilling er så godt dokumenterede, som sådan nogle nu kan være, idet man altid må tage meddelernes mere eller mindre subjektive indstilling med i betragtning, så er der naturligvis også knyttet en del stærkt farvede beretninger og løse sagn til sådan et fremtrædende punkt i sognet som en god mølle. Da meget af den art er let genkendelige vandresagn, og de, der knytter sig til Tovstrup Mølle, tidligere er trykt, vil jeg afstå fra at komme nærmere ind herpå. Møllen, som nu er nedlagt, og egnen omkring den var for et

modtageligt barnesind dejlig — også uden spøgerier.

Noter:

- ¹⁾ J. C. Schythe: Bidrag til Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand i oconomisk Henseende. Skanderborg Amt. 1843.
- ²⁾ Chr. Heilskov og H. E. Jensen: Dallerup Sogn i Fortid og Nutid. 1948.
- ³⁾ L. Lassen: Dagbogsoptegnelser fra Trearskrigens Tid. Aarh. Stifts Aarb. 1917.
- ⁴⁾ Evald Tang Kristensen: Tovstrup By og dens Beboere. Aarh. Stifts Aarb. 1909.

Hesteomgangen

Af Robert Bach

Som trækraft for vogne og markredskaber og som ride- og lastdyr har hesten været anvendt gennem århundreder. Men som trækraft for maskiner i lo og lade blev den kun anvendt en forholdsvis kort periode.

Det er om de hestetrukne tærskemaskiner, denne beretning skal handle, og den foregår i mit barndomshjem mellem Sall og Hammel i årene 1920—40.

Da eltrådene i årene 1910—20 blev trukket rundt om i landet, fik mit hjem ikke — tillige med flere småejendomme — indlagt elektricitet. Det blev grunden til, at jeg som dreng oplevede den hestetrukne tærskemaskine.

Min bedstefar havde haft ejendommen siden 1877 og havde hovedsageligt klaret tærskningen med plejlen. Enkelte gange havde han måske fået hjælp af omkringkørende damptrukne tærskværker.

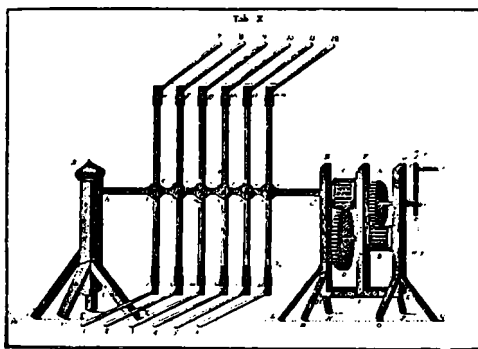
Far brugte også plejlen, når der skulle tærskes rughalm til tagdækning. Jeg tror, han kunne lide det noget ensformige arbejde.

Inden hesteomgangen blev almindelig, brugte man en overgang en håndtrukket tærskemaskine, der sammenlignet med plejltærskning kunne klare en trediedel

mere pr. mand. Den var i brug i tyverne på naboejendommen, men jeg husker den ikke fra mit eget hjem.

Tærskningen satte hele familien i arbejde. Først slog man kornet ned fra loftet. I reglen tog man en trave ad gangen, d. v. s. 60 neg. De blev stakket op ved siden af tærskemaskinen.

Derefter blev de to islandske heste spændt for hesteomgangen. De var ret egensindige, så det var nødvendigt, at far hjalp til. De havde ikke megen respekt for mor eller os to drenge, som familien bestod af.

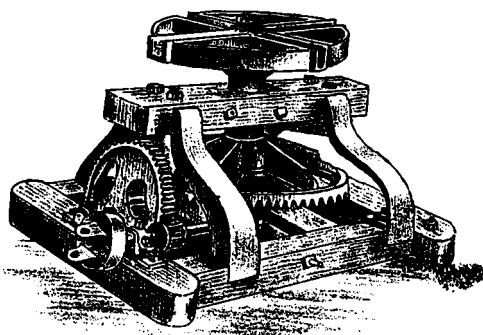

Festers tærskemaskine. Omkring 1760 konstruerede Didric Fester en maskine med 6 roterende dobbelte plejle, som kunne trækkes med hånd- eller bestekraft.

Hammelen var forbundet med den lange trækstang med en stålfjeder, så rykket kunne blive nogenlunde jævnt. Hestene blev holdt på deres bane med en let stang, som var bundet i den nærmestes hovedlad. Samtidig var hestenes hovedlad forbundet med et kort reb, så der var ingen muligheder for at skeje ud.

Nu var alle på plads. Far skulle lægge i maskinen. Mor skulle ryste halmen og bære den bagud i laden. Min bror skulle køre hestene, og jeg skulle lægge negene op på tærsebordet til far og skulle helst også nå at løse negbåndet op. Fars og mors pladser var faste. Vi to brødre kunne skiftes.

Tærskningen startede ved, at far inde i laden trak maskinen i gang ved det store tandhjul og samtidig kommanderede hestene i gang. Der skulle startes langsomt, man skulle undgå for kraftige ryk. Træktøj eller bom kunne jo springe. Kusken måtte ikke komme for tæt på det yderste af bommen. Man havde hørt frygtelige historier, hvor trækfjederen var sprunget, og bommen var svuppet tilbage og havde knust benene på kusken.

Efter katalog fra T. C. Nielsens Maskinfabrikker, Hjørring.

Ligeledes skulle man holde sig væk fra de åbne tandhjul. Der var farer forbundet med maskineriet. Den farligste plads havde far nok. Han måtte være forsigtig med ikke at få hænderne for langt ind, når han lagde kornet i. Der var jo helt åbent ind til tromlen og broen, der begge var forsynet med pigge. Fik man fingrene herind, skete der noget slemt.

Ilægningen var lidt af en kunst. Maskinen skulle holde en vis fart, for at tærskningen kunne lykkes. Det skete af og til, at far blev lidt for ivrig og fodrede maskinen for meget. Resultatet blev, at halmen snoede sig om pigtromlen, og maskinen kørte fast. Hestene standsede øjeblikkelig, når de mærkede det, og far råbte: »Holdt«. Nu måtte han åbne broen og pille halmen af tromlen, inden vi kunne fortsætte.

Mors arbejde med at ryste halmen og bære den bort var heller ikke helt uden risiko. En sten kunne være kommet med negene ind og kunne blive slynget ud af maskinen med stor kraft. Så skulle man helst ikke stå lige foran.

Halmrystningen var ret besværlig, da det i farten var næsten umuligt at få al halmen fra kernerne og avnerne.

Det varede gerne en halv time at tærsk en trave korn, og var kornet normalt, havde man så en tønne korn (100 kg).

Så skiftede drengene plads, og mens hestene hvilede sig, blev endnu en trave korn slået ned fra loftet. Forestillingen kunne begynde forfra, så vi havde et par tønner korn at køre til mølle. Mor kunne imens gå ind og fyre op på komfuret, så der var varmt vand til kaffen, når vi var færdige med at tærsk.

Måske var dette den sidste hestegang i drift her i Danmark. Tv. ejeren, husmand Johannes Christensen, Svenstrup, Søby sogn, Gern brd. Ved tømmerne dennes barnebarn, Karl Johan Mikkelsen. Hestegangen var på ejendommen ved overtagelsen 1927. Den leverede trækraft til tærskemaskine, bakkelsesmaskine og kværn indtil 1966. Fotografiet er fra efteråret 1964.

Inden kornet kunne køres til møllen, skulle det først renses på den håndtrukne rensesmaskine. Det arbejde hadede vi drenge. Måske fordi det lå lige i overkanten af, hvad vi magtede.

Efter rensningen spændte far for den stive arbejdsvogn og kørte til mølle med kornet for at få det malet til grutning til svin og køer. Indtil 1920 gik turen til den gamle vandmølle i Tulstrup, som kun lå en halv km borte. Efter at vandmøllen blev nedlagt, husker jeg nogle ture til vindmøllen i Aptrup og en enkelt gang til vindmøllen i Hammel. Men snart blev det købmand Purup i Sall, der med

sin motordrevne kværn malede kornet. Samtidig kunne vi få den ugentlige forsyning af kolonialvarer med hjem.

I trediverne ophørte disse mølleture med hestevogn. Købmanden anskaffede sig en lastbil og klarede med den de ugentlige ture med foder og kolonial.

Omkring 1930 fik vi råd til et nyt tærskværk. Det var stadig trukket af hesteomgangen, men var en lidt mere avanceret udgave. De udvendige kamhjul var overdækkede og afskærmede. Men det fineste ved det nye tærskværk var dog, at det var forsynet med halmryster, trukket med remtræk fra tærskemaskinen. Det

Møledammen ved Tulstrup Mølle, Sall sogn, Houbjerg hrd. Fra Lokahistorisk Arkiv, Hammel.

lettede mors arbejde betydeligt. Nu skulle hun kun bære halmen væk.

Den nye maskine krævede lidt mere kraft. De islandske heste var udskiftede med de lidt større lithauere, og drengene havde vokset sig større. Men stadig trak hestene rundt og rundt.

En gang om året fik vi besøg af en meget højtidelig mand. Det var maskintilsynet. Han skulle efterse, om afskærmningerne ude og inde var i orden. Det var de i reglen, og der blev kvitteret herfor i maskintilsynsbogen.

På andre smågårde, hvor man heller ikke havde fået elektricitet, havde man anskaffet sig petroleumsmotorer som trækraft, eller man byggede vindmølle på

ladens tag. Begge motorer kunne trække de selvrensende tærskværker. Men da anden verdenskrig nærmede sig, havde elektromotoren sejret overalt.

I mit hjem strålede det elektriske lys første gang i 1939. Jeg husker, hvordan vi den første aften tændte alle lamperne, gik ud på banen ca. 150 m borte og så hjem på lyshavet.

Snart skulle lysene dæmpes, men elektromotoren og et selvrensende tærskværk var kommet ind i gården, og hesteomgangens tunge jernhjul blev solgt som gammelt jern.

En epoke var forbi. Hestenes arbejde var blevet lettere. Snart skulle de blive helt overflødige.

Klapsejleren

Af Aage Schøler

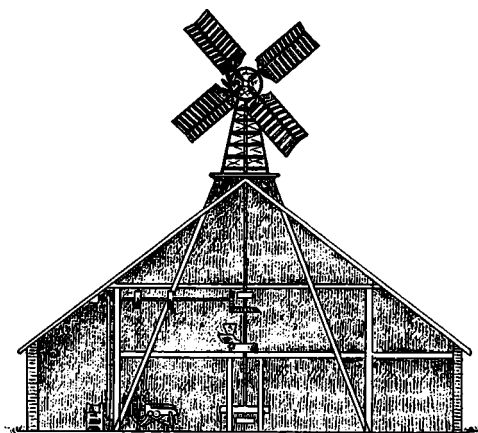
Inden for landbruget var så at sige den eneste trækraft indtil ca. 1880 køer, stude og heste.

Ved den tid blev hestegangen opfundet. Den bestod af et stort og et mindre tandhjul. På det store tandhjul var trækstænger anbragt, og i dem trak enten stude, køer eller heste. Det lille tandhjul var gennem sin aksel forbundet med tærskværk, hakkelsesmaskine eller lignende maskiner. Den fandtes på mange gårde og betød en stor lettelse for folkene. I stedet for at stå med plejlen i laden den ganske vinter, kunne de nu på ganske kort tid tærskes gårdens korn på den tids moderne tærskemaskiner.

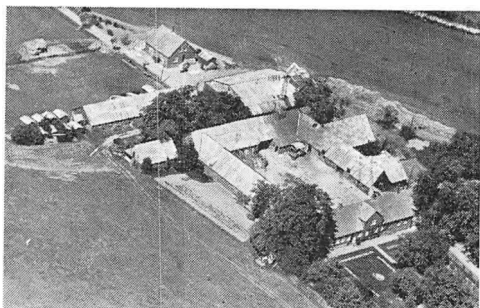
Lidt senere kom de store damptærskere. En by eller nogle få gårdejere købte en selvkørende lokomobil (dampmaskine) og et transportabelt tærskværk, og så kørte de rundt på gårde og husmandssteder og tærskede folks korn for en rimelig betaling. Med et sådant tærskværk fulgte to mand, en fyrbøder og en ilægger. Det var to meget betroede stillinger, og det gav tit anledning til mange diskussioner de to imellem — hvem der havde det største ansvar eller var mest uundværlig. Var det fyrbøderen, der startede arbejdet ved at trække i snoren til dampfløjtten? Eller var det ilæggeren og hans dygtighed til jævn ilægning? Men der var også andre til ar-

bejdet. Således var der en mand til at hjælpe ilæggeren, to til at stikke kornnegene op på tærskværket fra lade eller stak, to til at bære halm bort og en til avnerne. Yderligere var der to stærke mand til at bære det aftærskede korn, som var fyldt i 200-punds sække, den lange vej op på stuehusloftet, hvor kornet blev opbevaret.

Der var travlhed ved tærskværket, men travlheden var ikke mindre i bryggerset, når alle disse mennesker skulle bispises. Der skulle nogle store gryder på, og folkene imellem talte om, hvad de mon skulle have til middag, hvor de nu var. Det kunne jo ske, at de fik grønkal

Klapsejlsmølle. Afbildet ca. 1900 i katalog fra T. C. Nielsens maskinfabrikker, Hjørring.

Hår Nedergård, Hinnerup, med den 5-vingede klapsejler på taget.

og pandekager syv dage i træk, hvilket måske ikke var så skønt. Ja, et festligt indslag i dagligdagen var det, når damp-tærskeren kom.

En anden kraftkilde var trædemøllen, der tidligere brugtes på straffeanstalter, hvor fanger trådte møllen. I landbrugets trædemølle blev dyr anvendt. En trædemølle her bestod af et skråtstillet bånd udspændt mellem to ruller. Den øverste rulle sad på en aksel, der var forbundet med den maskine, som skulle trækkes. Båndet var rektangulært med rækværk om. Nederst var en låge, hvor koen eller hesten blev lukket ind, og da båndet stod skråt, begyndte det at glide nedad ved dyrets vægt, og maskinen var startet. En sådan trædemølle stod på »Tåstrupgård«. Den trak en malkemaskine, som i øvrigt på den tid ca. 1900 var en meget sjælden maskine.

Enkelte store gårde begyndte omkring 1910 at købe traktorer — både til stationært brug og til markarbejde. Men det varede mange år, inden de blev almindelige i dansk landbrug.

Da jeg var ung, kunne vi cykle mange kilometer for at se en traktor i arbejde,

men efter anden verdenskrig blev de efterhånden almindelige på alle landbrug fra de største til de mindste. Her på Hår Nedergård kom den første traktor — en »international« på jernhjul — i 1949. Mekanik har altid interesseret unge mennesker, og dengang var en traktor, hvor uhåndterlig den end kunne være, et stort aktiv, når man skulle fæste folk. Jeg mindes et forår, hvor forkarl og andenkarl nær var kommet op at slås om, hvem der skulle ud at harve efter fyraften.

Vindmøller var meget almindelig trækraft i de første 50 år efter 1900. Der var egne, hvor der var en mølle på hver eneste gård. Her på vor gård var der to. En stor 5-vinget klapsejler, der stod på ladebygningen, og en lille rosetmølle til vandværket, begge indkøbt i 1910. Den

Hvor mange vindmotorer har der været i Østjylland? Aldrig så mange som i Vestjylland eller i Vendsyssel, men dog et betragteligt antal.

Hvor mange er der tilbage i 1975? Vel højst en halv snes stykker; og de fleste af dem er i en miserabel forfatning.

Et smukt eksemplar af en klapsejler i fuld driftsklar stand findes lige i kanten af årbogens område nemlig i Vejerslev nordvest for Hammel.

Hos gårdejer Svend Chr. Ravn holder man møllen i stand. Den tjener som lidt af et vartegn for gården og hele Vejerslev.

At vindmotoren i sig selv havde visse oplagte æstetiske værdier er tydeligt, og dog har møllebyggeren gjort sig ulejlighed med at gøre stiverne til platformen — de pynkelige volutter — til et beskedent kunstværk i sig selv.

Fot.: S. P. Andreasen, 1975.

store afløste en 4-hestes hestegang. Selve trækakslen, som gik fra toppen af møllen ca. 14 meter oppe og ned til bundlejet, trak først en stor 36-kværn, og den kunne trække tærskværk, hakkelsesmaskine, langhalmtærsker, rundsav og slibesten.

Når man brugte møllen som trækraft for tærskværket, var det en meget uensartet hastighed, det gik med. Jeg har oplevet, at vi gik i marken klokken syv i vindstille vejr. Klokken otte blæste det op, og vi skyndte os hjem og fik lige startet tærskværket, hvorefter vinden lagde sig, og vi måtte i marken igen. Meget tid gik til spilde på denne måde, så da gården ca. 1920 fik elektricitet, blev møllens eneste funktion at male korn, hvad den til gengæld var meget god til, da kværnen var ligeglad med hastigheden. Møllen kunne nemlig ikke løbe løbsk, da klapperne på vingerne var vægtbelastede, så de automatisk efter blæstens tryk gav mere eller mindre vindflade. Men man skulle passe på, den ikke kom i bagvind, da vindtrykket så blev modsat, og klapperne lukkede helt. Så måtte man op og dreje de små vinger med håndkraft, til den stod rigtigt.

Den lille mølle hed paradoksalt nok »Samson«, og den pumpede vand op i en forlagsbeholder fra en meget dyb brønd, ca. 30 meter. Den, der har prøvet at pumpe vand med en gammeldags pumpe fra så stor dybde, kan forstå, hvilken lettelse det var i det daglige arbejde på en gård med mange dyr, når man havde en sådan vindmotor. Desværre havde den slags møller tendens til at løbe

løbsk, fordi den kæde, der skulle trække halen — den flade jernplade, der holdt møllen i vinden ind til rosetten — ofte blev slidt i stykker, og i en storm var det en fantastisk fart, den kunne komme op på. I sådanne tilfælde måtte en 3 — 4 mand hænge sig i pumpestangen, medens en måtte kravle op i toppen og tage fat i halen og få den drejet ud af vinden, så rosetten stod stille, og derpå få en kæde bundet fra den til selve møllestellet.

Vor mølle løb også engang løbsk, og vi kunne ikke få den standset. Det var en hel orkan, og toppen blæste af og faldt ned i gården — meget dramatisk — lige ved siden af fodermesteren, som i parentes bemærket var tysk jøde og fra Tyskland flygtet for livet. Han kunne nemt have sat det til i det fredelige Danmark. Det var i 1941.

Den store klapsejler måtte da tillige via forlagstøj pumpe vand, og det blev den ved med indtil 1963, da gården brændte, og den faldt ned. Her i byen var der mange af de små vindroser til vandværk — seks stykker — men kun én klapsejler. Da den faldt ned ved branden, faldt den sidste mølle i byen og dermed vartegnet for vor gård.

Skade for landet i disse energifattige tider, at de tusinder af vindmøller efterhånden næsten alle er borte — enten blæst eller brudt ned og erstattet med den så meget nemmere, men dyrere elektricitet. Nu da der ledes med lys og lygte efter billige energikilder, er vindmøller atter kommet i søgelyset, så hvem ved — de kommer måske igen!

Kommunikation

Af Peter Rasmussen

Det var et vanskeligt hverv at være læge og dyrlæge omkring 1900. Det var heller ikke morsomt for disse en vinterdag at komme ud på landet — ofte lange ture. Der var dyrlæge både i Lime og Hornslet. Spurgtes det i byen, at en skulle have dyrlæge til sine dyr, og andre også havde brug for ham, blev det altid den dyrlæge, som den første havde bestilt, der kom til de andre også.

Der var ingen telefoner, og forresten gik man nøddigt til telefon, for man forstod ikke at tale i en sådan. Nej, skulle der bud til en læge eller dyrlæge, skete det på hesteryg om morgenen tidligt, hvis man ville gøre sig håb om at få besøg samme dag. Lægen blev vistnok hentet om vinteren, hvis det var om natten, vi havde brug for ham. Vi måtte undskylde dem meget — deres distrikt var stort. Lad os forestille os Rønede, Hornslet og Lime, dér boede de nærmeste læger og dyrlæger. De nærmeste apoteker var Hornslet, Nimtofte og Ørsted. Her på egnen måtte vi til Hornslet efter medicin — også på hesteryg — ofte midt om natten, hvis da ikke lægen eller dyrlægen selv havde medicin med, som kunne bruges. Det var jo

sådan, at vi helst selv skulle stille diagnosen, og så var medicinen i tasken, hvis ellers vor beskrivelse af sygdommen havde været rigtig.

Dyrlæge Andersen i Hornslet var, om ikke den mest brugte, så den mest ejendommelige. Han kom altid kørende i en gammel gig eller ponyvogn, der var forspændt med en gammel, stivbenet hest. Cigar havde han altid i munden, og — synes jeg — for det meste var han i dårlig humør. Kun hvis manden i gården var jæger, var Andersen i strålende humør og parat til at gå på jagt. Bøssen lå altid under overlæderet. Når manden i gården havde inviteret til en jagttur, ja, så kunne soen, der ikke kunne fare, koen, der ikke kunne kælte, eller hesten, der havde kolik, i andre egne af hans distrikt vente til dagen efter, hvis disse dyr ikke i mellemtiden var døde, hvad de vel som regel var.

En historie verserede i Dagstrup dengang. Dyrlæge Andersen var tilsagt og kom omsider. Konen i gården var ikke hjemme og kom heller ikke hjem om natten. Andersen og manden tog sig nogle kaffepunche — de tog mange. Det blev

ud på aftenen. Andersen skulle have været både i Ommestrup og Bale, men manden inviterede Andersen i seng for natten. Han tog imod tilbudet og lagde sig i konens seng ved siden af manden. De vågnede først begge op ad formiddagen til frokost med øl og snaps. Først da kom Andersen på giggen og kørte rundt til de dyr, han skulle have været ved dagen i forvejen. — Sålunde var forholdene på landet dengang. Hvad ville der ske, hvis en dyrlæge bar sig sådan ad i dag? Nu ca. 60 — 70 år efter har han sågar trådløs telefon i sin bil — hurtig ekspedition, og mange dyr bliver reddet.

Med hensyn til at telefonere gjorde der sig også mange pudsigheder gældende, fordi man stadig havde respekten og den ærbødige holdning for den belæste stand i behold. Således skulle en mand tale med lægen fra købmandens telefon, og idet lægen er i telefonen, letter manden på hatten og siger: »Go'daw, hr. douter!« — og så fortsætter han sit ærinde. — — — En kone, for kvinder kan jo også være pudsige, ville ringe til præsten. Præsten siger så, da forbindelsen er i orden: »Ja, det er præsten.« Konen bliver forfjamsket, både fordi det er præsten, men også over det uvante pludselig at høre hans stemme i telefonen, og hun udbruder: »Men jøsses da, à sku' da li ha mi forklæ' væn!«

Som med telefoner var det også med cykler, der var meget få af dem. De kostede nemlig en lille formue efter den tids pengeværdi. Mon ikke det var omkring 300 kroner? Det var mange penge dengang. De førs:e, der kom frem, var de såkaldte velocipeder. Det var nogle tunge, lave maskiner af træ og jern, men

dem har jeg nu aldrig set ude på egnen, det var før min tid. De næste, som kom i slutningen af 1880'erne, fik de andres franske navn, men det blev fordansket til »væltepeter«, skønt det virkelige navn i fagsproget var bicykel, nu var England foregangslandet. Men øgenavnet passede nu godt nok. Det var nogle tunge maskiner af jern med et meget stort forhjul, hvor pedalerne var anbragt på forakselen. Baghjulet var meget lille, og sædet var anbragt højt til vejrs, så cyklisten måtte vælte sig af »dyret«, eller også måtte han køre ned ad en grøftkant for nemmere at finde støtte for fødderne. Dækkene var af massivt gummi, hvorfor det store monstrem ofte blev kaldt for en stenknuser.

Ja, køre i grøften! Jeg vil i denne forbindelse fortælle en historie, som kom langt uden for sognets grænser i sin tid. Manden, lad os kalde ham Såren, for det var altid mænd — i hvert fald på landet — der cyklede. Såren kom altså buldrende hen ad landevejen. Imod ham kom Helle, en kone fra egnen. »Gå nu væk, Helle, nu kommer å!« råbte Såren. Men Helle var i stor angst sprunget i grøften og råbte: »Pas nu på!« Såren var imidlertid blevet ganske febrilsk over den ståhej og styrede uden videre ned i grøften til Helle — med væltepeteren oven på hende og sig selv, og så stønnede han: »A kamm liewaller, Helle!«

Her på egnen var der meget få almindelige cykler før efter året 1900. Derefter faldt de en del i pris, og flere og flere børn fik en sådan i konfirmationsgave. Se, så kunne der rigtigt komme bud efter dyrlæge og læge. Med den enorme fart en cykel kunne skyde — det var omtrent

lige så hurtigt, som toget kørte — var der jo dækket op til »Fartens århundrede« — den fart, som i det følgende halve hundrede år skulle blive så vanvittig stor. Den blev båret frem af to verdenskrige, hvis behov for fart og hurtighed var en betingelse for disse kriges specielle gennemførelse. Intet økonomisk offer var for stort for at komme foran med opfindelser til denne hurtighed, som blot få år i forvejen var et ukendt greb.

Med hensyn til bilen mindes jeg at have set den første i 1904 — vi kaldte den en motorvogn. Den tilhørte baron Rosenkrantz på Rosenholm, som kom kørende og vel skulle til Gl. Estrup. Denne vogn kørte absolut ikke hurtigere end en

cykel. Den var åben med to sofabænke, vistnok læderbetrukne, hvad vel nok var nødvendigt for en åben vogn. Hjulenes eger var jerntråd. Hestekræfterne kender jeg ikke, men de var små. For når vognen kom til bakken — den vi kalder Rosenholmbakken, dengang blev den kaldt Clemensbakken efter den mand, der boede i gården ved bakkens fod — ja, så kunne monstrumet absolut ikke mere, og herskabet måtte ud for at skubbe på, hvis de da i det hele taget kunne få den med sig. Den prustede og stønnede som en gammel kariolhest, men op kom den da for det meste. Til dens undskyldning må retfærdigvis siges, at bakken dengang var meget stejl, og fornedden samledes altid grus og

Sportsfolk fra Århus omkring århundredskiftet. Den cyklende herre har en pisk — hundepisk — over skuldrene til at jage balsende hunde væk med. Populært kaldtes bicyklerne for »væltepetere«. Tilbører Købstadmuseet »Den gamle By«. Mus. nr. 255:56:

sand, så den kunne ikke få fart på, inden bakken begyndte.

Eftersom jeg i det foregående har omtalt den fart, der var — eller ikke var — over det hele, må jeg også nævne togene på banerne. Jeg mener, det varede omkring halvanden time med en tur fra Mørke til Århus, og den kostede halvanden krone retur. Med toget var der altid en hale af godsvogne, så dette rangerede på hver station, det kom til, og meget ofte var personvognene med til rangeringen, så det gik med puf og stød, så længe det varede. Passagererne var tilsyneladende et nødvendigt onde, der ikke blev taget fjerneste hensyn til. Et selskab af ungdom fra Mørke var på de tider med toget fra Mørke til Århus for at se en teaterforestilling. Men de kom ikke med toget fra Århus Ø. samme aften, fordi de først nåede perronen, da forstanderen fløjtede afgang — det gjorde han nemlig dengang. En stafet var endda sendt i forvejen for at meddele, at teatret var fem minutter forsinket. Herude på landstationerne var afgangstiderne ellers ikke så bestemte, hvad de måske ikke kunne være på grund af nævnte rangering.

Dengang — måske også flere år frem i tiden — var kupéerne, hvad man kunne kalde enkeltkupéer, det var kun på hovedstrækningerne, der efterhånden kørte de såkaldte gennemgangsvogne. Hver enkelt af de andre kupéer havde døre ud til begge sider. I tredje klasse var der træbænke, anden klasse havde polstrede sæder. Det bemærkelsesværdige var, at konduktørerne skulle klatre uden på vognene for at billettere, mens toget var i gang. Man skulle synes, at det var et modby-

deligt arbejde. De gik fra trappe til trappe uden for kupedørene, klamrende sig fast til kroge og øskener. Eftersom de kom til kupéerne, slog de på vinduerne med tangen, og passagererne skulle selv trække vinduerne ned, så konduktøren — hængende over vindueskanten — kunne klippe billetterne. Var der så en del nye passagerer i kupéen, blev der ikke megen varme tilbage i rummet, hvis det var om vinteren. Ved højtider, når der var mange rejsende, var konduktørerne som regel ikke færdige med klipningen, før toget var i Hornslet, hvis de kørte mod nord, og så kunne de begynde forfra, når toget fortsatte.

Hvor mange er der tilbage, som kan huske stationsforstander Weldingh og hans næstkommanderende, trafikassistent, løjtnant Frikke. Det var officererne på stationen, og så var der portørerne, men allesammen folk, der ikke havde nemmet systemskiftet endnu. Weldingh var iført lang uniformsfrakke med destinktioner og blanke knapper. Frikke var lille af vækst, men med et stenansigt og et par store gennemborende øjne. Begge forekom afvisende og utilgængelige. De var bureaukrater af reneste vand, respekterende tiden før systemskiftet i fuldeste mål og følelse sig som konger i et landdistrikts lille stationsby.

At sende børn ind på stationens kontor — selv i et nok så lille ærinde — skete kun én gang. De var ikke til at formå til dette én gang til. Og som herren er, følger hans tjener. Portørerne var praktisk talt umulige også, hvis man ikke — og nu kommer det — med det samme, og helst før man fremførte sit

ærinde, tog pungen op af lommen og vinkede med en drikkeskilling. Det fremtvang dog et grynt, og så ville de godt være behjælpelige med pålæsning, hvis det var nødvendigt. Og det var det tit dengang, fordi der ikke var noget som hed perron ved pakhuset, og alt skulle løftes fra gulvet og op i vognen.

Maskiner var der ikke mange af i landbruget på vor egn. I de lidt større gårde var der en lille tærskemaskine med hestegang ude i gården, men ingen halmryster til maskinen, så det var et ret stort arbejde med tærskning. For næsten alle tærskemaskiner kneb det med at få rugen igennem, det meste af den blev tærsket med plejl. Halmen skulle jo bruges til

taghalm. Alle gårde og huse — ja, selv skoler og præstegårde var dækket med rughalm. Allerede som 13—14-årig lærte man at bruge en plejl. Det var et godt vinterarbejde at stå i loen, når sneen knøg omkring hushjørnerne. Så kunne man opleve at se agerhøns og harer nærme sig de menneskelige boliger, sultne som de var. Ofte kom en ræv snusende, og undertiden susede et par rådyr forbi i fuld fart på vej til eller fra skoven. Skaføgårds unge granskov lå ikke langt fra os, og vildt var der nok af. Når en daglejer var ene på loen, havde han akkord og kaldtes en tøndetærsker, eller han »tærskede på tøndeden«. Han fik vistnok en krone pr. tønne, og han skulle være en god tærsker for at

Håndkraft og hestekraft, skovle og tipvogne. Det var de midler, der stod til rådighed for jernbanebyggerne i de årtier, da landet blev omspændt af et net af jernbanelinier. Den samlede længde kulminerede i 1930'erne med ca. 5000 km. Billedet tilhører Lokalhistorisk Arkiv i Hammel.

tjene mere end en krone om dagen, og dagen var jo lang — også om vinteren.

Den menneskelige energi og kraft kunne også udfolde sig på en anden måde, hvilket beretningen om Peter Kudsk vidner om.

Peter Kudsk var en kendt skikkelse på egnen i halvfemserne og årene derefter. Han var født i Marie Magdalene sogn omkring 1850. I øvrigt var hans fortid noget dunkel og fortøner sig i det uvisse; nogle mener, at han skal have været gift en lille tid.

Noget af det første, han gjorde sig bemærket ved, var hans store frækhed med krybskytteri — særlig i Fjeld Skov, men også i Løvenholm og Skaføgård Skove. Et emne, han gerne kom ind på, når folk blot ville høre på ham, var, hvordan han narrede skovvæsenets folk, og efter hans eget udsagn kom han altid godt fra det. Råbukken kunne han nemt slæbe med sig til den, der dagen efter skulle have den med sig til Randers. En hare var kun for begyndere — den lod han gå. Men kronhjortene — det var vildt, kongeligt vildt — dem tog han helst. Det værste var transporten af disse store dyr. De skulle jo opskæres og indvoldene tages ud omgående, ellers kunne de ikke sælges. Derefter blev de dækket til på en bestemt måde for så at blive hentet natten efter. Med hensyn til krybskytteri skal han have været expert, snu som han var og fræk som en slagterhund. Hans historier var mange og hårrejsende, men vi børn blev aldrig trætte af dem, selv om det kun var jagthistorier.

Det, der interesserer mig mest, er at tegne et billede af ham, som jeg kendte

ham, da han var i sin manddoms fulde kraft, som man siger. Han var døbt Kudsk. Han var en bisse af de gode, han var også en børste — en jernbanebørste af den slags, som Johannes Buchholtz har skrevet om.

Han var stor, knoklet og stærk som en bjørn — mager, men med et bundt muskler, som kun få kan vise magen til, og han forstod at bruge dem og gjorde det gerne. Ikke til slagsmål — aldrig — men til knokkelarbejde. Det eneste, der ikke var stort hos ham, var hans fingre; han havde næsten ingen negle. De var slidt op af hans arbejde med kampesten, hans hovederhverv på den tid var nemlig kampestensmurer og brøndgraver. Hans højre hånd var næsten helt skamferet af at slå i bordet. Altid når han fortalte historier, blev disse ledsaget af slående — hårdtslående argumenter, idet han hamrede i bordet med stor kraft, så det gik ud over knoglerne i hånden. Jeg så det engang, han var halvfuld, helfuld kunne han vist ikke blive, han var sikkert fuldstændig garvet af brændevin indvendig, og så stod der altid en stank af fusel ud af halsen på ham. Han slog så hårdt i bordet, at dette — synes jeg — modbydelige fluidum flød ovenud af kopperne. Han ænsede det ikke, men fortsatte sin fortælling, hvori han selvfølgelig var helten.

Men med disse næver kunne han svinge den store hammer, så drabelige granitsten blev knust eller flækket efter hans ønske. Var de for store for hans hammer, skød han dem med sort krudt. Undtagelsen var søndag formiddag, når præsten var gået på prædikestolen. »Nok er å en ugudelig krop«, sagde han altid, »men præsten skal

it sej, at det er ham Peter Kudsk, der forstyrrer gudstjenesten.« Om det var pastor Barfod i Hvilsager, han havde respekt for ligesom så mange andre, eller om det var en iboende frygt for kirken, som jeg mener, at også mange andre havde dengang, eller der alligevel var en religiøs rest tilbage fra hans børnelærdom bag den tilsyneladende hårde skal, kan jeg jo selv sagt ikke vide.

Jo, vist var han en ugudelig krop, som man siger, men absolut ingen spotter over for religionen, og hvad kirkens er. Jeg vil synes, at han var af dem, som kunne være blevet indfanget af indre missions svovlprædikanter, sådan som disse arbejdede og ytrede sig omkring århundredskiftet. Måske kunne han også være faldet for mormonerne, der på dette tidspunkt var meget ihærdige på egnen. Men sådan gik det ikke. Søndagen tilbragte han på gæstgivergården. Det beløb — stort eller lille — han havde tjent i ugens løb, blev omsat om søndagen. Var beløbet stort, gav han omgange til alle, så bredte han sin favn ud for alverden. Mandag morgen var der ikke en sysling tilbage, »læderet« var tomt, som han sagde. Det vil sige, han havde overhovedet ikke noget »læder«. Han gik altid med pengene løse i lommen og var stolt, når han lørdag aften kunne tage en håndfuld mønter op af lommen og betale.

Vinteren 1904—05 — den vinter, der var krig mellem Rusland og Japan — havde vi ham boende i ca. tre måneder, sådan at han fik kost og logi. Han var rar nok at have. Kom han stærkt beruset hjem en søndag aften eller nat, gik han ikke i seng, men lagde sig altid i lade eller kostald. Og hvorfor? Fordi han var bange for, at det skulle gå galt for ham om natten enten på den ene eller den anden måde. Hvor mange fulde børster ville tænke på det? Dagen derpå var han frisk som en fisk, som om intet usædvanligt var passeret. Det var nok, som Buchholtz skriver i »Egholms Gud«, at disse jernbanebørster kunne arbejde for to, men drikke for tre. Når de havde haft lønudbetaling, drak de et par dage, og det prøvede ingen at forhindre dem i. Bagefter var deres arbejdsevne formidabel, ingen kunne måle sig med dem. Kom der nye folk til, blev de straks arbejdet bagud. Dette var børstens arbejde, og der tåltes ingen nye. Buchholtz fremstiller dem som godmodige og hjælpsomme. Kvinder og børn havde deres bevågenhed. Kom nogen af disse i forlegenhed, og en af børsterne var i nærheden, faldt der brænde ned. Som sagt — små og svage havde deres beskyttelse. Sådan var Peter Kudsk også, godmodig og hjælpsom som få, men til at styre sig selv slog hans kræfter alligevel ikke til.

Nogle møller i Ning herred

Af Peter Damgaard Andersen og

Ole Braad Andersen

Energi — en eller anden form for bevægelse, en kraftudfoldelse — man siger, at vor tid er præget af energikrise, hvordan skal man forklare den krise? Bare ved et enkelt ord — olie!

I de områder, hvor der under jordoverfladen, nu også under havene, er store olieforekomster, er det en relativ let sag for vor moderne teknik at få udvundet og distribueret olien over hele verden. Men — så næsten pludselig i efteråret 1973 — gennemførte en halv snes arabiske stater en oliepolitik, der i den vestlige verden havde kraftige restriktioner og prisstigninger til følge ikke blot på olie, men naturligvis opå på alt det, der er afhængig af energi.

I gammel tid var vand og vind de energikilder, som gennem vand- og vindmøller kom befolkningen til gode. Også i større stil er vandet taget i brug her i Danmark, der ikke som vore nordiske nabolande har elvenes stærke fald til afgivelse af energi. Således er Gudenåen benyttet som kraftkilde ved Tange Sø, der er dannet ved opstemning. Som bekendt lå der på stedet nogle huse og fire ret store bøndergårde, som nu er på bunden af søen. Gennem et fald på ca. 10 meter i vandturbinen fremstilles el-kraft, der sendes ud til elforbrugere i Midtjylland.

Men mon ikke også vore dygtige og moderne ingeniører og teknikere burde vende deres opmærksomhed mod, at der forekommer et mægtigt spild af værdier i form af varme, der går direkte i luften ved halmafbrænding? Når man i høstens tid ser store marker som et brølende flammehav, så tænker man, at der burde gøres en virkelig indsats med forsøg på at udnytte den kolossale varme, som her går tabt.

Enkelte landbrug med husdyrhold har i den seneste tid ladet installere overførsel af overskudsvarme fra husdyrene via en ventilationskorsten i staldbygningen til boligen. Virkningen er god nok, men omkostningerne ved installeringen er rigelig store endnu.

Men tilbage til de kraftkilder, som vore forfædre udnyttede — vand og vind. Jeg vil fortælle om de vandmøller på min egn, der ligger ved Giberå. Nærmest havet har vi Moesgård Skovmølle, som Svend Hansen fortalte om i sidste års årbog. Den næste vandmølle er Fulden Mølle, som ligger i udkanten af landsbyen Fulden. Foran møllen var der en ret stor mølledam, der fungerede som opsamlingsbeholder — et vandreservoir — i den tørre tid. Lige efter århundredskiftet blev møllen drevet efter ret store forhold for den tid.

Det var en gårdmand i Fulden by, som hed Peder Pedersen, der drev den erhvervsmæssigt. Der var både en fast møllersvend og en fast møllerkusk. De nærmestboende landmænd bragte selv deres korn til formaling, men i alle tilfælde blev byer som Fløjstrup og Hørret kundebetjent af en møllevogn — vistnok en gang om ugen. Jeg husker endnu en stor, stærk møllerkusk, Karl Viktor, mener jeg, han hed, komme kørende ind i vor gård med et stort læs fyldte sække, idet der var formalet korn til hele byen. For vognen var to velfodrede heste. Var der ingen voksne folk til stede, læssede han selv foderet af i nogle tønder henholdsvis ved grisene og køerne. Henne i laden stod der så fyldte sække med korn på nogle brædder i ryghøjde. Disse bar han hen på vognen til formaling og tilbagelevering i den føl-

gende uge. Det var kundeservice dengang. Et glas hvidtøl var der næsten altid efter slæbet med sækkene, af og til også en lille dram; jeg mindes dog aldrig at have set kusken beruset.

1908 brændte Fulden Mølle. Fra vort barndomshjem i Hørret kunne min ældre søster og jeg se vældige røgskyer slå op over bakkekammen ned til Fuldendalen. Vi havde fået at vide, at møllen brændte, men vi kunne jo kun se røgen. Da var det, vi fik en idé, måske var det mig, der fik den, for når jeg rigtig skulle se noget, var min søster altid villig til at løfte mig op, og nu fik vi altså den idé, at hvis vi kunne komme op på toppen af laden, så måtte vi kunne se ilden og flammerne.

Fra idé til handling var der ikke langt. Fra en lav vognport med fladt tag kunne vi nå at få fat i stråtaget på laden, og så

Fulden Mølle, Mårslet sogn, Ning brd.

entrede vi op på toppen og gik frejdigt hen på mønningen (på vor egn kaldet møen), men vi kunne ikke se nogen ild, kun stadigvæk røg. Det meddelte vi også til vor far, der pludselig stod nede på gårdspladsen og iagttog os, men så ganske roligt sagde, at når vi ikke kunne se nogen ild, så måtte vi hellere se at komme den vej ned, som vi var kommet op. Da vi var kommet ned, var der jo lidt bebrejelse i stemmen, men den lød ikke særlig vred, kun fik vi besked om, at sådan en kravletur måtte vi aldrig foretage mere, sæt nu vi var trimlet ned ad taget, så ville vi have slået os forfærdeligt på stenbroen.

Efter branden blev møllen moderniseret noget, men i 1913 blev der opført en motormølle i Mårslet, og dér blev alle de Hørret gårdmænd optaget som medlemmer i andelsforetagendet, og vort tilhørsforhold til Fulden Mølle ophørte. Efter den tid er møllen drevet i mindre format. Den sidste ejer, Jakob Pedersen, der drev den erhvervsmæssigt, købte den i 1927, men han havde nok landbruget som hovederhverv, hans enke bebor i øvrigt stadig stuehuset.

Længere op ad Giberåen ligger Rokballe Mølle. Den har tilhørt godset Vilhelmsborg og har så vidt mig bekendt kun udført kornmaling og savning af træ for godset.

Af vindmøller her på egnen har vi haft Skåde Mølle. Den lå på bakken oven for Skåde by vest for landevejen. Den sidste ejer var Jens Anders Jensen (kaldet Jens Andersen), han havde den fra 1902 til 1916. Her var der også en ret omfattende kundekreds med møllevogn til Holme by og til Over- og Nederbjerge. Møllerkusken

gennem flere år var Sigfred Gammelgård, nu boende i Holme. Jens Andersen drev også Silistria Vandmølle i ca. 10 år. I 1918 blev Skåde Mølle nedbrudt, dens tid var omme.

Endnu en vindmølle på egnen bør nævnes, nemlig Battrup Mølle. Den lå ca. 2 km sydvest for Mårslet by. Og som alle andre vindmøller lå den på et højdedrag. Fra Battrup var der en ganske særlig skøn udsigt, og det er der stadig, selv om møllen er borte. Der er dejligt ved dag som ved nat. Således imponeres man, når man står der en mørk vinteraften og ser ind mod det strålende lyshav i Århus. Men om selve møllen vil Ole Braad Andersen fortælle:

Battrup Mølle har jeg lidt forudsætninger for at kunne skrive om. Jeg var nabo til møllen fra jeg blev født i 1908, til jeg i 1923 kom ud at tjene. Da jeg i 1944 overtog mit fødehjem, kom jeg igen til at være nærmeste nabo til den gamle mølle, men det varede kun til sidst på året i 1945, da møllen blev nedbrudt.

Det efterfølgende er baseret dels på egne erindringer, dels på hvad min far har fortalt. Min far havde været nabo til møllen siden 1904; det var det år, mine forældre blev gift.

Møllen blev opført i sidste fjerdedel af 1800-tallet, nærmere kan jeg ikke anføre det. Dens bygmester var daværende møllebygger Chr. Jensen fra Hvilsted. Denne mand kendte jeg personlig, idet jeg tjente hos hans datter og svigersøn, Andreas Larsen og hustruen Sofie. Hos dem var jeg i tre år, og Chr. Jensen kom ofte i deres hjem. Han havde en ejendom i Hvilsted nedefter Torrild Skov. En møl-

lebygger var jo specialist på sit område, det var gedigent tømmerarbejde, der blev udført.

Manden, der lod møllen bygge, hed Jørgen Sørensen. Hans sønnesøn, som også hedder Jørgen Sørensen, blev for øvrigt den sidste møller i Battrup. Han og hans kone lever endnu, de bor i Højbjerg. Hvor længe den første Jørgen Sørensen ejede møllen, kan jeg ikke oplyse noget om, men da mine forældre blev gift, hed mølleren Søren Riis (en farbror til Knud Riis i Testrup). Han ejede møllen til 1907, da solgte han den til en møllersvend, som hed Carl Christensen; denne blev gift med Karoline, en datter af Søren Chr. Sørensen, eller »Søren i skoven«, som vi kaldte ham. De ejede møllen til 1919, da de solgte den til førnævnte Jørgen Sørensen. Det var ikke noget godt tidspunkt at overtage møllen på, idet Bat-

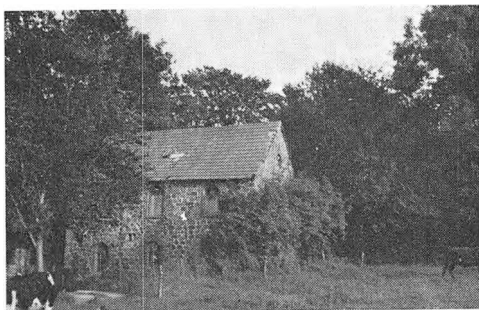
trup og omegn fik elektricitet i 1921—1922. Da fik langt de fleste ejendomme selv kværn. Men Jørgen Sørensen udviklede forretningen med nogen foderstofhandel, lidt friluftsgartneri og torvehandel.

Så kom den anden verdenskrig, og i 1944 solgte Jørgen Sørensen møllen med tilhørende tre tønnder land til en mand, der hed Kaj Hansen. Denne ejede kun møllen til 1945, da han solgte den til den nuværende ejer af ejendommen, montør Sv. Aage Nielsen.

Allerede inden årets udgang i 1945 blev nedbrydningen af møllen påbegyndt. Det var to mænd fra Horsens, der fik arbejdet overdraget. Jeg ved ikke, hvordan deres betingelser var, om de f. ex. skulle have møllen for at bryde den ned. Men det var vistnok mest for metallens skyld, de gjorde det. Der var en hel del svært

Fulden Mølledam. I båden mølleforpagter Hans Jensen med hustru og barn. På broen ved slusen møllerkusken Carl Viktor med familie.

Rokballe Mølle ved Vilhelmsborg, Ning hrd.

gods såsom vingehovedet og drivværket i »hatten« af møllen.

Efter min mening er det en skam, at Batstrup Mølle ikke er mere. Den var ualmindelig stærkt bygget. Selve møllehuset havde alentykke mure. Jeg husker, hvordan de to mænd, der havde påtaget sig arbejdet med nedbrydningen, overmodigt sagde: »Nu skal den bare have en gang aerolit, så skal I bare se, hvordan det hele ramler sammen!« Sådan gik det bare ikke. Efter første sprængning blev der kun et hul i den gamle mølle så stort som en dør, men til sidst fik de jo til dels bugt med den. Men også kun til dels! En af naboerne, daværende gårdejer i Batstrup, Hans Knudsen, udtalte ved nedbrydningen. »Det bliver ved med at være en ruin.« Og det kom også til at passe, for det nederste af møllen står endnu. Der er aldrig blevet ryddet ordentlig op, men hyldebuske og lignende dækker nu både fortidens synder og unldellessynder.

Nu bor jeg ikke mere i Batstrup, men ofte går mine tanker tilbage til den gamle mølle, som min bror og jeg har leget ved og i så mange gange — vi beundrede den. Den havde gennemkørsels-

port og tre lofter. På det første var nedløbstude fra de to kværne, der stod på det andet loft. Hertil blev det umalede korn hejst op. På det tredje loft var møllens maskineri: drivaksel, drejekrans, bremse (også kaldet persen), men så langt måtte vi ikke ret gerne komme op. Rundt om udvendig var omgangen eller »svikstillingen«, som vi kaldte den. Her var en anordning til at dreje møllen efter vinden. Det var en vinde med håndtag og en svær jernkæde.

Hvor var vi drenge interesserede, når mølleren skulle have møllen i gang. Først skulle den drejes i vinden, så skulle sejlene bredes ud, dog kun halvt, hvis det blæste meget. Det kunne godt være lidt vanskeligt at få sejlene ud, hvis det havde regnet, og det bagefter blev frostvejr, så var de ikke lette at have med at gøre. Når møllen så endelig var kommet i gang, og vingerne susede, kværnen rumlede, og duften af varm grutning kunne anes i møllen, da var der en egen stemning.

Ved god vind kunne møllen bestille meget. En tønne korn kunne snart løbe igennem, så mølleren havde travlt. Jeg kan da lige nævne, at Carl Christensen var en virkelig møllersvend. Han havde nemlig bestået den prøve, som det tidligere var skik, at en møllersvend skulle bestå — nemlig at lade sig binde til en af vingerne og køre én omgang rundt med møllen. Men selv under mindre barske betingelser ville man vel også i dag have kunnet få gode svende. I alle tilfælde er der tegn på, at den gamle Batstrup Mølle nok kunne have haft en gerning at gøre endnu.

Kraft og energi i landbrugets tjeneste gennem 75 år

Af Rasmus Bendixen

Jeg synes endnu i erindringen fra som 3—4 årig at høre de rytmiske plejlslag henne fra laden. Far havde vinteren igennem en daglejer, som sammen med karlen tærskede kornet med plejl.

Den bestod af to stokke, nemlig skaf-tet som holdtes i hænderne og slaglen, som sloges mod kornet. De 2 stokke var forbundet med et stykke svineskind, åle-skind eller andet stærkt materiale.

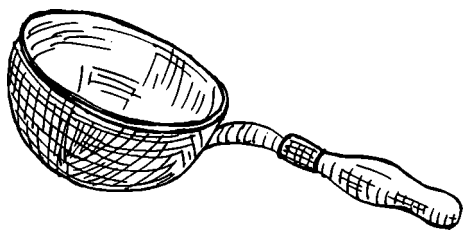
En plejl er et tærskeredskab, og en plejl er en plejl. Næppe noget landbrugsredskab har haft et så ensartet udseende i tidernes løb og i forskellige dele af landet som plejlen. Materialet, der forbinder slaglen og stokken, skal være overordentlig solidt. Normalt blev der brugt svinelæder. Den her afbildede plejl tilhører Lokalhistorisk Samling i Hammel. Fot.: S. P. Andreasen, Farre, 1975.

Kornet blev bredt ud i et tyndt lag på gulvet, som altid var af stampet ler, og så tog de to mænd fat med hver sin plejl. Skiftevis svingede de den over hovedet og ned mod kornet. Efter en god stund blev kornet vendt og fik så på den anden side en lignende omgang. Derefter blev det rystet rent for kerner, og hvis det var rug og skulle bruges til taghalm, blev det bundet op i knipper. Kærner og avner blev fejlet til side for senere at blive renset med en kastemaskine, som blæste avnerne væk, og med et soldesystem skiltes halmstumper (emter) fra kornet.

Jeg husker far lavede en lille plejl til mig, så jeg med stolhed kunne deltage i tærskningen, jeg har vel da været 6—7 år.

Omkring 1904—05 fik vi en tærskemaskine, pigtærsker. Den havde den kedelige egenskab, at piggene ofte gik løse eller bøjedes, så de slog imod de faste pigge på tromlen, hvilket resulterede i et voldsomt spektakel og et hav af ildgnister bagud. Senere fremkom slaglesystemet.

Tærskværket blev, såvel som hakkel-sesmaskinen — som før også var ved håndkraft — drevet ved en hesteomgang, som gerne var i et hjørne af gårdspladsen og med udveksling til maskinen i laden.

Toldkop fra et mølleri.

Kusken ved hesteomgangen havde faktisk kun til opgave at holde hestene i gang, idet en tynd stang fra hesteomgangens midte blev fastgjort i hestens bidsel, så tømme for en stor del var unødvendig. Allerede som 6-årig blev jeg betroet denne post. Så gik det rundt, rundt og rundt, så man næsten til sidst blev rundtosset, for ikke at tale om søvnig, kilometer efter kilometer fra morgen til aften dage i træk. Hvis der så inde fra laden blev råbt holdt, hørte hestene det gerne, før jeg og gik straks i stå med et bom, hvilket resulterede i, at jeg ofte faldt på hovedet over bommen ned bag hestene, man skottede da til ladedøren, om nogen havde set det.

Værre var det, hvis hestene ved en ujævn ilægning i maskinen gik i stå af sig selv. Så lød der drøje ord fra karlen inde i laden over den søvnige drønnert, som ikke kunne holde krikkerne i gang. Det var jo ikke så godt. Senere skulle kornet til mølle og grattes eller males, som man sagde.

Det var et arbejde, som jeg allerede som 8-årig blev betroet. Jeg blev sendt af sted med nogle sække korn i en gig med det gamle øg spændt for. Senere kom møllevognen tilbage med det maledede korn.

Mølleren var jo i de tider gerne lidt af en rangsperson, som ragede noget op over bønderne, og han var ofte ret velstående, hvad man sagde skyldtes hans tolderi. Han havde et toldmål, hvormed han toldede af hver sæk, og man anså ham ofte for at tolde for dybt.

Et gammelt smædeord siger om mølleren, at hvis en pige kom i ulykke, skulle hun blot finde en ærlig møller, i hvis dam

hun skulle bade i måneskin, så ville uvæsenet forsvinde. Man har dog aldrig hørt, at det har hjulpet, om det så har været, fordi mølleren ikke har været ærlig, eller måneskinnet og troen ikke stærk nok, må stå hen.

Høstning med le husker jeg ikke, vi brugte en slåmaskine med aflæggerapparat, men det var jo en ulempe, at negene skulle bindes straks for hver omgang. En aflægger, som fremkom, lagde negene til side, så man kunne høste en hel vang og binde negene bagefter.

I 1910 fik vi en selvbinde. Den havde kun én fejl den ville ikke binde negene,

så smeden måtte løbe bagefter hver gang, der skulle høstes. Han skruede her og pil-lede der, og jo værre blev det. Det var for hans øjne som en slibesten, til sidst fik vi et nyt bindeapparat, så hjalp det lidt. Binderne, som var meget tunge, blev trukket af tre heste.

Omkring 1914 kom vor tids største sensation — telefonen, som også bør nævnes. Stort sagt fik hver landsby sin telefon og nyhedscentral. Sikke en opsigt! Her kunne man få at vide, hvad hver gård skulle have til middagsmad. Numrene inden for centralens område kendtes ikke, man ville bare gerne tale med N. N., så

Traktor, Fordson, model 1918. Gårdejer Aksel Jørgensen. Lisbjerg, er ved at starte.
Fot.: Lisbjerg Egnsarkiv.

var den klaret. Hvis han eller hans kone ikke var hjemme — måske gået til kaffeselskab, hvad ved jeg, så vidste centralen, hvor de kunne træffes. Hvis der gik bud efter jordemoderen et eller andet sted, så blev det publiceret gennem telefonen og snarest gørligt meddeltes det fra centralen, om det var blevet en dreng eller pige. Jo, centralen var vel nok et »kulturcenter af rang«. Kun kunne det knibe lidt med betjeningen mellem 11 og 13, for da skulle centralmutter lave middagsmad og helst bagefter have en lille middagslur.

Efterårspløjningen var vel nok den bedste tid for karlene på landet. Der var ikke noget som en efterårsdag med høj sol, dette at pløje fure op og fure ned, så løb tankerne, ja, så blev der tænkt på pigerne eller pigen, hvis valget var overstået, og så brød man ud i sang »Er der noget som en lille skat med pagehår«. Ja, det var dage, men der kunne jo også være sure dage med rusk og regn.

1919 købte far en traktor, Fordson, den første på egnen — den kostede 8000 kr. Den kørte på petroleum og startedes ved håndsving. Startene var meget besværlige; det var ikke sjældent, at det tog 1 à 2 timer, inden den kom i gang. Til tider fik den lov til også at gå hele middagspausen for at undgå startningen over middag. Stærk var den, men uhyre tung med de store brede jernhjul. De første år var der valfart til stedet, når der blev pløjet. Den var meget ulig vor tids lette, benzindrevne traktorer på gummihjul.

Omkring 1914 — 18 kom elektriciteten frem på landet, et epokegørende fremskridt. Hver gård fik nu lys og kraft og mulighed for at købe sit eget tærsk-

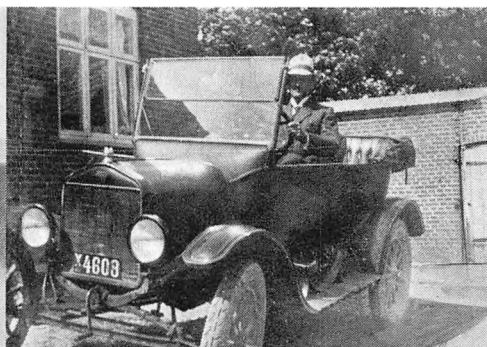
værk til afløsning af de i hver by oprettede tærskeselskaber — selskaber, der bestod af byens beboere som i fællesskab havde ejet et stort tærskværk, drevet af et damplokomobil, som hvert efterår drog fra gård til gård og tærskede hele gårdens avl. Det store mandskab, som krævedes ved et sådant tærskværk — ca. 10 à 12 mand samt en fyrbøder til at passe lokomobilet — var som regel karle fra gårdene, der så skiftevis gjorde gengæld på andre gårde.

De fleste fik kværne, så man var fri for de besværlige mølleture — møllerne til stor skade. Men bondens sparsommelighed tro, blev disse kværne købt alt for små, så de efter kort tids forløb måtte erstattes med større.

I 1918—20 begyndte malkemaskinen at komme frem. Det var dog ikke nogen ny foreteelse, thi allerede sidst i 1880'erne blev den første malkemaskine fremstillet, men den var dog ganske ubrugelig. Et eksemplar ses i dag i Landbrugsmuseet på Gl. Estrup.

I kølvandet på maskinen fra 1918 fulgte yverbetændelse. Grunden var måske, at den sugede for hårdt, men først og fremmest var det vel det dårlige rengøringsystem, som gjorde, at den bragte smitte fra den ene ko til den næste. Det resulterede i, at nær halvdelen af kørerne i en besætning ofte var tre, ja, topattede. Dette blev dog hurtigt forbedret, og en snes år senere havde næsten hver gård sin malkemaskine, som fungerede til fuld tilfredshed. En pinlig properhed er dog stadig nødvendig for et godt resultat.

I 1925 købte far bil, en Ford (H.g.F. som de første nu kaldes, d. v. s. »Høj

Fra 1920'erne: Formiddagskørsel med grise. Og klar til skovtur med familien. Tilhører Lisbjerg Egnarkiv.

gammel Ford») med kaleche. Den startedes med håndsving, men var umådelig driftssikker. Det bageste sæde kunne fjernes og erstattes med en kasse eller et lad, som blandt andet benyttedes til at køre svin til slagteriet. Lidt rengøring bagefter var vel nok nødvendig, hvis »Familien sku' i skoven« om eftermiddagen.

Efter besættelsen fik mejetærskerne indpas på de danske agre, et umådeligt fremskridt arbejdsmæssigt set, man var fri for al det støvede arbejde i laderne, men det var et tilbageskridt for kornets kvalitet.

Alle de mange fremskridt med gødningslæsser, gødningsspreder, transportbånd og mange flere bliver for vidtløftigt at uddybe.

For 50 år siden eller mindre var karlene på landet forslidte og ofte tidligt krumbøjede af det hårde arbejde. Næverne var stive, barkede og tykhudede. Nu arbejder karlen ofte med handsker på, og den barkede hud har han på bagdelen af at sidde på de mange forskellige sæder, men han har jo heldigvis en sofapude at sidde på, så den skåner da noget!

I de senere år er endog flyvemaskinen taget i anvendelse i landbruget, bl. a. til såning og sprøjtning af større arealer.

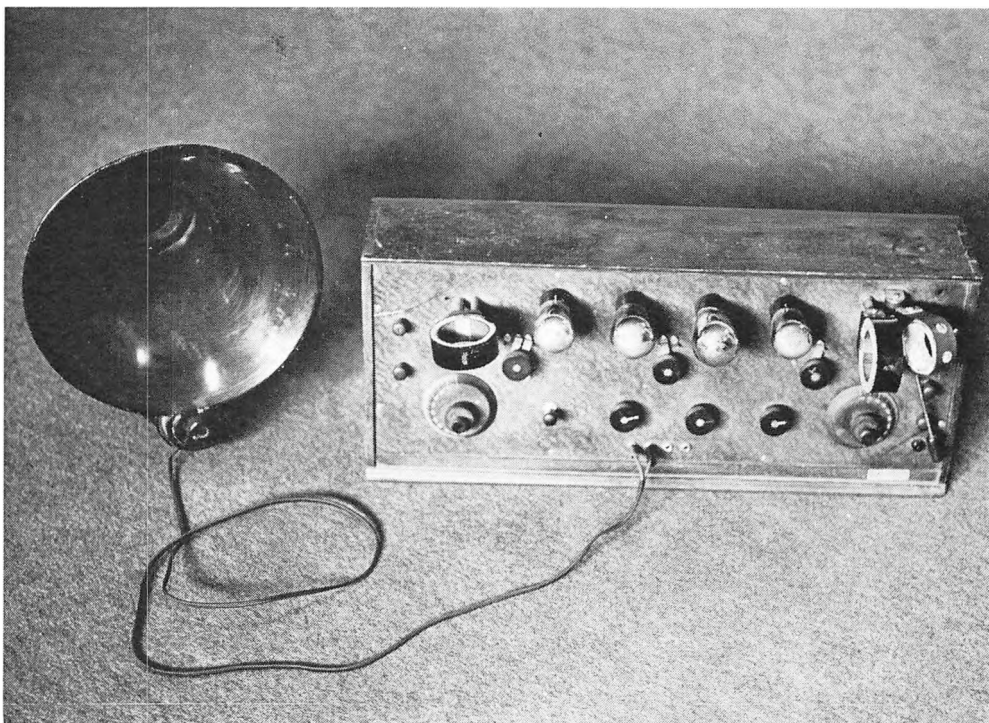
Man kan ikke sige andet, end at landbruget har forstået at udnytte de opfindelser, der var en følge af den ny tids kraftkilder.

Et 10-12 års barns møde med »Statsradiofonien« for 50 år siden

Af Elise Marie Knudsen

I den vestligs:e gård i min barndomsby Vorre, pr. Løgten boede tre søskende, de sidste af en familie, hvor tuberkulosen havde hærget.

Den ældste, Peder Jensen, var med sin naturlige værdighed, selvskreven som familiens overhoved. Søsteren, Ane Jensen, tog sig selvfølgelig af det huslige, og den

Denne radio, som tilhører Lokalhistorisk Samling i Hammel, er fra 1920'erne. Den oprindelige ejer var montør Marius Nielsen, Hammel, som brugte den indtil ca. 1960. Fot.: S. P. Andreasen, Farre, 1975.

Yngste, Laurits — alle børns ven — derfor slet og ret Laurits havde mark og stald som domæne.

For at disse tre mennesker kunne gå fri af tuberkulosen, havde de efter forældrenes ønske bygget en ny gård, der kom til at ligge på modsatte side af vejen.

Når dette kunne lade sig gøre, var det, fordi familien var meget velhavende, og det gav sig også udslag i, at de var de første i byen, som anskaffede en radio.

For at dele oplevelsen med venner og naboer, indbød de hver familie for sig til at høre radio, og det var med det udtrykkelige ønske, at børnene skulle med, for — som Ane Jensen sagde: »Se deres ansigter, når de får øretelefonerne på, er en stor oplevelse for mig.«

Så sad vi da der, mor, far og vi tre søskende i Peder Jensens kontor og lyt-

tede, alt mens han drejede på knappen og skiftede spoler, som sad uden på den store kasse, hvis energikilde var et batteri, der af og til skulle omlades.

Ind imellem blev serveret appelsinstykker overtrukket med chokolade, og til slut, da alle på skift — for der var ikke hovedtelefoner til alle på én gang — havde oplevet alt det forunderlige, der kom fra æteren, så blev der serveret kaffe i spisestuen. Hvilken musik vi hørte, husker jeg ikke, men det må have været en stor oplevelse »at møde radioen«, siden den her ca. 50 år efter står mejslet i min hukommelse.

Når tankerne går tilbage i tiden, føler jeg, jo ældre jeg bliver, taknemmelighed over at have oplevet det fællesskab, der fandtes på landet dengang.

Mosekonen bryggede — men så kom la Cour

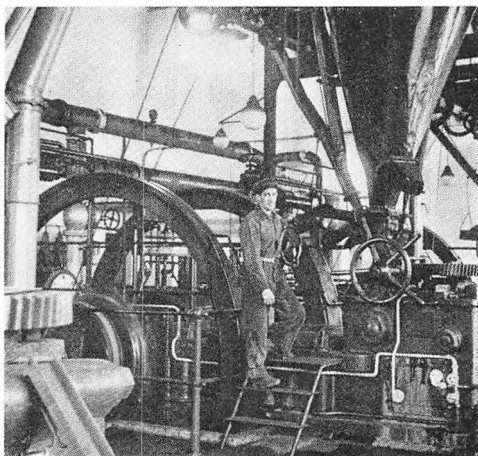
Af Palle Rosenstand

Når mosekonen brygger en lys sommer-aften og lægger sit tågeslør over den lange dalsænkning fra Grenå over Kolind, Ryomgård og Pindstrup ud til Randers Fjord, får man et ganske godt billede af dette landskab, som det så ud for ca. tre generationer siden.

Det lavtliggende, frodige Kolindsund dækker mosekonen fuldstændigt med sit bryg, så det gamle sund tilsyneladende igen strækker sig helt ind til de lidt hø-

Dette syn af brændstov stabled i »skruer« til tørring var hver sommer almindeligt ved Pindstrup lige op til omkring 1960.

Et hjørne af maskinhallen i den store briketfabrik i Pindstrup. Herfra sendtes per døgn gennem mange år 120 tons tørve- eller brunkulsbriketter ud til danske kækkeovne og fyr.

jere liggende moser ved Pindstrup på Midtdjursland. Her formår tågen ikke ganske at dække landskabet. Den lægger sig i pletter som småsøer, hvorimellem birk og pilekrat rager op.

Sådan henlå moserne ved Pindstrup — med spredte vandhuller opstået ved tilfældig tørvegravning på de steder, hvor det var lettest at komme til med en spade. I 1905 købte den da 25-årige Johs. F. la Cour en ejendom på 47 tønder land, hvoraf størsteparten var mose. Han kom fra godset »Skærsø« ved Ebeltoft, hvor han havde forestået sin fars tørveproduktion.

Nu var freden i mosen ved Pindstrup forbi. la Cour startede ganske vist i særdeles beskedent format med håndskæring af tørvene, som var af fin kvalitet med lavt askeindhold og høj brændværdi. Disse muligheder for produktion og salg i større stil forstod la Cour at udnytte. Den første mekanisering af tørvefabrikationen var anskaffelsen af et primitivt ælteværk, som blev drevet ved hestegang, og det varede kun få år, før en hel række tørvælteværker var i gang.

Mosen ændrede langsomt udseende. De afgravede arealer blev til hele søer, som hvert forår måtte pumpes tomme for at tørvjorden kunne graves op. Hvor det var muligt, blev vandstanden sænket ved uddybning af kanaler og naturligt afløb. Sådanne arbejder blev udført i samarbejde med andre interesserede lodsejere under Det danske Hedeselskabs tilsyn. Herved kunne de udnyttede moser kultiveres og indvindes som landbrugsjord.

Den første verdenskrig 1914—18 satte vældigt skub i tørvproduktionen. Der blev oprettet moderne ælteværker — nogle drevet af lokomobiler (bevægelige

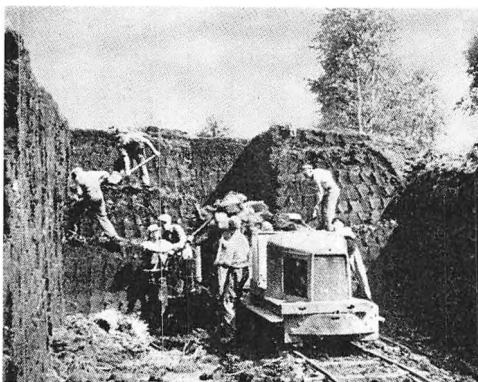
dampmaskiner). I 1917 købtes en 400 tønder land stor mose et andet sted på Djursland: Fuglsø Mose ved Stenvad på Norddjursland. Denne mose blev udnyttet til produktion af både brændselstørv og tørvestrøelse. Det sidste produkt havde la Cour allerede taget op på en mindre fabriek ved Pindstrup, men her slap råmaterialet — den lette, lyse højmosetørv — ret hurtigt op.

Årene efter første verdenskrig var meget ugunstige for fremstilling af dansk brændsel. Den årlige produktion i mellemkrigsårene var på mellem 30 og 40 millioner tørv. Konjunkturfremgangen omkring midten af trediverne gjorde igen tørvproduktion rentabel, og den anden verdenskrigs afspærring af tilførslerne af udenlandsk brændsel betød den helt store udvidelse af Pindstrup Mosebrugs (som la Cours virksomhed hed) tørvproduktion. Den største årsproduktion i krigsårene var på 130 millioner stk. tørv.

Indtjeningen i krigsårene gjorde det muligt for la Cour i stadig stigende omfang at gå over til fremstilling af forædlet tørvbrændsel som formbrændsel og tør-

Sammenskrabning af det opfræsedes tørvemuld til fremstilling af briketter og formbrændsel.

Tørvemassen graves af med spader og læsses på tipvogne, hvorpå tørvnen transporteres til ælteværket.

vebriketter. Omkring 1942—43 købte han maskineriet fra en nedlagt brunkulsbriketfabrik i Tyskland. Den »dyng gammel jern«, som mange Pindstrup-borgere kaldte maskindelene, da de på jernbanevogne kom til Pindstrup, blev til la Cours første briketfabrik, som blev opført i Pindstrup.

På denne fabrik blev gennem de næste 15—20 år fremstillet mange hundrede tusind tons tørvbriketter. Fabrikken præsterede 120 tons briketter i døgnet, og der var summende travlhed på Pindstrup jernbanestation med læsning og ekspedition af de mange banevogne hver dag. I 50'erne og begyndelsen af 60'erne blev der produceret brunkulsbriketter på fabrikken. Af disse blev nogle tusind tons eksporteret til Vesttyskland og Sverige. Man oplevede her det paradoks, at samtidig med, at Danmark importerede millioner af tons brunkulsbriketter fra Østtyskland, eksporteredes i banevogne fra Pindstrup den samme vare — fremstillet af råvarer fra de midt- og vestjyske brunkulslejer og

kørt til Pindstrup på lastbiler — til Vesttyskland, så langt sydpå som til München og Stuttgart.

I årene efter anden verdenskrig udvidede Pindstrup Mosebrug sin produktion af forædlet tørvbrændsel. I Stenvad oprettedes en briketfabrik, hvor der fremstilledes både briketter og formbrændsel af fræsetørv fra Fuglsø Mose. Tre andre steder på Djursland — ved Auning, ved Tjerrild og ved Bendstrup — byggede la Cour også formbrændselsfabrikker. Fræsetørvnen til disse produktionssteder kom fra arealer, som la Cour i de første år efter 1945 erhvervede i hastigt tempo.

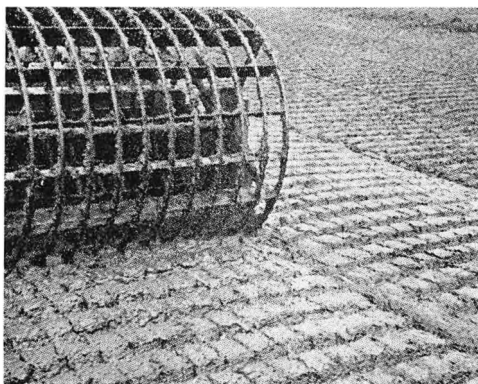
Denne jorderhvervelse medførte en helt ny sektion af den efterhånden store virksomheds aktiviteter. la Cour købte landbrugsejendomme, hvorpå der var tørvjord, som egnede sig til opfræsning af tørvsmuld til briket- og formbrændselsfabrikation. Tørvjorden blev skilt fra, og da det dengang var forbudt at nedlægge landbrugsejendomme, blev det tilbageværende landbrug bortforpagtet. Herved kom forpagterejendommene efterhånden op på et antal af omkring 60 — de fleste omkring Pindstrup—Auning—Ryomgård og en del omkring Fuglsø Mose ved Stenvad. Det var ikke helt uden grund, at folk på egnen sagde, at Jyllands næste efterhånden nærmere burde kaldes »la Cours land« frem for Djursland.

Pindstrup Mosebrugs erhvervelse af tørvjord indskrænkede sig ikke alene til Djursland. Først og fremmest væksten i tørvestrøelseproduktionen gav anledning til køb af store arealer i Lille Vildmose, Store Vildmose og i Kongens Mose ved Løgumkloster. Det blev til, at la Cour

efterhånden disponerede over godt 5000 tønder land mose og landbrugsjord.

Både i vildmoserne og ved Løgumkloster oprettedes der briketfabrikker og tørvværker. I Store Vildmose sattes en meget moderne form for tørvproduktion i gang: Hydropeat. Denne metode bestod i, at tørvemassen blev sprøjtet løs af vandstråler med meget stor kraft, hvorefter tørvemassen blev bredt ud på læggepladserne og tørvene formet på traditionel måde.

I forbindelse med Pindstrup Mosebrugs 50 års jubilæum i 1955 blev det gjort op, at virksomheden indtil da havde fremstillet omkring 2,5 milliarder tørv og ca. 400.000 tons briketter. På samme tidspunkt var den årlige produktion på 25.000 tons tørv og 45.000 tons briketter. I de følgende 10 år blev der stadig fremstillet tørvbrændsel, men i faldende mængder. Derimod er produktionen af det andet tørvprodukt: sphagnum (dvs. tørvestrøelse) til jordforbedring i stadig

Når den opgravede tørvjord har været gennem ælteværket, køres »grøden« på tipvogne ud på læggepladsen. Her formes massen til tørv af den store, hestetrukne formetromle.

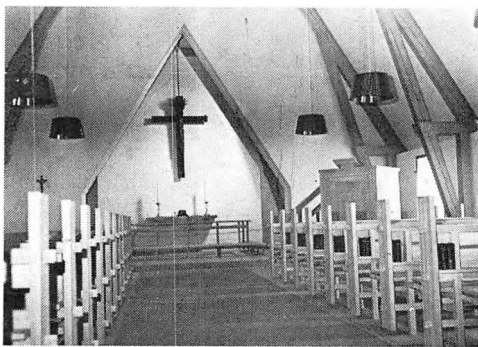
Til minde om sin første hustru, der døde i 1958, gav Johs. F. la Cour sin by en kirke. Den blev i årene 1966—68 opført på den nogle år tidligere anlagte kirkegård. Pindstrup Kirke blev indviet i april 1968 af biskop Henning Hoier, Århus, i spidsen for en stor procession af provster og præster.

vækst på virksomhedens fabrikker i Stenvad og de to vildmoser. Tørvproduktionen indstilledes omkring 1960, men i Fuglsø Mose ved Stenvad fremstilles endnu ca. 250.000 stk. tørv årligt.

I den allerførste tid efter, at energikrisen satte ind i efteråret 1973, var der stor usikkerhed med hensyn til fremtidens muligheder for at få tilstrækkeligt med olie til opvarmning og industri. Det var derfor naturligt, at blikket vendtes mod andre former for energi, og her kom tørvven atter ind i billedet — om end det forblev på det teoretiske plan.

Pindstrup Mosebrug oplyste i december 1973, at virksomheden ville kunne præstere produktion af 80.000 tons fræsetørsv på en sommer i virksomhedens mosearealer ved Stenvad. I disse moser skønnes der at være omkring seks millioner kubikmeter sort tørvemasse med et stort kalorieindhold. De 80.000 tons fræsetørsv (tørvesmuld) — svarende til ca. 300.000 kubikmeter tørvejord kan erstatte 20.000 tons fyringsolie.

På det tidspunkt var vi endnu så usikre med hensyn til leveringsmulighederne for olie, at tanken om igen at bruge dansk brændsel slet ikke forekom så fjern. Og da slet ikke på baggrund af, at der andre steder i verden stadig udvindes enorme mængder tørvebrændsel. F. eks. produceres der i Sovjetunionen (hvor 60 procent af verdens tørveforekomster findes) årligt omkring 200 millioner tons tørv. Heraf bruges halvdelen til energiproduktion og halvdelen til jordforbedring i landbruget.

En stor del af Pindstrup Kirkes inventar er finansieret gennem en indsamling blandt Pindstrups borgere. Alterbilledet udgøres af et jernkrucifiks, udført af Robert Jacobsen. Det falder usædvanlig godt ind i den enkle og rene stil, som præger kirkens indre. Pindstrup Kirke er tegnet af arkitekt C. F. Møller, Aarhus.

I Irland fremstilles årligt ca. tre millioner tons fræsetørsv til brug i elværker og omkring 300.000 tons tørvebriketter til opvarmning.

Den irske tørveproduktion er fortrinsvis statsdrevet, og for omkring en snes år siden var der et nært samarbejde mellem dansk og irsk tørveproduktion. De irske tørvefolk besøgte Pindstrup Mosebrug og lærte her, hvordan der fremstilles formbrændsel og tørvebriketter. Der blev da også leveret dansk maskineri til den irske stats tørveindustri på grundlag af samarbejdet med Pindstrup Mosebrug.

Det er uundgåeligt ved en omtale af Pindstrup Mosebrugs indsats i dansk brændselsproduktion at komme ind på at fortælle lidt om manden, der skabte den store virksomhed fra bunden: Johannes Faurschou la Cour, denne bondesøn, som blev en af dansk industris markante skikkelser — fra en tid, da det patriarkalske endnu var i højsædet.

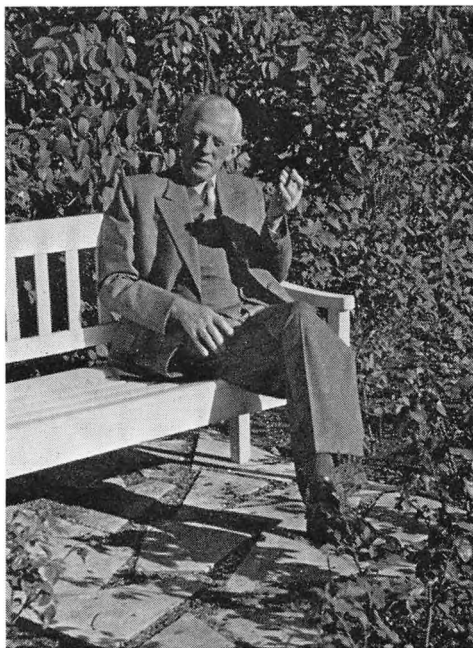
Johs. F. la Cour købte som 25-årig for sin mødre arv en 47 tønder land stor landbrugsejendom ved Pindstrup. Her var en del tørvejord, og han begyndte med en spade på den produktion, som skulle komme til at danne grundlaget for et dansk industrieventyr. Han havde bondens besindighed og uforstyrrelighed i vanskelige situationer. Han havde la Courslægts stædighed ved gennemførelsen af opgaver, han havde sat sig for at løse. Han havde sin franske oprindelses vidsyn og fantasi, parret med evnen til at »lugte«, hvad der var fremtid og forretning i.

Den store gamle mand i dansk tørveindustri blev også sin branches førende mand. Han var i mange år formand for

både Tørveindustriens Arbejdsgiverforening og brancheforeningen: Foreningen af danske Mosebrugere. I sine egne virksomheder var han chefen, der havde forståelse for at skabe tryghed for de ansatte, blandt andet ved oprettelse af en spareforening (pensionsordning) for funktionærerne og forskellige fonds med velgørende formål.

Han spændte vidt forretningsmæssigt. Foruden moseindustrien oprettede han en

træindustri, der begyndte med et lille savværk og er endt med at blive Nordeuropas største spånpladefabrik. Han købte en falleret flisefabrik i Randers, som han moderniserede og udvidede, så den i dag er Danmarks største vægflisefabrik. Han oprettede to grønpillefabrikker, hvor græs og lucerne tørres og presses til foderpiller, der hovedsagelig eksporteres. Han skabte en vidtforgrenet virksomhed, hvis årsomsætning i dag er på omkring 150 mill. kr.

Jobs. F. la Cour i et af de få afslappede øjeblikke, han undede sig i sit bektiske arbejdsliv. Han sidder i et hjørne af sin smukke have ved hjemmet i Pindstrup, som han omfattede med stor ombed og kærlighed.

Et nytårsskud

Af Mathilde Randløv Christoffersen

Vor gamle præst, J. S. Deichmann Branth, i Snetrup var rejst, han var fyldt 70, så der var ikke noget at sige til, at han nu skulle nyde sit otium. Selvfølgelig var der mange ting i den store og gamle præstegård, som ikke kunne flyttes med til en villa i byen, og blandt andet var der en gammel signalkanon, der havde haft sin plads på udsigtshøjen i præstegårdshaven. Hvert år blev den skudt af, når det store høstgilde holdtes. Skuddet gik ud over storengen og gav genlyd i de omliggende skove.

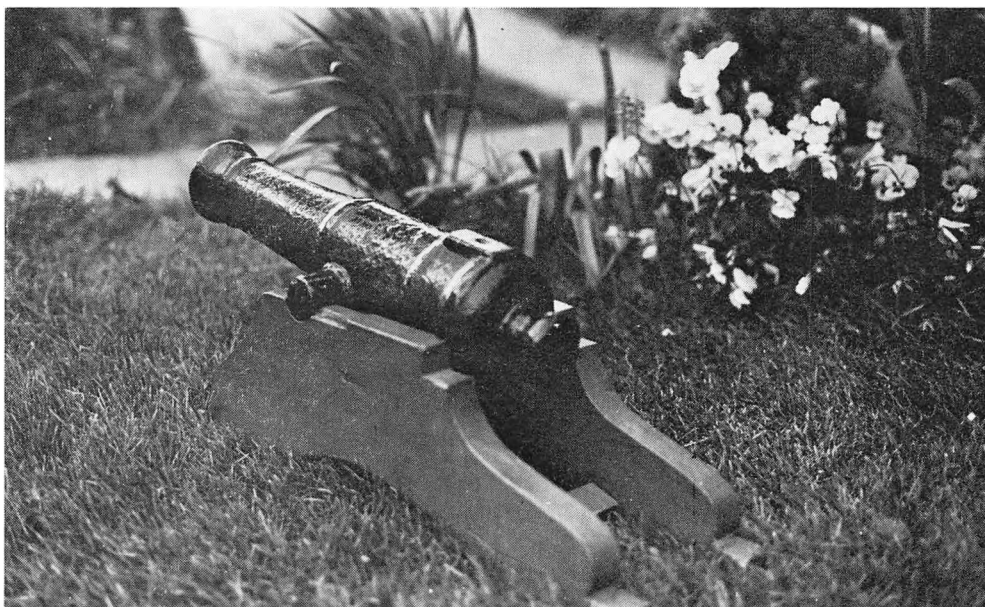
Nu måtte min ældste bror få denne kanon — hvilken herlighed — han skulle kun give en hare for den, og det gjorde han gerne, så kunne han samtidig bevise sin skydefærdighed. Selvfølgelig skulle kanonen prøves. I skolen havde vi en regnebog — den eksisterer endnu, men ikke i skolen. — Den hed: Folkeskolens Regnebog, III, ved Jacob V. Pedersen og P. Rasmussen, Gyldendals forlag 1903. I den var der en opgave, der fortalte, hvad krudt bestod af, og så skulle man regne ud, hvor stor en portion der kunne blive, når man blandede de forskellige antal kvint sammen. Johannes syntes, det var bedre at købe de forskellige dele og så blande dem. Det var teori omsat i praksis. Han fik også en blanding lavet, der fyldte en stor cigarkasse. Det kneb med at få det tørt, han kunne jo ikke så godt tørre det ved kakkellovnen af hensyn til spræng-

faren, men også fordi det helst skulle være lidt i dølgsmål. Det lykkedes dog at få det tørt, og da han fik det af kassen, lignede det nærmest en sort formkage.

Så skulle det prøves i kanonen, og det viste sig udmærket til formålet. Nytårs-aften skulle der ske noget, og alt forløb til stor tilfredshed; når det store brag havde lydt, var vi langt borte, og de, der søgte efter os, fandt hverken kanonen eller os. Dog rygtedes det i dagene derefter, hvem der havde skudt nytåret så kraftigt ind.

Året efter var der flere, der sagde: »I kommer da og skyder nytåret ind hos os!« En sådan indbydelse kunne ikke negligeres, og den indgød en slags overmod. Der kom nok lidt rigeligere krudt i og der blev proppet godt med papir oven på krudtet! Så blev kanonen læsset på en trillebør, og heldigvis hjalp hjulmandens Anders med transporten, han var voksen og stærk. Vejene var sandede — rigtigt dybt sand — og meget bakkede. Vi andre, der måtte være følge, kunne ikke gøre gavn der, men vi kunne beundre de store, det var da også noget værd.

Turen gik først til naboen, der var nygift; gården var firelænget, og kanonen blev anbragt i indkørselen, så skuddet kunne gå hen foran vinduerne. Forberedelserne tog nogen tid, og pludselig lyder der fra et mørkt bryggersvindue: »Så skyd nu da!« Det var den unge kone, der stod

Den gamle signalkanon er stadig i familiens eje. Fot. 1975.

i mørket og fulgte begivenheden, og i det samme lød der et dundrende brag. Kanonen holdt — men det gjorde vinduerne ikke, der gik i alt seks ruder, og petroleumslampen gik ud; det var en slem forskrækkede, og vi var alle temmelig slukørede.

Selvfølgerlig tilbød Johannes at betale ruderne, men ikke tale om, de havde jo selv haft bud efter os. Lampen blev tændt, og humøret steg ved æbleskiver og saftvand, dengang kunne man nemlig drikke saftvand. Senere hørte vi, at ruderne havde klirret i flere huse, der lå et par kilometer borte, og en af vore venner, der gik på nytårsvisit hos sin udkårne, sank helt i knæ, da han hørte det vældige drøn.

Så gik turen til en gård, der lå nogle km fra byen. Der var nok en sognevej derud, men hvor var den sandet, det var

godt hjulmanden var med, for det var en tung transport. Denne gård var trelænget og lå lige ved en skov; nu gjaldt det om at være forsigtig og spare ruderne. Der blev ikke proppet så meget i kanonen, og den måtte anbringes forsigtigt. Det gik virkelig også godt, der gik kun to ruder, men lampen gik ud. Alt endte dog i fryd og glæde, men så vidt jeg ved, har kanonen haft fred siden; den stod i flere år på højen ved flagstangen derhjemme, og senere fik den plads i min brors entre.

Da han måtte aflevere sine våben under besættelsen, fik han lov at beholde kanonen — en stor trøst.

Ja, det er et af de glade minder fra den grønne ungdom i første del af århundredet. Jeg ved så ikke, om det kan glæde andre at læse om en gammel signalkanon, der stadig holdes i ære.

Glimt fra besættelsen

Af Erna Lorenzen

Det er netop 35 år siden, at besættelsestiden tog sin begyndelse i Danmark. Fem bevægede år blev det. Nogle gik aktivt imod, andre gik opportunistisk med — og så var der den store tavse mur — alle de andre — der holdt sammen uden de mange ord. Genvordigheder var der nok, men man prøvede at tage dem, som de kom, man indrettede sig efter omstændighederne.

Naturligvis var der også lyspunkter. Selv blev jeg jordbesidder — så meget som man nu kan blive det, når et land er besat. I 1941 blev Hasle Gammelgård udstykket. Selve gården lå hvor Høje Hasle nu er, og jordene strakte sig fra Herredsvej i vest til Frydenlunds jorder i øst, endvidere på det nærmeste fra et sted mellem Østrevej og Solhøjvej i syd til Trillegårdens jorder i nord. Det var den i Hasle kendte mand — senere sognerådsformand — Reinhardt Pedersen, der stod for selve salget, som i øvrigt gik strygende. Vilkaerne var — hvad man ville kalde favorable — 60 øre pr. kvadratalen. Alligevel skulle man dog overveje nøje, om afdragene kunne klares — en nats betænkningstid var der, og så stod jeg da en skønne søndag morgen med

2.013 kvadratalen jord til i alt 1.207,80 kroner med 10,00 kroner i månedlige afdrag!

Det var, hvad man dengang kaldte en *villagrund*, nu udstykker man til *parcelhuse*. Vejene var afsatte, og det hele nypløjet, men med et umiskendeligt skær af kraftige grønne spirer. Alle havde vi med i købet fået senegræs og mælkebøtter, så det battede. Men udsigten var herlig, ingen bevoksning, ingen høje huse, man kunne til tider se bugten være kraftig blå som Middelhavet, og i klart vejr så man tydeligt Samsø.

Fantastisk dejligt var det — en hel ny fornemmelse dette her med egen jord under neglene. Men det var sandelig også en hel ny fornemmelse at skulle slæbe hver eneste dråbe vand et par hundrede meter for at få vasket jorden af hænderne igen. For nok var der udstykket, men rigtignok ikke byggemodnet, så enhver mulighed for tilførselsstik fra vejene var en drøm ud i en dunkel og usikker fremtid. Der var, så vidt jeg husker, to vandposte til hele området, og da man netop under besættelsen lærte at stå i kø, forblev vi i øvelsen ved vandpostene. Nogle benyttede deres børns legevogne til at køre vand i,

jeg havde bare en stor gulvspand af zink, og vejen gik opad, når den var fuld.

Man lærte at udnytte vandet til det yderste. Da jeg det følgende år fik rejst et sommerhus af træ, hvor jeg overnattede i weekenderne, så blev vandet fra morgensens beskedne »kattevask« gemt til håndvask resten af dagen for til sidst at havne over et par tørstige planter. I tørre perioder kunne det ikke gøre det. 10, 12, 15 spande vand blev hældt ud over de mest trængende kulturer. Morgenmåltidets surrogat te blev lavet på spritapparat. Andre kraftkilder til opvarmning i sommerhusene var et primusapparat, men sådan et fik jeg først senere.

Den rå markjord gav mærkværdig god afgrøde. Det pinlige var bare at få slæbt bær, urter og blomster hjem til Sdr. Ringgade, hvor jeg boede. Men det var da ned ad bakke det meste af vejen. Og i perioder fungerede cyklen, men ikke altid, og efterhånden skulle der spares på den.

Jeg var nemlig husvagt på min arbejdsplads — »Den gamle By« — så jeg på alle tider af natten, undertiden et par gange på en nat, måtte træde pedalerne over Ringgadebroen iført stålhelmet og varmt, men uendelig rædsomt og slidt overtøj. Buslinie 8 var ikke oprettet, så der var alternativet — at gå eller cykle, bil havde de færreste, og private måtte klodse dem op på grund af benzin- og oliemangel.

Lige et sidespring om udnyttelsen af havens frugter. Der var el-rationering, men el-komfurer var ikke slået igennem, så de fleste havde gas. Der var dog også gasrationering, men så råslytede man. Ganske vist var der også sukkerratione-

I hårdt arbejde på de lerede jorder.

ring, men så var der søde- og konserveringsmidlerne. Kort sagt — frugten blev syltet og forsødede de kolde og mørke vinteraftener med 10 watt-pærer i stuerne — folk indrettede sig efter omstændighederne.

Til sidst en lille tildragelse, hvor cyklen spillede en særlig rolle. Det var i sommeren 1941. Jeg havde skrevet til mine venner i Grejsdalen ved Vejle, at jeg kom derned en weekend. Vi arbejdede imidlertid om lørdagen til kl. 14, og inden jeg var kommet hjem, havde fået skiftet tøj og pakket alt i cykeltaskerne, var klokken 15,30, før jeg kom af sted.

Det var blevet en voldsom blæst, vinden var imod, og uendelig langsomt stammede jeg af sted. Efter at have passeret Skanderborg punkterede jeg. Det var ikke mærkeligt, dækket var fuldstændigt slidt ned — også mere end jeg i min vanlige optimisme havde forestillet mig. Så travede jeg da af sted på den folketomme hovedvej, og det flade baghjul fik det ikke bedre af den store oppakning. Endelig nåede jeg en smed, og han var tilmed hjemme. Da han så min fortvivlede situation, forbarmede han sig over mig og solgte mig et nyt dæk — mig fremmede

pige, som han ikke kunne vente ville blive fremtidig kunde! Det var det eneste dæk, som det lykkedes mig at få under besættelsen, så det var virkelig held i uheld.

Smeden gav sig nu til at reparere slangen, som viste sig at have fået adskillige huller af den hårde behandling. Jeg syntes det tog en evig tid. Stadig boblede vandet ved et nyt sted, når den omhyggelige smed dypede den i vandspanden. Omsider holdt den da tæt; smeden kunne ikke finde flere steder at skrue og rette på — endelig kunne jeg komme videre.

Klokken var halvni, da jeg var igenem Horsens. Det blæste stadig, og nu begyndte det også at regne — mørket var ved at falde på. Jeg turde ikke engang give mig tid til at pakke ud og finde min regnfrakke, men blev kørende i min uldne lussekoft. Regnen og mørket tog til, hundesulten var jeg og tillige bekymret over mine venner, der sad og ventede mig langt, langt forude.

Den i dag så stærkt befærdede hovedvej 10 lå øde hen, jeg var våd til skindet, der var ved at gå panik i mig. I Hedensted delte vejen sig gaffelformet, og nu kunne jeg ikke huske, om jeg skulle ad den højre eller venstre vej. Der stod jeg og vidste hverken ud eller ind. Husene

var mørklagte, man kunne skimte lysprækker — ville folk lukke op, hvis man bankede på? Ved at se tilbage, så jeg et svagt lys komme imod mig — det var også en cyklist. Var det en tysk soldat eller hvad? Jeg vovede at standse den ukendte, som jeg absolut ikke kunne se. Det viste sig at være en ung mand, der skulle til Vejle ligesom jeg selv — hvilken lettelse! Han var ikke nær så udaset som jeg. Det var en expedient fra Horsens, som jævnlige tog ned til Vejle ådal og fiskede. Vi kørte sammen videre, og nu tog han fat i mit styr og så at sige trak mig og mit habengut de sidste 15 kilometer. Ved Nørreskoven var vi ved at vælte. Vejen var ikke bredere, end at træernes grene fuldstændig udelukkede skæret fra himlen, her var vi nødsaget til at gå. Omsider lysnede det forude; den unge mand fulgte mig til Gormsgade i Vejle, så kunne jeg orientere mig. Jeg takkede min redningsmand, som jeg ikke kunne se i mørket og den stærke regn, men siden har jeg ofte tænkt på, at både smeden og den ukendte cyklist begge ved deres væremåde havde udtrykt noget af det sammenhold og den hjælpsomhed, der var noget fremtrædende og et særkende i de år, hvor vi måtte undvære så meget. Jo vist var der lyspunkter!

Energi i 1875

Denne årbogs artikler har det tilfælles, at de alle har noget at gøre med emnet energi i historisk belysning.

Redaktionen fandt, at også de gamle aviser måtte kunne bidrage til at uddybe dette tema. På Statens Avissamling på Statsbiblioteket i Århus er der mulighed for gennemsyn af alle gamle aviser, og dér har vi foretaget nogle udpluk af 100-årige, østjyske »energinyheder«.

For at kunne sammenligne og få overblik valgte vi en enkelt avis og et kortere tidsrum, nemlig Aarhus Stiftstidende 1875, fortrinsvis første halvår.

Man ser, at varetransport, personbefordring og opvarmning også i 1875 var væsentlige emner for datidens journalister.

Aarhus Stiftstidende 1875

2. januar.

Som Hovedformaal for vore ledende Mænds Bestræbelser har Opmærksomheden stadig været rettet paa to høist vigtige Punkter — i Virkeligheden Betingelserne for al materiel Fremgang: Udvidelse og Forbedring af *Samsfærdelses-* og af *Omsætnings-*Forholdene. I disse Retninger er der deels naaet, deels vundet

Udsigt til betydelige Fremskridt. I Marts constitueredes et *Dampskibsselskab* til Besejling af *Aarhus-Bugten*, med en i nogle faa Dage tegnet Actiecapital, og dets for c. 8 Uger siden hidkomne hensigtsmæssige lille Dampskib »*Helgenæs*« har ved sine heldige Farter allerede viist, at den med Mols, Helgenæs og Ebeltoft aabnede Forbindelse baade kan være rentabel og af Betydning for Landmænd og Kjøbmand. — Vort *jydsk-engelske* Dampskibsselskab besluttede i Mai en Udvidelse ved Anskaffelsen af et stort *tredie* Skib, hvilket ventes i det kommende Foraar. — I Aarets sidste Dage er den historiske gamle Forbindelse med *Kallundborg* bleven aabnet ved en Dampskibsfart hver Søgnedag frem og tilbage i Forbindelse med den nyaabnede nordvestsjællandske Jernbanes Tog. Denne Route, hvilken man maa være det forenede Dampskibsselskab meget erkjendtlig for at have aabnet med et stort og godt Skib, og paa en saa coulant Maade, vil sikkert bringe vor By nye Erhvervsilder, ligesom den befæster Stillingen som Centralpunkt for Nord- og Midtjyllands Communication med Hovedstaden. Hvad endelig angaaer den store Opgave for en udviklet Jernbanecommunication, hvilken fortelig kan betegnes ved »*Aarhus—Ryom*«, angaaer, da hører den Energi, som fra saamange

ledende Mænds Side i Byen og i en viid Bue af vort Opland er udviist, — først for Tilvejebringelse af en Actietegning, som ingen local, privat Bane heri Landet tilnærmelsesviis har kunnet opvise Magen til, og senere for at udvirke et Lovforslag om Concession, — til Aarets bedste Livsytringer i vor Kreds. Det tør med Rette siges, at vi derved aftvang Statsstyrelsen saamegen Agtelse for selve Sagens Betydning, at den forunderlige, eensidige Modstand, som er optraadt og fremdeles søger at øve sin Indflydelse, i alt Fald er traadt nogle Skridt tilbage. Det er vort Haab, at det kommende Aar vil sikre Realisationen af dette Foretagende, hvilket Landkredsen omfatter med fuldt saamegen Varme som Byen.

3. januar.

Brænde- og Tørveoplaget,

Fredensgade 22.

(Nabent fra 9 til 11 og 2 til 4.)

Store mastinæstede Tørve,

Ruisselbrænde,

storlaaet Bøgebrænde,

store harpede Trækul.

Besøgende modtages hos

M. Kalling,

S. S. Jensen,

Fredensgade Nr. 17. Paratibsgade Nr. 14.

4. januar.

— I Høver Kro afholdtes den 30te Decbr. f. A. et Møde angaaende en Jernbane, Hammel—Voerup, hvilket var foranstaltet af nogle her paa Egnen i denne Henseende sammentraadte Mænd. Som bekjendt fra tidligere afholdte Møder, gik det oprindelige Project ud paa Anlæg af en Bane som den ovennævnte; men ved et Møde i Anbek den 28de f. A. synes

det som om denne Sag er traadt ind i et andet Stadium og kommen til at berøre langt Fleres Interesser end det oprindeligt var paatænkt, idet der er fremkommet Forslag om, istedetfor en Bane Yderup—Hammel (Stumpbane), at anlægge en Bane fra Brabrand over Taastrup, Skørring, Høver, Toustrup og Hammel m. fl. med Tilslutning til en Station paa Godsbanen enten syd for Langaa eller til en saadan paa Vestbanen imellem Langaa og Rødkjær, hvilket Forslag nærmest er fremkommet derved, at man antog, at en saadan Bane mere end hiin giver Udsigt til Rentabilitet, da den paa den nævnte Linie kommer en meget befolket og frugtbar Egn tilgode, ligesom det ganske vist heller ikke kan nægtes, at der i de nævnte Egne er Trang tilstede til en Jernbane. Det stærke Sneveir Dagen forud havde imidlertid bevirket, at Mødet i Høver langt fra var besøgt som man endog med temmelig Bestemthed kunde paaregne, og som følge deraf opnaaedes kun saadanne Vedtægter, som de Mødte med nogen Berettigelse kunde vedtage. Man vedtog saaledes at udnævne nogle Mænd af hvert Sogn, som paa Mødet var repræsenteret, med det Hverv, hver i sin Kreds efter bedste Evne at virke for, at de Goder, som den nævnte Bane kan hidføre, ret maae komme til at staae klart for de vedkommende Egenes Beboere, og altsaa paa denne Maade vække Interessen herfor. De hertil udnævnte Mænd kom til at bestaae af *Wilhardt*, Høver Kro, *R. Hansen*, Høver, *Søren Sørensen*, Galthen, *B. Skriver*, Galthen, *E. Haurum*, Størring, *F. Christensen*, Søballe, *Anders Skødt*, Vissing, og *Bernt Sørensen*, Vissing. (Mdd.)

5. januar.

Steenkul

Prima store Charlestown

Kul

aaes fra Skonnertbriggen „Laura“.
C. M. Schmidt.

Bedste store skotske Kul

(Watsons Hartley),
saavel til Huusholdnings- som Fabriksbrug,
faaes fra Dampskibet „Vidar“
Hans Broge.

Prima store

Kul

faaes fra Skonnert „Hedevig“. Bestillinger
modtages.
V. Boye & Watt.

Bedste store

Whitwood Kul

faaes fra Skonnerten „Marie“, beliggende
ved Havnens søndre Side.
Jydsk Handels- og
Landbrugsbank.

6. januar.

— De gamle Svovlstikker have, som bekendt, ogsaa udspillet deres Rolle med det gamle Aar, idet de, ifølge Lov af 14de Februar 1874 § 1, ere forbudte fra den 1ste ds.: Generaldirektoratet for Skatrevæsenet har derfor under 30te f. M. instrueret Toldstederne om, at der her til Landet kun maa indføres Tændstikker, der ere bestemte til at afstryges paa særlig dertil indrettede Strygeflader, hvorimod alle andre Tændstikker og navnlig saadanne, i hvis Tændsats der findes hvidt Phospher, ere forbudte, samt at Overtræ-

delser af denne Lov straffes med Bøder fra 20 til 200 Kroner. Naar saadanne forbudte Tændstikker maatte blive indførte til Fortoldning, blive de straks at beslaglægge og at aflevere til vedkommende Politiværdighed.

11. januar.

— I forgaars Aftes indkom *Dampskibet* »Rosa«, Capt. Veale, fra Leith i vor Havn med en Ladning Steenkul og Sukker. Dampskibet har i Løverdags været paa Grund ved Hjelman, men kom flot ved egen Hjælp.

— Igaar Morges afseilede *Dampskibet* »Fyen«, ladet med Korn, herfra til London. Derfra skal det begive sig til Antwerpen og China. I Løverdags laa der paa eengang i vor Havn otte Dampskibe. Iblant disse vare Dampskibsselskabet »Kjøbenhavn«s to Skibe de største. Begge det jydsk-engelske Dampskibsselskabs Skibe »Hengest« og »Horfa« ligge i disse Dage her. »Hengest« afgaaer efter Bestemmelse imorgen.

20. januar.

— Nogle Drengene ere igaar anholdte ved Havnen for at have begaaet *Tyverier af Kul*. De have endog udviist den Frækhed at gaae ombord i et Dampskib, og i den ene Ende af Skibet stjæle Kul, medens Flere af Besætningen opholdt sig paa Dækket i den modsatte Ende af Skibet. Det Stjaalne transporterede de hjem til deres Forældre paa en Vogn, som de uden Videre toge fra dens Plads udenfor et Sted ved Revet.

— — —

— Det blæste inat en stærk Storm, der er vedbleven at rase op ad Dagen idag. Dampskibet »Saxo« afgik først imorges tidlig til Kallundborg. Efter Forlydende stod iforgaars Aftes en Skonnert paa Grund ved Hjelmens Nordside. Dens Navn er ubekjendt; den formodes ved Høivandet igaar og idag at være kommen flot.

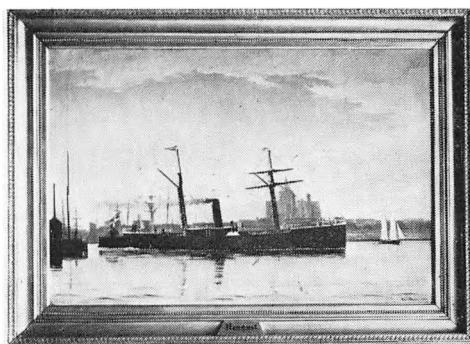
— — —
— Dampskibet »Sjælland« afseilede igaar herfra til Billau.

— — —
— Dampskibet »Hengest«, Capt. *Olsen*, som paa Reisen til Frederikshavn har været opholdt flere Dage formedelst Taage, ankom, ifølge »Aalb. Stiftst.«, dertil i Søndags Formiddag og lossede 12 Foustager Cement, 1 Kasse og 1 Bakke Ost, samt en Balle Twist, og indladede 36 Stkr. Hornkvæg, 1 Kalv, 553 Foust. Smør, c. 2000 Bd. saltede og tørrede Kalveskind, 44 Foust. Flæsk og 13 Foust. Skinker. Skibet er der blevet forsynet med Vand og Fourage til Kreaturerne, hvilket Sidste er vanskeligt at opdrive, omendskjøndt der betales 1 Krone for 16 Bd. Hø. Dampskibet, som afventede noget Hø fra Landet, ventede i Mandags at kunne fortsætte Reisen, til Newcastle.

22. januar.

— Dampskibet »Hengest«, Capt. *M. Olsen*, ankom iaftes til Newcastle. Alt vel.

— — —
— Med Dampskibet »Hersa«, Capt. *H. Bense*, afskibedes til Leith: 1000 Foust. Smør, 20 Baller Flæsk, 4000 Tdr. Korn, og 75 Stkr. Hornkvæg. Skibet anløber Frederikshavn for at completere.

S/S Hengest. Tilhørte Jydsk Engelsk Dampskibsselskab i Arhus, bygget 1868.

Oliemaleri, signeret Chr. Blache, 1869. Tilhører Købstadmuseet »Den gamle By«. Mus. nr. 419:57.

23. januar.

— I Snestormen igaar er den her i Bladet forleden nævnte Skonnert, der stod paa Grund paa Hjelmens, stødt paa Meilgrunden. Det er Skonnerten »Skulda«, der var paa Reise fra England hertil med en Ladning Kul. Efter at have kastet en deel af Ladningen overbord ved Hjelmens, var den kommen flot, men staaer nu paa c. 7 Fod Vand paa den nordøstlige Side af Meilgrunden. Dampskibet »Helgenæs« gik igaar Eftermiddag til Assistance ved Mandskabets Bjergning; men Capitainen foretrak at blive ombord med Mandskabet, hvorefter Dampskibet udførte sin regelmæssige Tour.

— Siden iforgaars Aftes er der nu hertil ialt ankommet 19 Skibe, dels Skonnerter, dels Skonnertbrigger og Brigger. Af de 19 Skibe ere de 17 ladede med Kul, eet med Palmekager, og Fregatten »Island« med Petroleum til Firmaet »Jørgen Jensen«.

8. februar.

”Hjeilen.”

Generalforsamling i Dampbaaden „Hjeilen“ afholdes Tirsdagen den 23de Februar Kl. 1 paa „Hotel Dania“ i Silkeborg.
Bestyrelsen.

15. februar.

— Den idag afholdte Auction over den paa Meilgrunden strandede norske *Skonert* »Skulda« med deri værende Ladning, c. 900 Tdr. Kul, samt de til Skroget hørende Master og Rundholter, som ere førte hertil, indbragte ialt 406 Kroner, deraf for Skrog og Ladning 220 Kr. Det tiloversværende Inventarium vil paa Assurandeurens Begjæring blive sendt til Norge for der at sælges.

— — —

— Til *Hestemarkedet* idag var der mødt mange Kjøbere, men faa Heste. Omsætningen var meget ringe. Prisen for gode, stærke Arbejdsheste var c. 800 Kr.

19. februar.

— Paa *Magdalenemøllen* indretter Hr. M. Andersen i denne Tid til Brødbagning en Dampovn, som nu snart er færdig. I dette Bageri æltes Brødet med Maskine, hvorved opnaaes stor Reenlighed.

20. februar

— Saavel igaar med Dampskibet »Vidar« som idag med Dampskibet »Horsens« er der ankommet et betydeligt Quantum Smør fra Khvn. for at afsendes med »Hengest« til England. Fra forskellige andre Steder ankomme jævnlig Partier til lignende Forsendelse, idet Aarhus i denne Vintertid er det eneste Sted, hvor-

fra Udførslen til Nord-England og Skotland regelmæssig gaaer for sig.

— — —

— »*Aarhus Vindmølle*« er i disse Dage af Mølleriejer *Weis* solgt til et Consortium, bestaaende af Møllebestyrer *Petersen*, Mølleeeier *Rasmussen*, Aaby Mølle, og Kjøbmand *Jens Petersen*, for en Kjøbesum af 18,000 Kr. I Kjøbet er iberegnet Inventarium og hosliggende Bygninger.

21. februar.

— Af en os meddelt Oversigt over den *industrielle Virksomhed* i Aarhus By og Omegn sees det, at her ialt findes 32 større industrielle Anlæg, nemlig: En Fabrik for Tilvirkning af Palme- og Cocusnøddolie, en Fabrik for Tilvirkning af vellugtende Sæbe, en Oliemølle, et Svineslagteri, to Sæbesyderier, et *baierisk* Ølbryggeri, en Chokoladefabrik, et Saltraffinaderi, en Cichoriefabrik, en Vognfabrik, to Uldtricotage- og Strømpfabrikker, tre Klædefabrikker, fire Jernstøberier og Maskinfabriker, tre Tobaksfabriker, fem Kalkbrænderier og Teglværker, tre Cymaskinefabriker, samt en Fabrik for Tilvirkning af kunstig Gjødning (Mundelstrup).

22. februar.

— Til *Hestemarkedet* idag var der tilført ikke faa Heste, men ikke mange gode. Paa Kjøbere var der Mangel; nogle sjællandske og et Par udenlandske Kjøbere havde givet Møde. Gode, kraftige Heste solgtes til Priser imellem 700 og 840 Kroner. Af nogle smaa russiske Heste solgtes endeel til Priser fra 140—200 Kroner Stykket.

5. marts.

Medens det endnu staaer i frisk Erin-
dring, hvad der for kort siden tildrog sig
paa et Bal i Middelfart, idet en ung Pige
blev opbrændt ved at en Petroleums-
Lampe faldt ned og Beholderens Indhold
antændtes, troer »Langelands Av.« til
yderligere Advarsel at burde anføre, at
ved et nylig i Theatersalen i Rudkjøbing
afholdt, og af et særdeles stort Antal be-
søgt Maskebal, var der ikke mindre end
4 Gange Ild i Petroleumsbeholderne til
4 forskellige Lamper. Det første Tilfælde
var i Særdeleshed betænkeligt, og kun
ved en Herres Aandsnærværelse afvær-
gedes en sandsynlig meget stor Ulykke.

10. marts.

— *Dampskibet »Niord«* vil afgaae
herfra til England paa Tirsdag.

— *Dampskibet »Malmø«* afgik efter
Bestemmelsen imorges herfra til Kallund-
borg.

— Et Privat-Telegram fra *Kallund-
borg* af Kl. 1 melder, at »Malmø« maatte
opgive Vestpassagen om Samsø forme-
delst Iismængde, men fik en lykkelig
Overfart Nord om.

— Ifølge Telegr. fra Nis. Bur. afseiler
Dampskibet »Hengest« idag fra Frede-
rikshavn til Aarhus.

13. marts.

Da Dampskibet *Aarhuus* iaftes kom ind
i Havnen, sejlede det med saadan Kraft
mod *Dampskibsbroen*, at et Stykke af den
øverste Bjælke splintredes. Skaden er dog
af ringe Betydning.

15. marts.

Til Hestemarkedet i Dag var der mødt
mange Heste, men faa Kjøbere. Omsæt-
ningen var flau; de forlangte Priser for
almindelig gode Heste varierende fra 700
til 920 Kr.

22. marts.

— I sin Betænkning over Lovforslaget
om Anlæg af en *Jernbane fra Aarhus til
Ryom* erklærer Folketingets Udvalg (Bag-
ger, Bille, Frederiksen, Oct. Hansen,
Høgsbro (Formand), R. Jensen (Randers
A. 3dte), P. Nielsen, Chr. Pedersen, P.
Pedersen, G. Petersen (Ordfører) og
Tauber) at kunne gaae ind paa dette An-
læg, for hvilket den stedlige Interesse
navnlig ved Actietegning af Aarhus
Amtsraad, Byraad og Sognecommuner,
samt Private, i høi Grad har viist sig at
være tilstede. Overingenieuren har udar-
bejdet en Plan for Banegaardens Belig-
genhed ved Aarhus, hvorved Banen op-
naaer en Tilslutning saavel til Statsbanen
som til Havnen, uden at nogen af de be-
staaende Færdselsveie derved blive over-
skaarne, og hvorved Spørgsmaalet om
Grunderhvervet til Stationen i det Væ-
sentlige vil bortfalde. Aarhus Byraad har
eenstemmig tiltraadt denne Plan, der med
Hensyn til Expropriations-Udgifterne har
stor Betydning.

Udvalget har dog anset det for rigtigt
at give en noget udvidet Bemyndigelse til
Bestemmelsen om, hvor denne Bane skal
udmunde paa Randers—Grenaa-Banen,
ved at tilføje Pindstrup. Det støtter sig i
den Henseende til en Erklæring fra Over-
ingenieuren, som har undersøgt det pro-
jecterede Baneanlæg og har erklæret sig

for Banens Udmunding paa dette Punkt. For begge Baners Vedkommende maa Udvalget anbefale, at der fastsættes en Længde, udover hvilken Staten ikke yder noget Tilskud, ligesom det, i Lighed med, hvad der er vedtaget i tidligere Lovforslag, har foreslaaet, at der fastsættes en vis Frist, saavel for Concessionens Meddelelse som for Anlæggets fuldstændige Tilendebning.

Udvalget foreslaaer, at der sættes en Grændse for Expropriationsudgifter, som skulle tilskydes til Banerne, og antager, at et Maximum af 50,000 Kr. pr. Miil vil være passende. Det er en Selvfølge, at Udvalget ikke hermed anseer nogen Regel fastslaet for, hvad der skal gælde for enhver Egn i Landet, men at de forskellige Forhold og Værdier i den Retning maae gjøre sin Indflydelse gjældende. Med Hensyn til den her foreslaaede Sum skal man bemærke, at efter den modtagne Indberetning om Anlægget af de jydsk-fyenske Jernbaner have Expropriationsudgifterne ved Baneanlægget fra Skanderborg til Silkeborg andrager 17,000 Rdr. eller 34,000 Kr. pr. Miil. Ved Anlægget fra Nørresundby til Frederikshavn med tilhørende Bro og Havnespor var Expropriationsudgiften pr. Miil 46,400 Kr. I Aalborg Amt var Udgiften 48,800 Kr. og i Hjørring Amt 45,700 Kr. pr. Miil.

Endelig har Udvalget anseet det for rettest, at de i Lov af 23de Mai 1873 fastsatte Bestemmelser om Banernes Driftsmateriel skærpes noget, for at Fordringer, som med Rette kunne stilles til en tilfredsstillende Ekpedition, kunne skee Fyldest; det har derfor stillet Forslag i den Retning.

Udvalget har modtaget 7 Skrivelser fra 473 Beboere i Schjørring, Mygind, Krogsbæk, Søby-Stadder, Todberg-Meilby, Heilsager-Lihme og Halling Sogne (indbragte i Folketinget den 20de Januar af Folketingsmand *Ingerslev*), hvori udtales Underskrivernes Skuffelse over at see Loven om Aarhus—Ryom-Banen forelagt med en foreslaaet Veilængde af $4\frac{3}{4}$ Miil istedetfor $5\frac{1}{2}$ Miil, hvorved den nordvestlige Bøining i den projecterede Retningslinie, som alene gjør Banen brugbar for det District, hvori Andragerne boe, falder bort.

Da disse Skrivelser ere tagne i Betragtning ved de af Udvalget gjorte Indstillinger og ville finde deres Afgjørelse ved Afstemningen over dem, er der ikke Anledning til særlig Indstilling for deres Vedkommende.

De væsentlige stillede Ændringsforslag ere saaledes, at istedetfor »Ryom« sættes »Ryomgaard eller Pindstrup«, og Statens Tilskud af indtil 80,000 Kr. pr. Miil begrænses til ikke at ydes for en større Længde end $4\frac{3}{4}$ Miil. — Der indsættes en ny Paragraf, som bestemmer, at Concession ikke kan meddeles senere end 1ste Jan. 1877, og kun paa Betingelse af, at Anlægget i alt Væsentligt gjøres færdigt og aabnes for Benyttelse efter fuldstændig Driftsplan inden 1ste Octbr. 1879. — Endelig er tilføjet en Bestemmelse om, at Udgifterne til Expropriation, forsaavidt de overskride 50,000 Kr. pr. Miil, for det overskydende Beløbs Vedkommende blive at afholde af Concessionshaveren (Actieselskabet).

— — —

— Ifølge *Privattelegram* fra Samsø af 21de ds. er Skonnerten »Tyne«, Capt. *Nærum* af Drammen, i Løverdags Eftermiddag kommen *drivende nordfra*, forladt af Mandskabet, og indbragt til Langøre. Skonnerten, der er ladet med Kul, er tæt og staaer paa blød Bund i Nærheden af Langøre Havn.

— — —

— Igaar hændtes paa den holsteenske Bane det *Uheld*, at der ved Neumünster Station gik Ild i Postvognen i Sydtoget, som derved standsedes, saa at det kom for seent til Fredericia til at kunne støde til Toget, der ankommer her Kl. c. 6. Den udenlandske Post blev senere bragt nordpaa, og ankom hertil iaftes med Toget Kl. 11.

30. juli.

— Igaar Eftermiddags foregik en lille *Festlighed* ombord i Orlogsdamperen »Geiser«, der laa her i Havnen i Transportfart. Kl. 3 blev nemlig hele Besætningen kaldet agter, og Chefen overrakte da med nogle anerkjendende Ord Dannebrogsmændenes Hæderskors til fuldbefaren Matros *Tislund*, der udviste særligt Mod og Udholdenhed paa »Geiser«s farefulde Tour Natten mellem den 11te og 12te Juni. Et udbragt Leve for Hs. Maj. Kongen besvaredes med ni rungende Hurraer.

— — —

— Som et Beviis paa *den stærke Conflux* igaar her til Byen kan blandt Andet tjene, at Dampskibet »Helgenæs« paa sine Toure befordrede c. 350 Personer frem og et lignende Antal tilbage over Bugten.

— — —

— Krydstoldkutteren og Stamhusbesidder v. *Holstein-Rathblous* Lystkutter »Echo« ankom igaar hertil.

— — —

— Med Dampskibet »Horsa«, Capt. H. Bense, afskibedes til Newcastle: 800 Tdr. Korn, 515 Foust. Smør, 2500 Snese Æg, 244 Stkr. Hornkvæg, 2 Heste, 2 Kalve og 31 Faar.

31. juli.

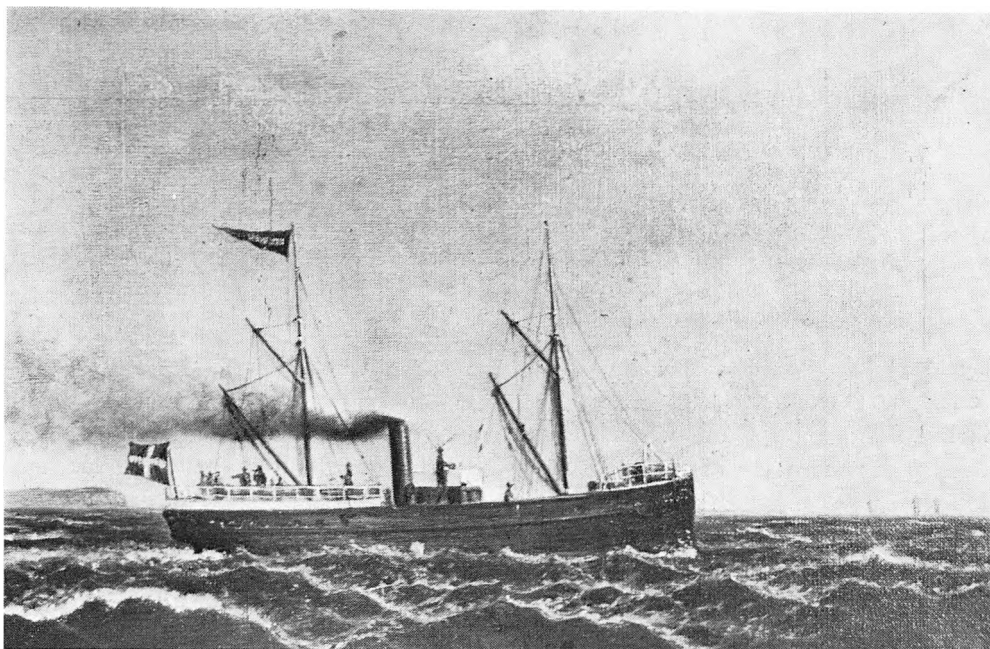
— Iforgaars Eftermiddag, da den fra Markedet hjemvendende Ungdom viste temmelig megen Kaadhed med Hensyn til Kjørselen, var en Bondevogn saa uheldig at blive *paakjørt* udenfor Studestalden ved Veien til Riis Skov. Vognen væltede, og en Dreng, der sad bag i den, fik i Faldet sin ene Arm stærkt beskadiget.

— — —

Ligesom nylig endeel Hedeboere have henvendt sig til Indenrigsministeriet om en Forlængelse af Skanderborg—Herning-Banen, saaledes blev der, ifølge »Kold. Av.«, den 21de ds. paa Hs. Maj. Kongens Reise fra Tarm til Herning overrakt ham en Adresse angaaende den samme Sag. Det betones dog, at denne Forlængelse ønskes ført mod Syd til et passende Punkt paa Lunderskov—Esbjerg-Banen, medens der i Andragendet til Indenrigsministeriet henvistes til Tarm eller Ølgod som Endepunkt for Forlængelsen.

11. august.

— Imorges løb Hesten for et Eenspænderkjoretøj, der tilhørte en Gaard-

S/S Helgenæs. Bygget i Kiel 1874—75.

Oliemaleri. Tilhører Købstadmuseet »Den gamle By«. Mus. nr. 152:15.

mand i Veilby, løbsk paa Meilgade; men endnu inden den var kommen Gaden igjennem blev den standset af en Sandhandler. De fornødne Forsigtighedsregler vare tagne; men en Purring, frembragt ved Fluor, bragte Hesten til at løbe.

— — —

— Vi ere blevene anmodede om at gjøre opmærksom paa, at der hver Mandag, Onsdag og Løverdag afgaaer fra »Hotel Cimbria« en Vogn herfra til Laasby.

6. november.

— »Terp Mølle«, smukt beliggende i Skivholme Sogn, c. 1 Miil fra Frijsenborg, er af Mølleriejer J. P. Nielsen solgt til Forvalter N. P. Møller i Søften for en Kjøbesum af 100,100 Kr. Ejendommen har 82 Tdr. Land Ager, Eng og Skov med over 8 Tdr. Hartkorn, og til Møllen haves en meget betydelig Vandkraft. Fuldstændig Besætning samt Avl og Afgrøde medfølger. — (Handelen er ordnet gjennem »Jydsk Landbrugscontoir« ved dHrr. Baastrup og Sørensen).

Landskabsvitser i Danmark

Af Bengt Holbek

Ligesom Cæsars Gallien, omend i mindre skala, kan Danmark deles i tre dele: Sjælland, Fyn og Jylland. Disse tre områder spiller hovedrollen i de danske landskabsvitser. De talrige mindre øer overses for det meste, hvad de kun kan være glade for. Det skal dog nævnes, at man anser bornholmerne for så egensidige, at deres antal i en skibsbesætning aldrig må overstige antallet af master. Om det flade Lolland har man wellerismen: Sikken et bjerg, sagde lolliken, han snublede over et muldvarpeskud. Og som vi alle ved, er der tre slags mennesker til: de onde og de gode og dem fra Lolland.

I hundredvis af år er der blevet fortalt vitser og historier om indbyggerne i de afsides egne af Jylland. Opmærksomheden har især samlet sig om Agger og Harboøre i nordvest og Mols i øst. Kun molboerne er kendt i litteraturen før de første samlinger af folkeminder blev trykt i anden halvdel af 1800-årene. Deres berømmelse i Skandinavien kan sammenlignes med Schildbürgerens i Tyskland, abderiternes i det gamle Grækenland og andre store narrefolk. Den første samling molbohistorier udkom i Viborg tidligt i 1770'erne (originaludgaven er tabt, men har sikkert ikke været forsynet med an-

givelse af trykkeår; på den tid var sådanne billige småtryksager for det meste »trykt i dette år« og evigunge). Den blev genoptrykt adskillige gange og blev undervejs udvidet, omskrevet, gen-omskrevet af følgende tiders skriverkarle, som ikke gjorde sig overflødige bekymringer om rettigheder, og erhvervede efterhånden en slags kanonisk ærværdighed. Fortællingerne sivede ind i skolebøgerne, hvorfra de, utvivlsomt til mange nulevende molboers fortrydelse, også nåede ud i den mundtlige overlevering i egne, hvor molboerne hidtil ikke havde været kendt og bagtalt. Det oprindelige korpus af molbohistorier omfatter type 1310, 1315, 1278, 1260 (?), 1201, 1241, 1250, 1287, 1288, 1833A*, 1319A* (i A. Aarne & S. Thompson: *The Types of the Folktale*. FFC 184, Helsinki 1961) og nogle få fortællinger som ikke er internationalt kendt. Nogle af fortællingerne stammer utvivlsomt fra gammel lokal overlevering, andre kan stamme fra udenlandske, mest tyske, litterære kilder. I årenes løb er dette korpus svulmet betragteligt op; Arthur Christensens standardudgave, *Molboernes vise Gerninger* (Kbh. 1939) omfatter 94 fortællinger af denne art, de fleste fortalt om molboer. Flertallet af dem er

optegnet efter folkeoverleveringen i flere former.

Molbohistorierne har utvivlsomt været medvirkende til at danne den stereotype forestilling om jyder som man finder hos københavnere. Set fra København er alting vest for Valby bakke »provins«, og de indfødte derude er mere eller mindre dyriske, uudviklede bønder. De taler forskellige dialekter, men hvis en københavnere skal efterligne deres sprog, vil han uvægerlig vælge en eller anden vag blanding af jyske dialekter. En københavnere kan bruge ord som »jyde«, »molbo« og »bonde« som skældsord af omtrent samme valør. Man fortæller om en fin dame fra København, at hun engang besøgte en købmandsgård i provinsen, og hun havde hørt så meget om de her bønder, så hun ville da så gerne se en. En dag blev hun kaldt til vinduet: der var en bonde ude i gården. Åh, den stakkelt, sagde hun så, han ligner da næsten et menneske! Kan vi ikke sætte ham ind i stalden og give ham en god portion høg? — Skal man være helt korrekt, så er det egentlig kun dem der er født inden for de nu forsvundne volde der er ægte københavnere (»med K«). Set fra disse ufattelige højder vil enhver rejse være ensbetydende med en gradvis nedstigning mod de mørkeste, mest tilbagestående former for jysk primitivitet.

Provinsboerne, og navnlig jyderne, gør så gengæld ved at beskrive københavnere som indbildske, tåbelige byboere, der ikke kan skelne en tyr fra en ko og tror at roer vokser på træerne. I en længere periode har »Jyllands-Posten« kørt en rubrik med titlen »Lune jyder«, hvor

jyderne fremstilles som kloge og humoristiske, ofte på bekostning af de ulyksalige københavnere. Mange vitser er baseret på en tredeling med københavnere eller sjællændere, fynboer og jyder. Et eksempel er nok: Tre handelsmænd vædder om, hvem der kan gøre den bedste handel. Om aftenen mødes de på kroen, og sjællænderen siger: Jeg har solgt 100 glas honning til en købmand, men leveringstiden er noget lang, for producenten har kun én bi. Fynboen fortæller: Jeg har solgt en malkemaskine til en mand, der har én ko. Jyden siger bare: Ja, jeg har solgt et kukur. Et kukur, siger de andre, det er da ikke noget særligt. Nej, måske ikke, svarer han, men jeg solgte også en tønne korn til kukkeren!

Under en af kroudsendelserne i 1966 bad Otto Leisner publikum sende ham historier af denne art. Resultatet var overvældende. På forbløffende kort tid fik han ca. 4500 vitser og historier, hvoraf kun de færreste var Dansk Folkemindesamling bekendt. Materialet blev analyseret af Carsten Bregenhøj, som på den tid studerede folkemindvidenskab ved universitetet i København, og han udarbejdede en rapport over sin undersøgelse, som blev udgivet af Dansk Folkemindesamling sammen med Nordisk Institut for Folkedigtning (*Jyde, Fynbo og Sjællænder*. Kbh. 1969). Materialet indeholdt 369 typer, som forekom mere end én gang. Den mest populære af alle, om tre mænd der væddede om, hvem der kunne blive længst inde i stalden hos en gedebuk (sjællænderen og fynboen giver op efter kort tid, bukken giver op efter to timer sammen med jyden), optrådte 385 gange.

Resultaterne af Bregenhøjs analyse kan opsummeres således: (1) traditionen hører hovedsagelig til blandt mænd; nogle af de typiske situationer i vitserne, mødet på kroen eller i toget, opleves typisk af mænd; næsten alle de optrædende i vitserne er mænd; og endelig er det overvejende flertal indsendt af mænd. — (2) Næsten 30 % af vitserne fortæller om tre stereotyper, som regel fra de førnævnte områder; noget over 30 % har kun to stereotyper, meget ofte en københavner og en jyde; i resten af vitserne er de forskellige danske landskaber mindre klart markeret, eller slet ikke. — (3) Jyderne er hovedpersoner i de fleste historier; de narrer deres modstandere eller overgår dem på anden vis. Et flertal af vitserne, og særligt dem der har en jyde som hovedperson, er indsendt af folk som bor i Jylland.

Tidligt i 1973 skyllede en helt ny slags landskabsvitser ud over Danmark. Genstanden for de nye vitser var århusianerne. Ved I, hvorfor århusianerne har skrammer og rifter i ansigtet hver mandag morgen? spurgte Ulf Pilgaard en aften i februar. Og svarede selv: det er fordi de bruger søndagen til at lære at spise med kniv og gaffel! Han anførte denne vits og et par stykker til i en TV-diskussion om fordomme, som uskyldige illustrationer — det siger han i hvert fald; men han startede også en lavine, som rullede i næsten et helt år.

I dette tilfælde havde vi lejlighed til at følge hele forløbet i en vittighedsbølge. Da det ser ud til at være ganske enestående i vitsforskningens historie, skal der her gives et resumé af vore iagttagelser.

Jeg bad mine studenter indsamle Århus-historier, og to af dem, Ingelise Andersen og Leif Varmark, påtog sig at efterspore deres oprindelse og udbredelse. I marts 1974 udgav de en samling af disse vitser med et sammendrag af deres iagttagelser (*Wa? — Nåh ja!* Kbh. 1974); den er til dels grundlag for det følgende.

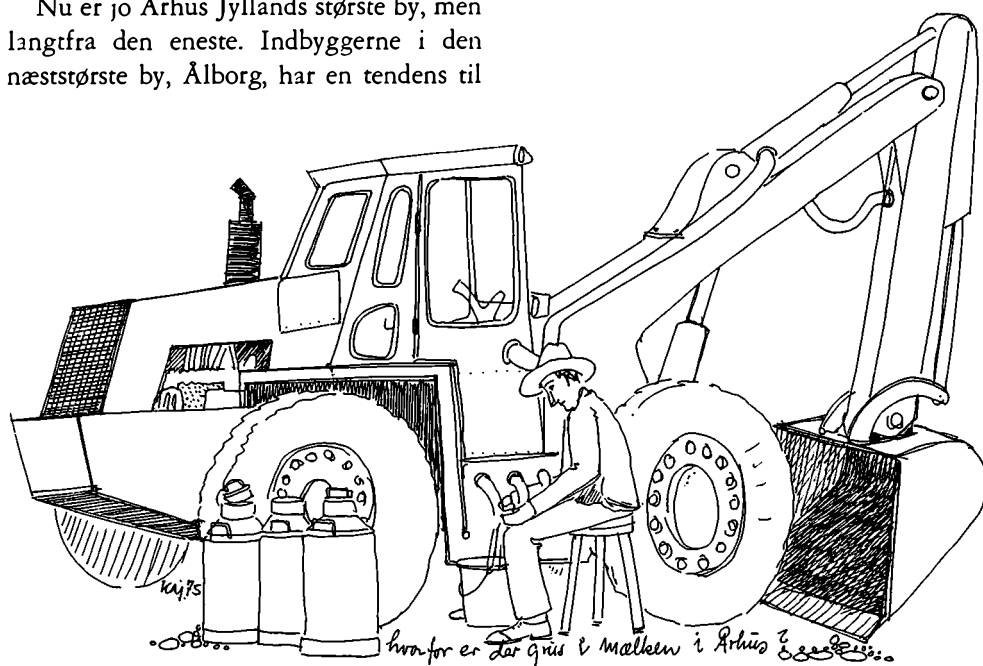
For det første udsendte de spørgelister til alle, der var blevet kendt som fortællere af Århus-historier. Det blev snart klart, at alle spor førte tilbage til Danmarks Radio. Forskellige aviser, som måske blev inspireret af spørgelisten, meddelte resultater af deres egne undersøgelser, og snart lå begivenhedsforløbet klart. Skurken, hvis man kan kalde ham det, var en radiotekniker, Keld F. Petersen, som var udstationeret i Tyskland i 1971—72, og som her blev kendt med de tyske *Ostfriesenwitze*, hvoraf der var udkommet to samlinger (Onno Freese: *Ostfriesen-Witze*, Teil I, og Enno van Rentjeborgh, *Ostfriesen-Witze*, Teil II, begge Wiesbaden 1971). Ved sin hjemkomst fandt han Radioen i en oprørt stemning. Under de datidige sparebestræbelser havde ledelsen besluttet at »fristille« et større antal medarbejdere, dvs. gøre klar til at fyre dem, til og med uden at konferere med medarbejderne om sagen; og hertil kom den samtidige udbygning af provinstantenen, der ville betyde en øget arbejdsbyrde inden for et snævrere budget. En ledende politiker i denne sammenhæng var den Århus-valgte Bernhard Baunsgaard, der opfattedes som eksponent for reaktionære bestræbelser på at begrænse radiofolkens politiske ytringsfrihed. Man kunne ikke ramme disse topfolk, så vreden måtte have

et andet afløb, og det fandt man i Århus. For det første blev Århusstudiet naturligt nok i et vist omfang bemandet med lokalpatrioter — de københavnere, f. eks. sportsjournalister, som lejlighedsvis på grund af opgaver i provinsen måtte overnatte i dette hul af en provinsby, var ikke de første til at søge derover — og allerede her fandtes da grundlag for en vis modsætning; for det andet resulterede interne tovrækkerier i, at man valgte en leder udefra, Århusprofessoren Gerhard Nielsen, der ikke på forhånd var radio- og TV-kyndig; for det tredje var det bl. a. hensigten med Århus-studiet at det skulle producere programmer med emner fra provinsen. Den opfattelse cirkulerede, at Baunsgaard ønskede produceret harmløse underholdningsprogrammer på et lavt niveau — og han var valgt i Århus.

Nu er jo Århus Jyllands største by, men langt fra den eneste. Indbyggerne i den næststørste by, Ålborg, har en tendens til

at betragte århusianerne som noget stive i det, selv om — eller måske fordi — de sidstnævnte har prøvet at popularisere et slagord om Århus som smilets by. Ole Kühnell fra regionalradioen i Ålborg spillede på det i en fiktiv radiokonkurrence, hvor vinderen skulle belønnes med »en uge i Ålborg«; andenpræmien lød på »to uger i Århus«!

På et tidspunkt i løbet af 1972 lagde Keld F. Petersen to og to sammen — og fik Århushistorien. Han overførte nogle østfriserhistorier til Århus efter Ole Kühnells recept, og de slog an med det samme. Den første Århushistorie synes at have været følgende: Hvorfor går århusianerne med striber på ærmerne? — En stribe betyder, at de kan læse. To striber betyder, at de kan skrive, og tre striber betyder, at

de kender en, der både kan læse og skrive. I løbet af kort tid cirkulerede en mængde af disse vitser i de københavnske radio- og TV-folks kredse, og det varede ikke længe, før kollegerne i Århus fik kærligheden at føle. Med provinstjenestens åbning blev der etableret direkte lyd- og billedforbindelse hver morgen og aften mellem de to studier, og københavnernes fik her en glimrende lejlighed til at fyre deres vittigheder af; f. eks. om aftenen, når Århusstudiet er klar med indslag til TV-avisen, kan spørgsmålet lyde: Ved I hvorfor Århus hedder »smilets by«? Og i næste øjeblik: Det er fordi århusianerne spiser bananerne på tværs! Så er der klar til udsendelse og ikke nogen tid til en replik.

Sidstnævnte vits er ikke nogen oversættelse fra tysk. Da det først var fastslået, at århusianerne var svagtbegavede bondejokker, voldte det ingen vanskelighed at bygge videre på den hjemlige fantasi. Desuden blev der nu også øst af andre kilder, f. eks. de negervitser som på samme tid graserede i Sverige (se Bengt af Klintberg: »Biafravitsar«, *Tradisjon* 2 (1972) 1—12), hvorefter negrene er bananædende aber med vældige læber. Disse vitsers idé passer egentlig ikke sammen med bondejokke-idéen, men det synes ikke at have generet nogen.

I løbet af vinteren 1972/73 begyndte Århushistorierne at udbrede sig også uden for radio- og TV-folkenes kredse. De første, der tog dem op, synes at have været folk med forbindelse til Danmarks Radio: journalister, free lance medarbejdere, forfattere, skuespillere osv. Radioens kantine synes at have været et vigtigt spredningscenter fra starten, men snart opstod

der i andre kantiner og lignende mødesteder for pressefolk sekundære centre. Og da Ulf Pilgaard anførte et par Århushistorier i et TV-program, gjorde han ikke andet end offentligt at røbe, hvad inderkredsen allerede i længere tid havde hviasket i hemmelighed: at der var noget galt med disse århusianere. Og med et brød alle barrierer sammen. I løbet af sommeren og efteråret 1973 blev Århushistorierne udbredt i hele befolkningen. Kalamitetten blev ikke mindre af, at AGF's fodboldhold led en krank skæbne i 1. division samme efterår. Hvorfor læste århusianerne avisen på hovedet? blev der spurgt. Jo, de troede at AGF var i toppen! — Og hvorfor flyver mågerne på ryggen når de flyver over Århus? De kan ikke holde ud at se AGF spille! osv. osv. En udbroderet historie handler om, hvordan molboerne kom til Århus for at spille fodbold mod AGF. På en eller anden måde fik de scoret, men så kørte et tog forbi, og den slags kendte de jo ikke noget til, så da de hørte fløjten, troede de at kampen var forbi og forlod banen. Og kun 20 minutter efter havde AGF udlignet!

Oliekrisen hen mod slutningen af 1973 afstedkom også nogle Århushistorier. Hvorfor lukker århusianerne det ene øje? spurgte man. For at spare på lyset! — Og hvorfor kan de ikke komme til Ålborg mere? Jo, der er 111 km, og nu må man ikke køre mere end 80 (i timen ganske vist, men det var der ingen, der fortalte dem). — På den anden side var de smarte nok til at hamstre varmt vand ved at fylde det i alle deres badekar.

Gerhard Nielsen, den førnævnte psykologiprofessor, blev genstand for en særlig gruppe historier. Det siges, at st. Peter modtog Picasso, som ville i himlen. Nå, hvem er du? spurgte st. Peter. — Jeg er Picasso. — Hvor er dit ID-kort? (CPR-numre og ID-kort var nylig indført og ikke særlig afholdt i 1973). Picasso havde glemmt sit ID-kort, men st. Peter gav ham et stykke kul, og så lavede han en tegning uden på himlens mur. OK, den er god nok, gå bare ind. — Så kom Pablo Casals, og da han også havde glemmt sit ID-kort, måtte han låne en harpe fra en af englenerne for at vise sin kunst, og selv om det ikke lige var hans yndlingsinstrument, så kunne han dog bevise, hvem han var og blev lukket ind. — Nu kommer så Gerhard Nielsen. Hvem er du? siger st. Peter. — Jeg er Gerhard Nielsen fra Åååååårhhus. — Lad mig se dit ID-kort! — Gerhard Nielsen ser efter i alle lommer, men det er væk. — Det er nu mærkeligt, siger st. Peter, Picasso var her fornylig, og Pablo Casals så sent som i går, og de havde også glemmt deres kort. — Hvem er det? siger Gerhard Nielsen. — Nå, det er tydeligt nok, at du er fra Århus, kom bare ind!

Det er svært at få klarhed over den nøjagtige grund til, at Årshushistorierne blev så populære i befolkningen som helhed. Knottenheden mod politikere i almindelighed og Bernhard Baunsgaard i særdeleshed, og modviljen mod Århuskollegerne stammede fra pression og begivenheder, som kun vedkom de ansatte ved Danmarks Radio og deres bekendtskabskreds. Dette spørgsmål blev gjort til genstand for en del spekulationer i aviserne, men uden noget sikkert resultat.

Flere forhold kan udpeges:

(1) Der er en gammel modsætning mellem København og Århus, mellem det gamle centrum for regering, handel og kultur og den jyske hovedstad, der har haft held til at gøre sig gældende som konkurrent på mange felter (en stor havn, en voksende industri, et udmærket universitet, teatre osv.).

(2) Så længe Årshushistorierne blev fortalt af folk med prestige (TV- og radiofolk, journalister, skuespillere osv.), kunne man få del i prestigen ved at efterligne dem; denne tendens styrkedes af, at en lang række aviser og ugeblade bragte Årshushistorier hovedsagelig i anden halvdel af 1973.

(3) Der fandtes i hvert fald blandt københavnere et ønske om at give igen på de »lune jyder«, der jo var knyttet til en Århusavis; desuden kunne folk i andre jyske byer nok ønske at lange ud efter dem fra hovedlandets hovedstad, som man syntes var blevet lidt store på den.

(4) Der findes tydeligvis et almindeligt behov for at fortælle historier om to-sede eller dumme mennesker. Det kan man se af de svenske negervitser, de tyske østfriservitser, de belgiske vitser om hollændere og de hollandske om belgiere, de engelske om irere, de amerikanske om forskellige minoriteter såsom mexikanere, negre, jøder, »Polacks« og »Aggies« (bønder, vistnok dannet af »agricultural laborers«), og sikkert mange andre. Mange politiske vitser rettet mod myndighederne ligner disse *ethnic jokes* deri, at de beskriver øvrighedens repræsentanter som stupide.

For at sammenfatte: en følelsesmæssigt eksplosiv situation ved Danmarks Radio, hvor medarbejderne ikke kunne ramme deres egentlige modstandere, blev afledt af et sekundært problem, oprettelsen af en provinstjeneste, som kunne frygtes at blive et instrument i et politisk magtspil. En vits om hjemstedet for det nye studie, egentlig et udtryk for konkurrencen mellem to provinsbyer, blev forbundet med de tyske vitser, der var rettet mod en uskyldig bondebefolkning som knapt var kendt her, og frembragte en gnist der resulterede i en eksplosion af Århusvitser. Eksplosionen, for at blive i billedet, resulterede i en brand som omspændte hele befolkningen. Alting røg på bålet: flere vitser indført fra Tyskland, fra Sverige, fra USA, nye vitser skabt på stedet, endog nogle få af de gamle molbohistorier (hvoraf dog de fleste var for langtrukne og omstændelige til at kunne tilpasses den moderne massekommunikations tempo). I løbet af et år var ilden brændt ud, og vitserne forsvandt. Denne omstændighed gør det sandsynligt, at støtte fra massemediene var væsentlig. Så snart de holdt op med at bringe Århushistorier, tabte de i prestige, og at fortælle en Århushistorie nu er et ubedrageligt tegn på, at man er sløv i optrækket.

Hvad ved dette fænomen kan interessere en folklorist? Det er værdiløst for et historisk studium af den danske folkekultur. De fleste af vitserne er indført udefra (også i Tyskland synes dette at være tilfældet; i hver fald findes en stor del af de samme vitser bl. a. også i Belgien og Holland, se Cornelius Heemstra: *Lachend Holland*, Antwerpen 1973, og Walter van

den Broeck, *1 cola met 6 rietjes*, Antwerpen 1972), og de kan derfor hverken karakterisere danskerne i almindelighed eller århusianerne i særdeleshed. Udbredelsen af disse vitser ligner ikke den traditionelle form for udbredelse af folkekultur; nogle enkelte rejsende med tog, bil eller fly kan føre sådanne sager den halve verden rundt på praktisk taget ingen tid (således er *crazy jokes*, *shaggy dog jokes*, sort humor og lignende fænomener fra de seneste årtier sikkert båret over Atlanten af studerende, forretningsrejsende, journalister og andre af den moderne verdens farende folk — for ikke at tale om de trykte massemedier selv). Metoder og teorier, som kan anvendes ved studiet af traditionel folkekultur, gavner intet her. Et bittert læserbrev fra den tidligere Århus-borgmester Bernhardt Jensen fremkom i *Demokraten* 28.10.1973 med en kritik af, at folkloristerne i det hele taget tog dette stof op. Efter hans opfattelse — og han er en lokalhistoriker, der ved, hvad han taler om — er det ikke folkeminder. Han har ret, det var ingen ved Institut for Folkemindevidenskab i tvivl om; men faget har forandret sig, fordi folkets kultur har forandret sig, og det kunne Bernhardt Jensen ikke vide.

Det moderne samfund ligner intet i fortiden. Vore økonomiske og sociale systemer, vor specialisering, massekommunikation, teknologi osv. har gjort folkeminderne til fortidsminder, enten vi synes om det eller ej. Nogle elementer har kunnet ændres og tilpasses nutidskulturen, men det gamle kulturmønster selv er gået til grunde. At studere det er vigtigt for vor forståelse af historien og af den udvikling,

der har ført til den nuværende situation, men skal man studere den folkelige kultur af i dag («folkeminder» er nu snarest en vildledende betegnelse), må vi supplere vore historiske og filologiske metoder med sociologiske og socialpsykologiske. Vi bør ikke vige tilbage for at krydse grænser mellem videnskabelige discipliner, som er etableret for lang tid siden. Sigmund Freud tøvede f. eks. ikke med at bevæge sig ind på folklorens område, da han skrev *Der Witz* (1912). Roger D. Abrahams' undersøgelse af amerikansk negerkultur (*Deep Down in the Jungle*, 1964, og *Positively Black*, 1970) er folkloristik understøttet af socialpsykologi — og andre eksempler kunne nævnes.

Hvad er en vits? Arthur Koestler, der bygger på iagttagelser gjort af Bergson, Freud og andre, som har undersøgt vitsens og latterens mysterier, definerer den således: Den pludselige »bisociering« af en mental begivenhed med to almindeligvis uforligelige systemer resulterer i en pludselig overførsel af et tankeforløb fra en associations-kontekst til en anden. Den følelsesmæssige ladning, som fortællingen er bærer af, kan ikke overføres på samme måde på grund af sin større inertie og ensrettethed; og forrådt af fornuften finder spændingen sin udløsning i latter (*The Act of Creation*, Pan Piper ed. 1966, s. 60). Udtrykket »bisociering« er skabt af Koestler. Det svarer til Hermann Bausingers opfattelse, at vitsen er baseret på et sammenstød af forskellige normområder (*Formen der »Volkspoesie«*, 1968, s. 132—33).

Hvad er det, der »bisocieres« i Århus-historierne og deres sidestykker i Tysk-

land, Holland, Belgien og andetsteds? Vi kan tage følgende historie fra Heemstras *Lachend Holland* som eksempel: Hvorfor tager en belgier en hammer og en æske tændstikker med i seng? — Jo, hammeren for at slukke lyset i pæren og tændstikkerne for at se efter, om lyset nu også er gået ud (historien er oversat under Århus-historie-bølgen). På den ene side har vi hverdagslivets fornuftshandlinger: et tændende væsen vil slukke lyset ved sengetid. På den anden side har vi en u hensigtsmæssig handling: manglende kendskab til den moderne tilværelses karakteristiske knapbetjening forbindes med den korrekte iagttagelse, at pæren faktisk holder op med at lyse, når den bliver knust med en hammer. Og hertil kommer, at »lys« opfattes som en genstand sammenlignelig med f. eks. en manchetknap, der kan eftersøges med tændstikker. Først når vor belgier er overbevist om, at lyset faktisk er »gået ud«, kan han sove i fred.

Enhver af de hidtil indsamlede ca. 130 Århus-historier kan analyseres efter Koestlers og Bausingers principper, men det er ikke nødvendigt her. Det er ganske klart, at det store flertal af dem hører til samme klasse som den anførte: århusianeren (østfriseren, osv.) er en person, der er ude af stand til at klare det moderne livs indviklethed.

Hvem ønsker at beskrive århusianerne som sådanne tilbagestående bondejokker? Der kan jo ikke rejses tvivl om, at deres civilisatoriske stade er på højde med andres. De der fortæller disse vits er tvivler ikke på det for alvor.

Jeg tror, at det vi har her er et sammenfald af to omstændigheder: på den

ene side har vi et virkeligt horn i siden på århusianerne (østfriserne, negrene osv.); det er tankevækkende, at ingen af disse grupper fremtræder i de vitsfortællendes bevidsthed som en magtfuld majoritet. På den anden side er der vor egen følelse af utilstrækkelighed i kampen for at mestre det moderne liv med dets teknologi, sociale organisationer osv. »Bisocieringen« mellem to systemer efterlader, om man så må sige, en plet på dem begge. Vi får den ønskede lejlighed til at le ad den gruppe mennesker, som vi har et eller andet imod — ikke ved at gøre nar ad dem åbenlyst, det er ikke passende, men ved at gøre nar ad en tydeligt urealistisk karikatur af dem (dog sikrer vi os, at der smitter noget af på karikaturens forbillede, på en sådan måde, at de ikke kan give igen uden at gøre sig til grin). Og samtidig får vi luft for vore aggressioner mod de sider af tilværelsen, som vi ikke kan styre eller forstå. Vi kan ikke lide ID-kort, vi er imod at skulle præsentere dem for at bevise vor identitet. Derfor fortæller vi en vits, som på overfladen gør nar ad en professor fra Århus, men i det skjulte også gør nar ad ID-kortene.

Kort sagt, vitser af denne art ville have været meningsløse i et enklere samfund. De udtrykker en udbredt, men ikke accepteret ængstelse forårsaget af samfundets hastige udvikling. Ængstelsen lettes imidlertid ved hjælp af vitser om fæhoveder, der er for dumme til at kunne tilpasse sig udviklingen.

Anskuet på denne måde bliver vitserne vigtige ledetråde til et givet samfunds problemer. Den her skitserede betragtningsmåde er langtfra fuldstændig, men

jeg tror at den kan vise vej til en forbindelse af moderne folkloristik med socialpsykologi. Hertil kommer, at den også antyder nye veje til fortolkning af det historiske materiale.

Note: Ovenstående vil fremkomme på engelsk som bidrag til *Festschrift Karel Peeters*, Antwerpen 1975 (og er desuden trykt i *UNIFOL*, Årsberetning for 1974 for Institut for Folkemindevidenskab, Københavns Universitet). Den engelske titel, »The Ethnic Joke in Denmark«, er vanskelig at oversætte, da betegnelsen »etnisk vits« ikke er knæsat på de skandinaviske sprog, hvor det som oftest snarere drejer sig om folk fra forskellige landskaber end om forskellige etniske grupper. Betegnelsen »landskabsvits« er en nødløsning.

Siden Andersen & Varmark i marts 1974 udsendte *Wa?* — *Nåb ja!* er endnu et mindre antal Århushistorier kommet for dagen, men de bliver stadig sjældnere.

Her er nogle eksempler:

Hvad er forskellen mellem en ulykke og en katastrofe?

Hvis et skib med tusind århusianere går ned, er det en ulykke; men hvis de kan svømme, er det en katastrofe.

Hvorfor løfter århusianerne hele tiden på hatten?

Fordi de har fis i kasketten.

Hvordan fanger man en århusianer?

Når han drikker vand, smækker man lokumslåget ned — så har man ham!

Hvad er det, der er 25 m langt og lugter af øllebrød?

En bus fuld af århusianere.

Hvorfor koster almindelige hjerner 30 kroner kiloet, men århusianerhjerner 50 kroner kiloet?

Fordi århusianerhjerner er så svære at skaffe.

Hvorfor smager mælken i Århus så mærkeligt?

De kender ikke forskel på tyre og køer, så de malker begge slags.

Hvorfor er der grus i mælken i Århus?

De malker også gravkøerne.

Hvorfor er grøfterne så brede i Århus?

De skal have plads til at svinge med armene.

Endelig er der en psykologisk prøve for århusianske emigranter til hovedstaden; en af de ansatte ved Dansk Folkemindesamling, Lone Madsen, fik et eksemplar af prøven, der var udformet som et almindeligt spørgeskema, fra en kvindelig teologistuderende ved Københavns Universitet. Skemaet indeholder 20 spørgsmål, der skal besvares inden for 4 timer. Af spørgsmålene skal anføres:

1. Hvilket sprog taler franskmænd?
2. Angiv to vigtige karakteristika ved

oldtidens babyloniske rige med særlig henvisning til litteraturen, arkitekturen og sproget *eller* angiv navnet på formanden for LO.

3. Af hvilken religion er paven? jødisk /katolsk/protestantisk. KUN EN MÅ UNDERSTREGES.

6. Hvad er klokken når den store viser står på tolv og den lille viser står på fire?

7. Hvor mange bud gav Gud Moses (ca.)?

11. Der har været ni konger i Danmark, som har heddet Frederik, den sidste hed Frederik den Niende. Nævn de andre otte.

12. Hvem vandt anden verdenskrig? Hvem blev nr. 2?

19. Hvor ligger kælderen i en treeta-gers bygning?

— Men det er sikkert Århushistorie-bølgens sidste skvulp. Nu har vi fred i de næste 30 år, men så bliver der jo borgerkrig. Hvorfor? Jo, så opdager århusianerne at der blev gjort grin med dem!

Energi uden brug af brændsel

Af Frede K. Hvelplund

I flere af denne årbogs artikler beskrives nogle af tidligere tiders energi-kilder og energi-former. Og flere af forfatterne — bl.a. Aage Schøler på side 26 — spekulerer direkte på, om vi måske igen vil komme til at bruge lignende former for energi. Det er naturligvis tanker, der er opstået i forbindelse med oliekrisen og den løbende debat om en voksende ressource-knaphed.

Vi véd alle, hvilke udviklingsmæssige fordele først kullet — og siden olien — har bragt vort samfund. Vi véd også, at et øget forbrug af disse energi-kilder vil give os en del miljøproblemer. Endvidere véd vi, at atom-energien, som vore svenske og vesttyske naboer allerede udnytter, vil kunne udgøre et supplement til kullet og olien.

Atom-energien er imidlertid allerede så ofte beskrevet og debatteret, dens fordele og ulemper opregnet og belyst, at vi hér vil vende os mod de ikke-brændselsforbrugende energi-former for at se på, hvilken betydning disse energiteknologier — i nye udformninger — eventuelt vil kunne få i fremtidens Danmark. Der tilstræbes altså hér en analyse mere end en polemik, men det er selvfølgelig nødvendigt at stille de ikke-brændselsforbrugende energi-former op mod de muligheder, der ligger i anvendelsen af kul, olie og ikke mindst uran, for at få et realistisk sammenligningsgrundlag.

Vi har derfor bedt økonomen og etnografen, Frede K. Hvelplund, Handelshøjskolen i Århus, som medlem af Vindkraftudvalget belyse disse meget vigtige spørgsmål og på denne måde knytte forbindelse mellem vor egen tid og årbogens historiske artikler. Når dette er et ønske fra redaktionen, skyldes det, at årbogen dermed — rent kulturhistorisk — fører sit glimtwise resumé af en udvikling på energi-området frem til en status over, hvilke overvejelser Danmark — på dette område — står i med hensyn til fremtiden.

Overalt i landet ser man i denne tid spirerne til en ny, bred teknisk skaberglæde, der har som mål at udvikle en række ikke-brændselsforbrugende teknologier:

- Ingeniør Myhre i Stjær ved Harlev rejste i februar en varmemølle med en diameter på 11 m, der skal kunne dække et varmeforbrug på ca. 8000 kg olie om året ¹⁾.
- På Jordbrugsteknisk Institut i Tåstrup har en mindre, varmeproducerende vindmølle med en diameter på 6 m været i eksperimentel funktion siden februar måned ²⁾.
- På Lundtoftesletten er der opført et nul-energi hus, som holdes opvarmet udelukkende ved sol-energi og isole-ring.
- Rundt om i landet er allerede flere jordvarme-anlæg i drift.
- For nylig er der udformet et projektforslag om opvarmning ved vindkraft på Tunø. I dette forslag lægges der vægt på, at vindkraft med de givne priser vil være rentabel — driftsøkonomisk, og særdeles rentabel — nationaløkonomisk ³⁾.

Mange andre initiativer kunne nævnes, men alle giver de anledning til at rejse spørgsmålene: hvor megen realitet ligger der bag disse aktiviteter? — og hvilke nationaløkonomiske og miljømæssige virkninger vil deres eventuelle anvendelse kunne få?

Er der realiteter bag de ikke-brændselsforbrugende energi-teknologier?

Der er ingen tvivl om, at der foregår en masse teknologisk udvikling landet

over, og der er heller ingen tvivl om, at en række ikke-brændselsforbrugende energi-kilder efterhånden har fået mange institutioner og virksomheders bevågenhed både her i landet og i udlandet. Det, der kan være tvivl om, er, hvorvidt der vil blive voksemuligheder for disse teknologier. Vil man give lige så stor forskningskapacitet til sol-energi, vind-energi, biogas-anlæg osv., som man er villig til at give til a-kraft og olie-udvinding? Indtil nu synes svaret at være, nej. For som bevillingssystemet fungerer i dag, er der meget små muligheder for at få forskningsstøtte til sol-, vind- og biogas-projekter. Dog er det, som om der på dette felt er ved at ske en ændring, hvilket

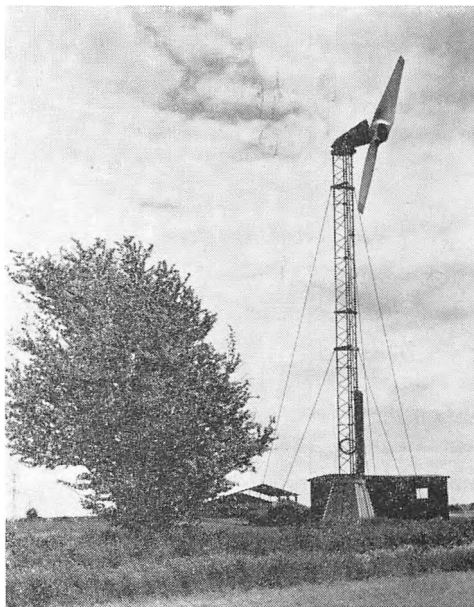

Fig. 1. Varmemølle fungerende efter vandbremse-systemet, Jordbrugsteknisk Institut, KVL, Maskinhal, Vridsløsemaglevej 19, Tåstrup (se note 2).

f. eks. understreges af P. Nyboe Andersens seneste forslag om en større bevilningsandel til bl. a. sol- og vind-energi.

Om forskningsbevillingerne til de ikke-brændselsforbrugende energi-teknologier kommer igennem vil bero på, om der fra politisk og folkeligt hold udvikles et tilstrækkeligt krav om offentlige midler til dette formål. Sker det ikke, vil de sunde spirer til en række ikke-brændselsforbrugende energi-projekter landet over let »visne« på grund af manglende forskningsmæssig opbakning.

Forskningsbevillinger til en række konkrete projekter vil imidlertid ikke i sig selv være tilstrækkelige. Også den økonomiske grobund for disse teknologier skal være i orden. Som det er nu, koster det ikke noget at være forurenende, at reducere beskæftigelsen, at forbruge valuta i overmål, at bevirke et stort institutionsforbrug, at anvende knappe ressourcer osv. Olie-energi og a-kraft har en række ressourcemæssige og nationaløkonomiske ulemper, som disse teknologier i vores markeds mekanisme intet betaler for. De ikke-brændselsforbrugende energi-teknologier har på disse områder en række fordele, som de intet får for. Nationaløkonomisk set bevirker vores markeds mekanisme derfor en forvridning af omkostningsstrukturen, hvor olie- og uran-teknologier intet betaler for samfundsmæssige ulemper, og hvor de energi-teknologier, der ikke bruger brændsel, intet får for en række samfundsmæssige fordele.

Hvis vi ikke justerer markeds mekanismen således, at det kommer til at koste at forurene, at bruge knappe ressourcer,

at skabe arbejdsløshed, at forbruge udenlandsk valuta i overmål osv., vil de ikke-brændselsforbrugende energi-former få så store handicaps, at det kan være tvivlsomt, om de vil komme til at spille nogen væsentlig rolle. Uden en justering af markeds mekanismen, der stiller de forskellige energi-former lige i konkurrencen, vil man vanskeligt kunne forestille sig, at de ikke-brændselsforbrugende energi-teknologier vil komme til at få en større betydning for vores energi-forsyning.

Lad os derfor i det følgende se på de ikke-brændselsforbrugende energi-formers positive samfundsmæssige virkninger.

Samfundsmæssige virkninger.

En række energi-teknologier, der ikke bruger brændsel, vil i modsætning til de brændselsforbrugende få følgende virkninger:

- øget beskæftigelse,
- valutabesparelse,
- forureningsbegrænsning,
- ressourcebesparelse,
- anti-inflatorisk effekt,
- regional vækst,
- almindelig vækst — og
- forbedret forsyningssituation med uafhængighed af de store energi-leverandører.

Beskæftigelses- og valutavirkning.

Hvis vi anvender 1 mill. kr. til olie, giver det arbejde til mindre end én dansker. Anvender vi beløbet til a-kraft, giver det beskæftigelse til 1—2 helårsarbejdere. Bruger vi beløbet til vindkraft, isolering, sol-energi eller biogas, vil der skabes ar-

bejde til 5—9 årsarbejdere. Tænker vi os, at man hér i landet skal anvende 5—6 % af nationalproduktet til energi-forbruget, vil en energi-sektor, der er baseret på ikke-brændselsforbrugende energi-teknologier, kunne give arbejde til 50—100.000 helårsarbejdere, mens en energi-forsyning, der er baseret på brændselsforbrug, kun kan give arbejde til 10—15.000 helårsarbejdere. Grunden til den meget store forskel på disse to energi-typers beskæftigelsesmæssige virkning ligger i det ganske simple forhold, at teknologier, der ikke bruger brændsel, til gengæld bruger pengene til anlægsudgifter. Anlægsudgifter er i stort omfang udgifter til arbejdskraft, og brug af ikke-brændselsforbrugende energi-teknologier vil derfor skabe arbejdspladser. En anden væsentlig grund er den, at en række af disse teknologier kan fremstilles så at sige 100 % herhjemme, hvor f. eks. a-kraft kun for ca. 40 % af anlæggets vedkommende kan laves i Danmark.

Det følger indirekte af beskæftigelsesvirkningen, at vi har med en valutabe-sparende teknologi-gruppe at gøre. I stedet for at importere brændsel, laver vi med dansk arbejdskraft et noget dyrere anlæg og sparer dermed de valutaudgifter, der er forbundet med en brændselsimport. Vi producerer med vores arbejdskraft anlæg, som sparer valuta, og vi vil derved medvirke til *at overvinde det tilbagevendende dilemma: at vil vi fuld beskæftigelse, så får vi underskud på betalingsbalancen, og vil vi en fornuftig betalingsbalance, så får vi arbejdsløshed.*

Ser man alt dette i nutidens arbejdsløshedsprospektiv, hvor både »kapitalistiske«

Fig. 2. Varmemølle fungerende efter generatorprincippet, J. T. H. Myhre, Stjær ved Harlev (se note 1).

og »socialistiske« økonomer spår om en arbejdsløshedsprocent på mellem 6 og 10 de næste tre til fem år — arbejdsløshedsprocenter, der repræsenterer mellem 80 og 140.000 helårsarbejdere, må man spørge sig selv, om det ikke netop er nu, man bør satse på de energi-teknologier, der ikke bruger brændsel? Sparet import af olie har lige så god økonomisk virkning som en øget eksport, og sparet import af olie er ikke afhængig af de internationale konjunkturer, men snarere afhængig af en vinters kuldegrader.

Forureningsbegrænsning og ressourcebesparelse.

Forureningen i forbindelse med energi-produktion hænger i vidt omfang sammen med brændselsforbruget, og det siger

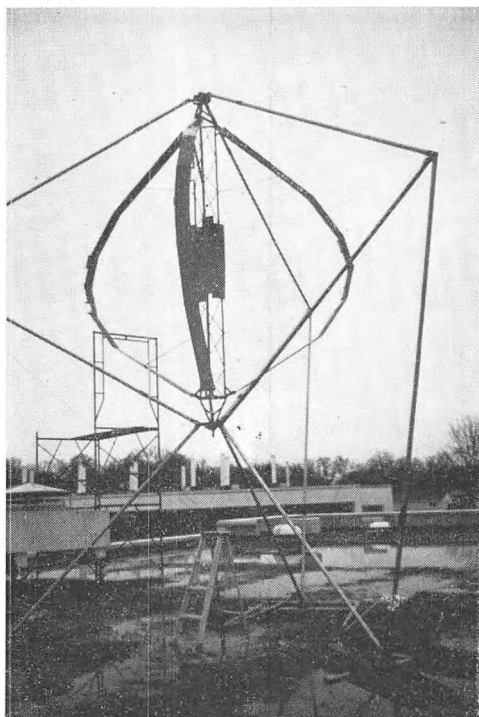

Fig. 3. Darrieux-rotor med en diameter på 4,3 m. Drejer om en lodret akse. Der eksperimenteres flere steder med denne mølle, f. eks. indgår den i de hollandske Fokkerfabrikkers planer om en eventuel vindmølleproduktion. Møllen hævdes at have en meget stor ydelse pr. anvendt kg metal. Billede fra: National Science and Research Council, Ottawa.

derfor sig selv, at de energi-teknologier, der ikke bruger brændsel, næsten ikke forurener. I Tunø-vindmølleprojektet har vi regnet ud, at møllen hér i sin levetid vil producere 10—15 gange så meget energi, som der vil medgå til opførelsen af selve møllen. Den brændsel, man ellers ville bruge til opvarmningen på 2 år, vil altså — ved at lade den gå omvejen over møllen — kunne strække til 20—30 år.

Opvarmning på Tunø ved hjælp af vindkraft vil altså kun forurene $\frac{1}{10}$ — $\frac{1}{15}$ del af oliefyringens forurening, såfremt vi anvender olie-energi ved møllens opførelse. Hvis vi nu tænker os en situation, hvor en stor del af energi-forsyningen allerede er baseret på de ikke-brændselsforbrugende teknologier, så vil den energi, der skal anvendes til møllens bygning, stamme fra sol- og vind-energi og være langt mindre end $\frac{1}{15}$ del af oliefyringens forurening.

Anti-inflatorisk effekt.

Det, at de ikke-brændselsforbrugende energi-teknologier giver arbejde og sparer valuta, bevirker, at vort samfund med samme betalingsbalance kan køre med en lavere arbejdsløshedsprocent, hvis disse energi-former anvendes. Der vil være flere af os, der arbejder — og dermed producerer, og færre som henvises til lediggang og arbejdsløshedsunderstøttelse. I stedet for at betale en person 50.000 kr. om året for intet at producere, vil man kunne betale 70.000 kr. for at få fremstillet ikke-brændselsforbrugende energi-teknologi, samtidig med at der er mere end valuta-risk dækning for stigningen i pengeudbetalingen. — Produktionen vil med sådanne energi-teknologier være større i forhold til den udbetalte pengemængde, end hvis man satses på energi-former, der bruger brændsel. Jo større produktion i forhold til pengemængden, jo mindre inflation.

Det kan i denne sammenhæng nævnes, at der ligger en inflatorisk virkning i, at olie og uran skal hentes på stadig mere utilgængelige steder. Således er det 12

gange så dyrt at hente olien i Nordsøen som at udvinde den i Mellemøsten, 7 gange så dyrt i Alaska, og intet tyder på, at det bliver billigere ved Grønland. Og disse tal indeholder endda ikke de meget store forureningsmæssige omkostninger, der kan være forbundet med at arbejde i Nordsøen og især i den meget fintfølede, arktiske natur. Skal disse omkostninger regnes med, og det vil der nok komme et folkeligt krav om, vil udvindingsomkostningerne i disse områder stige stærkt.

Regional vækst og decentralisering.

Med den centraliseringsgrad, der eksisterer i dag, er der meget, der tyder på, at en stadig større del af de beslutninger, der berører den enkelte, ikke foretages af ham eller hende. Hertil kommer, at det virksomhedsøkonomisk kan betale sig at køre med stordrift og stærkt specialiserede enheder længe efter, at det ikke kan betale sig samfundsøkonomisk.

Vindkraft, sol-energi og andre ikke-brændselsforbrugende energi-former kan uden større besvær udformes således, at de passer ind i et mere decentraliseret, nærdemokratisk samfund. Mange af disse teknologier kan udvikles og produceres i Danmark, ja nogle af dem kan for væsentlige deles vedkommende fremstilles uden for de store bycentre. Dette kan blive af stor betydning for egnsudviklingen. — Ved brug af a-kraft går ca. halvdelen af udgifterne til brændsel, som i følge sagens natur ikke kan produceres i Danmark. Ud af den resterende halvdel kan højst 40 % fremstilles herhjemme, hvilket resulterer i, at højst 20 % af de samlede udgifter til a-kraft kan afholdes i Danmark alene.

Disse 20 % vil med stor sandsynlighed blive udliciteret til større virksomheder, således at de mindre produktionsvirksomheder allerhøjst kan blive underleverandører.

De ikke-brændselsforbrugende energiteknologier repræsenterer derfor energi-former, der egnsudviklingsmæssigt virker befordrende på den økonomiske vækst og aktivitet i de mindre bysamfund. Der er

Fig. 4. Simpelt »solkomfur«. Vandfyldt u-rør på sortmalet plade med isolering under og to lag plastic over. Vandet bringes af solen til fordampning, hvorved f. eks. kartofler dampkoges på ca. en times tid. Skulle man komme for sent til spising, vil den isolerede »grydekasse« fungere nøjagtigt som en »bøkkasse« og holde maden varm i længere tid. Billedet er taget på Brace Research Institutes eksperimental-station på Barbados.

for tiden politisk grobund for tanker om en økonomisk decentralisering — alle taler således om »det nære samfund«; men man synes at glemme, at teknologi ikke er neutral, og at demokrati ikke kan fungere i en teknologisk spændetrøje. Indtil man eventuelt lærer at anvende a-kraften i mindre enheder, vil den vanskeligt kunne indpasses i de nuværende samfundsplaner, mens nærdemokratiets muligheder vil kunne øges ved et stærkt indslag af ikke-brændselsforbrugende energi-former. Ønsker man nærdemokratisk teknologi, må man på en eller anden måde sikre, at markedsmekanismen betaler for en energi-

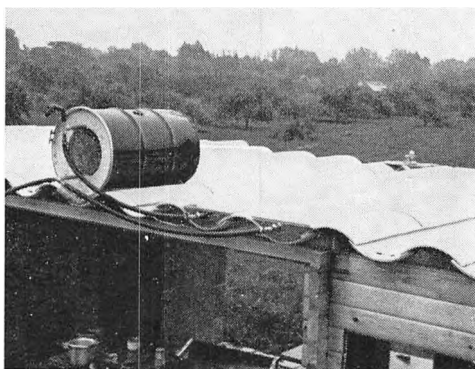

Fig. 5. *Simpel solvandvarmer. Består af to solfangere indbygget i et tag. Solfangerne er via plastic-rør i forbindelse med isoleret beholder, hér udført af lille olietromle inden i større. Solfangerne består af isolering nederst, sort metalplade med indlagt rør i midten og ét lag glas øverst. Gennem glasset opfanges solvarmen, der p. g. a. isoleringen kun kan »slippe ud« via vandet, der i dette system vil være 40—50° varmt ved 16—17 tiden. Bygget af forfatteren i sommeren 1973 på eksperimenthuset på Brace Research Institute i Montreal. Princippet anvendes i dag flere steder i Danmark og har været i anvendelse i Israel, USA og Australien i meget lang tid.*

forms demokratiske ydelser, og at der lægges skat på centraliserings- og specialiserings-tendenser i en tid, hvor samfundet er ved at blive overcentraliseret og overspecialiseret.

Vækst og de ikke-brændselsforbrugende energi-former.

Fra flere sider er det blevet hævdet, at de ikke-brændselsforbrugende energi-teknologier hænger sammen med en økonomi uden vækst. Alligevel mener jeg, at de energi-former, der ikke bruger brændsel, netop sikrer en fortsat acceptabel materiel levestandard bedre end olie- og uran-teknologier. Og det netop fordi man via beskæftigelses- og valutavirkninger sikrer, at så at sige alle er i arbejde, hvilket er den bedste metode til at opnå en antagelig produktionsstørrelse. Der kommer nemlig ingen vækst af arbejdsløshed gennem længere tid. Yderligere kan man spørge, om det, der giver vækst i vore levevilkår, ikke er forhold, som netop sikrer forureningsbegrænsning, ressourcebesparelser, lav inflation, decentralisering og uafhængighed? — Fra udviklingslandene kan vi hente utallige eksempler på den fattigdom, der følger med, når man har købt for stor en del af teknologien udefra, og disse eksempler står som en advarsel om, hvorledes det kan gå med vores økonomi, såfremt vi i overdreven grad baserer den på importeret og ikke-behersket teknologi.

Forslag til markedsmekanismens justering.

Der forlanges ikke i denne analyse, at man uden videre skal melde sig som til-

hænger af en økonomisk udvikling baseret på de ikke-brændselsforbrugende energi-teknologier. Det eneste, der hér argumenteres for, er, at markedsmekanismen indrettes således, at det kommer til at koste noget at forurene, at bruge ressourcer, der på langt sigt er knappe, at bevirke arbejdsløshed, at forbruge udenlandsk valuta i overmål, at befordre inflation, at bevirke et stort institutionsforbrug og at fremme en yderligere centralisering. Der argumenteres hér for en justering af markedsmekanismen i en retning, således at så vidt muligt alle en teknologisk samfundsmæssige virkninger bliver regnet med, altså en markedsmekanisme, som sikrer, at de for samfundet som helhed bedste teknologier går af med sejren i den indbyrdes konkurrence.

En sådan mere retfærdig markedsmekanisme, der sørger for lige konkurrencevilkår, vil måske kunne etableres gennem forslag af samme type, som de fire, hvormed denne analyse afsluttes:

Problem 1.

Som tidligere nævnt tages en række nationaløkonomiske og miljømæssige virkninger ikke med i markedsmekanismen, hvilket kan bevirke, at denne ikke »finder frem til« de energi-former, der — som helhed — er de gunstigste.

Forslag 1.

Da de ovennævnte miljømæssige og nationaløkonomiske ulemper i stort omfang er knyttet til energi-produktionsformer med brændselsforbrug, vil man kunne justere markedsmekanismen ved at indføre

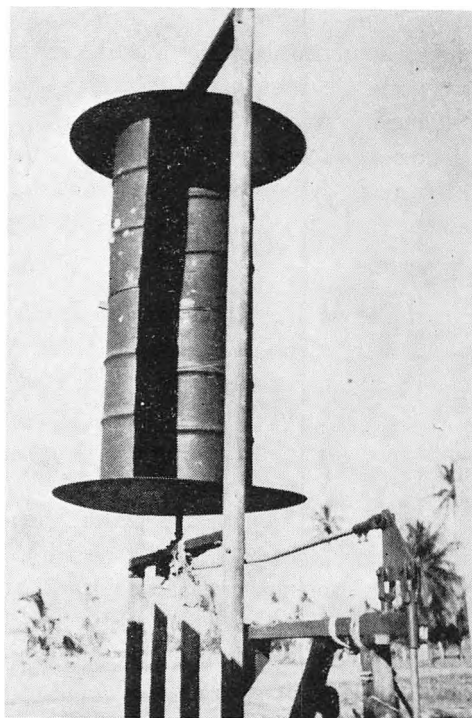

Fig. 6. Vindmølle lavet af to overskårne olietromler. Denne mølle anvendes til pumpe på Ceylon. Meget billig og simpel at konstruere.

skat på brændsel og elektricitet. Tanker gående i den retning var allerede på tapetet under Venstre-regeringen, Hartling, som havde forslag fremme om en elektricitetsskat. Skattens størrelse vil nok i starten skulle ligge omkring 20 % og så over en periode på f. eks. 15 år trappes op til ca. 50 %.

Problem 2.

Skal man købe sol-energi, vindkraft, isolering osv., vil man ofte skulle investere 2—3 gange så meget, som hvis man vil fortsætte med en brændselsforbrugende

energi-form. Til gengæld vil man så ikke være belempret med de løbende udgifter til brændsel. De store investeringer stiller imidlertid krav om gode finansieringsmuligheder, som ikke er til stede med det eksisterende, høje rente-inflationsniveau.

Forslag 2.

Oprettelse af langfristede, indeksregulerede lån til energi-investeringer. (Indeksregulerede lån har meget lav rente, f. eks. 3 % p.a. Til gengæld opreguleres ydelsen i takt med inflationen, således at långiver ikke taber på inflationen.) Oprettelse af udvidet adgang til indeksreguleret finansiering har ved flere lejligheder været anbefalet af vismanden, Anders Ølgaard, og disse finansieringsformers specielle betydning inden for energi-sektoren er en yderligere spore til at gøre disse anbefalinger til virkelighed.

Problem 3.

En række af de ikke-brændselsforbrugende energi-teknologier kan fremstilles decentralt i mindre bysamfund. Allerede nu er der inden for disse energi-former idéskabende aktiviteter landet over. Mange af ideerne kommer fra folk, der ikke har den tilstrækkelige teknologiske viden og finansielle opbakning. Disse idéer mangler ofte en videnskabsmæssig og finansiell fødselshjælper.

Forslag 3.

a) Indeksreguleret långivning vil via de små startydelse gøre det lettere for folk uden kapital at få begyndt.

b) Indførelse af udvidet teknologisk og økonomisk konsulentbistand fra teknologiske institutter og læreanstalter.

c) Lettet adgang til etableringslån for investorer i energi-sektoren. F. eks. kan man på samme måde, som man nu støtter projektet i egnsudviklingsområder, begynde at støtte projekter, der har ikke-brændselsforbrugende energi-teknologier på programmet.

Problem 4.

De fleste forskningsbevillinger er hidtil gået til de brændselsforbrugende energi-områder og herunder især til a-kraftforskningen på Risø.

Forslag 4.

Hér ville det hjælpe på den konkurrencemæssige balance, hvis man fulgte bl. a. Nyboe Andersens forslag om øgede bevillinger til sol- og vind-energiinvesteringer op i praksis.

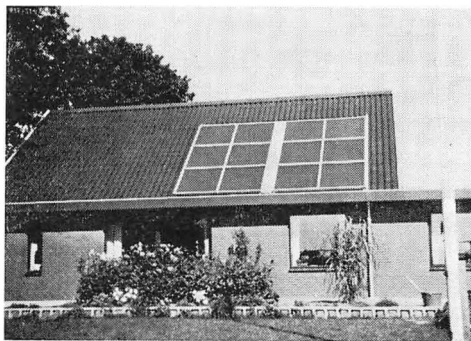

Fig. 7. Solfang installeret i villatag efter næsten samme princip som ved solfangeren fig. 5. Opvarmer brugsvand og vand til svømmebassin. Installeret af Per Alling, Kabelvej 5, V. Hassing Strand, Vodskov.

Noter:

- 1) Mølle med en diameter på ca. 10 m beregnet til varmeproduktion. Fungerer efter generatorprincippet, hvilket vil sige, at møllen laver elektricitet, der via en slags dyppekoger overføres til det eksisterende centralvarmeanlæg. Forventet årsydelse på *særdeles god indlands-vindbeliggenhed* svarende til ca. 8000 kg olie (opgivet af konstruktøren).
- 2) Mølle med diameter på 6 m beregnet til varmeproduktion efter vandbremse-systemet. Dette system kan populært beskrives som »piskerisprincippet«, hvor møllen trækker et »piskeris«, der via gnidningsmodstand opvarmer vandet i en isoleret beholder. Forventet årsproduktion på *gennemsnits vindbeliggenhed inde i landet* omkring det, der svarer til 2000 kg olie (opgivet af konstruktøren).
- 3) Varmemølle fungerende efter vandbremse-systemet. 34 m i diameter. Tre vinger. Mølleakslens højde over terræn: 30 m. Til opbevaring af varme fra blæsende til vindstille perioder tilbygges en lagertank på 680 m³. Denne tank er beregnet til oplagring af 5—8 dages varmeforbrug. I perioder med vindstille i mere end 5—8 dage træder et reserve-oliefyur i funktion. Hele anlægget er beregnet til opvarmning af ca. 40 husstande.

Viggo Leth

Den 30. november 1974 døde gårdejer Viggo Leth, Blegind. Han var født 1887 på slægtsgården »Elmelund« i Blegind og blev således 87 år gammel.

Viggo Leth var uddannet som landmand. Han havde både været på højskole og landbrugsskole. I 1910 overtog han sit fædrenehjem sammen med sin hustru Olga, der også var født i Blegind. Fru Leth stod på en enestående måde sammen med sin mand og det både i arbejde og i fest. Det samme gjaldt ægteparrets 9 børn. Hun døde for få år siden.

Leth tilhørte den på Århusegnen i næsten 600 år kendte gren af slægten Leth (Harlevholm slægten). Gården »Elmelund«, der i dag ejes af Viggo Leths søn, Gunnar, har været i slægtens eje i 6 generationer.

Viggo Leth var først og fremmest landmand. Men foruden at drive sin ejendom som en mønstergård interesserede han sig overordentlig meget for alt offentligt arbejde. Han har i årenes løb været stifter af, formand for, kasserer i eller bestyrelsesmedlem af følgende organisationer: Skanderborg Amts Landboforening, Skanderborg Amts Venstrevælgerforening, Blegind Vandværk, Aldrup Andelsmejeri, Skanderborg Andelsslagteri, Jysk Telefon, Grundforbedringsudvalget for Skanderborg Amt, Skanderborg Lytterforening, Skanderborg Amts Bogtrykkeri, elværket »Østjylland«, Andelsbanken i Skanderborg, Fortsættelsessygekassen i Skander-

borg Amt, Blegind-Hørning Sogneråd og Østjysk Hjemstavnsforening.

Alt det siger noget om, hvilken mand Leth var. Og skulle man gætte på, hvad der interesserede ham mest, er der ingen tvivl om, at sognerådsarbejdet og Østjysk Hjemstavnsforening kom i første række.

Leth var medlem af Blegind-Hørning sogneråd 1937—62. De sidste 5 år som formand. Det var en tid, hvor landet var præget af stor arbejdsløshed og havde vanskeligheder med at komme af med dets landbrugsproduktion til udlandet. Det var en tid med problemer vedrørende vej- og kloakvæsen, og sidst men ikke mindst var det en tid med den tyske besættelse og dens vanskeligheder.

Og efter krigen kom der skole- og boligproblemer. De sociale forhold trængte sig på og måtte løses sammen med sundheds- og brandvæsen m.m. Viggo Leth fulgte, ikke mindst som sognerådsformand, med udviklingen. Han tog fat på opgaverne efterhånden, som de kom. Han tvang ikke sagerne igennem, han var al-

tid villig til at forhandle om dem. På den måde fik han sine ting igennem, og det betød også, at han kunne hjælpe, når det var nødvendigt, og det gjorde han, men det måtte ikke misbruges. Det blev det heller aldrig. Han var af den mening, at mange problemer løstes bedst i forbindelse med det private initiativ. I øvrigt var det Viggo Leth, der gennemførte kommunesammenlægning i Skanderborg Amt mellem Blegind-Hørning og Adslev-Mjessing.

Men også egnshistorien havde hans store interesse. På et møde den 24. september 1936 på Højskolehotellet i Århus stiftedes Østjysk Hjemstavnsforening. Gårdejer Viggo Leth, Blegind, var ved den lejlighed en af de anbefalende talere. Han var med i den første bestyrelse for foreningen, og indtil 1958 fungerede han som kasserer. Han fortsatte stadig i bestyrelsen helt til sin død. De sidste år som æresmedlem.

Han var en omhyggelig, kritisk og solid kasserer, der år efter år fulgte vor forenings økonomi. End ikke forretningsudvalget med redaktør Østergaard i spidsen

formåede at få ham til at bevilge penge, hvis han ikke var helt sikker på, at han havde dem.

Leth var meget interesseret i årbogen. Selv har han skrevet en artikel »Minder fra Blegind-Hørning Sogneråd« i årgang 1968. Men også foreningens udflugter optog ham levende. Både han og fru Leth deltog ofte.

Som menneske var Viggo Leth en jovial og venlig mand, der var i besiddelse af stort lune og megen sund fornuft. Han var ganske usnobbet og jævn. Hans forståelse for de små i samfundet var stor. Og hans motto var: »Vær dig selv, men ikke vær dig selv nok.«

Han var en udmærket fortæller, og han elskede at læse op i jysk mundart. På en karakteristisk måde forstod han altid at komme med sin historie på det tidspunkt, hvor den gjorde størst virkning.

Vi i Østjysk Hjemstavnsforening vil mindes Viggo Leth som et værdifuldt og interesseret bestyrelsesmedlem og kasserer samt æresmedlem. Han var en markant skikkelse i vor forening, som vi vil savne.

Aage Bredsted.

Evald Rasmussen

Valgborgaften 1975 døde urmager Evald Rasmussen i Østbirk pludselig. Han var født 30. juli 1907 og lærte urmagerfaget dels hos urmager Bording i Uldum, dels hos sin far i Østbirk, hvis forretning han overtog efter at have været svend i Bjerriingbro. Efter sin far overtog han ligeledes centralbestyrerstillingen i 1952 indtil automatiseringen i 1967.

Evald Rasmussen engagerede sig stærkt i de ting, der havde hans interesse, således var han medlem af vandværksbestyrelsen i 26 år, de tre sidste som formand. Hans lokalhistoriske interesse medførte, at han blev valgt som bestyrelsesmedlem i Østjysk Hjemstavnsforening, hvilket var ham en stor glæde. Han efterlader sig hustru, men ingen børn.

Johan Finnemann Schultz.

Odysséen til Hjelm den 7. september 1974

Af Søren Bach

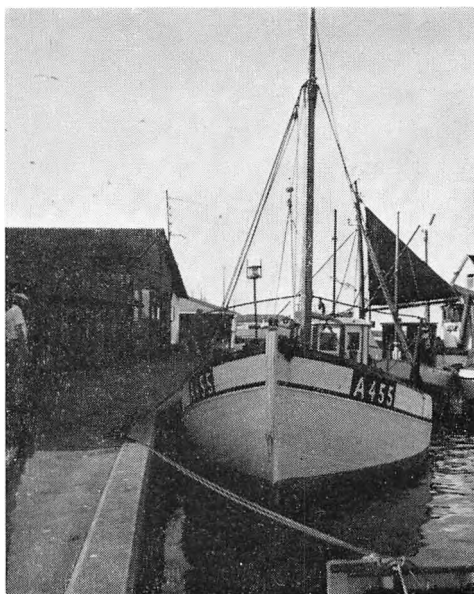
På foreningens generalforsamling d. 30. november 1974 overraskede smedemester Søren Bach fra Rye deltagerne med et epos, som redaktionen mener, en større kreds bør have fornøjelsen af. Det følgende er et uddrag af digtet, som redaktionen har foretaget:

Fra jeg var en ganske lille fyr,
har det mig stærkt interesseret
at høre om fortidens mensker og dyr,
de der forlængst er kreperet.
Jeg søgte at finde folk, der som jeg
i historien var interesseret,
og netop derfor en dag jeg blev
for Østjysk Hjemstavn præsenteret.
Jeg har stået som medlem en del år,
men aldrig haft tid til at deltage
i de arrangementer som her foregår,
sådan det sig ej kunne mage.
Jeg bestemte mig til, nu tar vi med
næste gang vor forening indbyder,
uanset hvad der sker, tar vi af sted,
det tror jeg, vi aldrig fortryder.
Så en dag i efteråret
da posten om var båret,
jeg fandt et brev så sødt,
og det var lyserødt.
Jeg af forventning ryster,
mon det er fra min søster?

Nej, det er et andet navn,
indbydelse fra Østjysk Hjemstavn:
»Dersom det ikke blæser,
arrangerer vi en tur til Hjelm
i dette efterår,
den syvende september
der en bus fra Århus går.«
Jeg på min kone kaldte,
med iver jeg fortalte
om Ingeborg den skønne, der var gift
med rigets marsk hr. Stig,
og hvordan hun havde moret sig,
mens marsken var i krig.
Til Østjysk Hjemstavn skrev vi så
endnu den samme dag:
»Vi tager altså med til Hjelm,
det er en afgjort sag.«
Skønt vi var meget spændte,
så måtte vi jo vente,
og tiden gik, en skønne dag
den syvende oprandt.
Og solen skinned nok så smukt,

ej bedre vejr man fandt,
 vi havde pakket tasken,
 og vi var nu helt sikre på:
 »Den tur går ej i vasken.«
 Vi started bilen klokken syv
 og imod Århus kørte,
 vi talte kun om turen,
 og min kone sig forhørte:
 »Tror du, vor mad vi spise kan
 i en kahyt på båden?«
 Jeg svared: »Ja, det plejer man,
 men det kommer an på måden,
 hvorpå den båd er bygget op,
 men ellers kan jeg tænke,
 hvis der i kahytten ej er plads,
 så er på dækket bænke,
 hvor man kan sidde lunt og godt
 og sine madder æde,
 og én ting tør jeg love dig,
 vi skal ej savne væde.«
 Klokken otte var vi så præcis
 ved Havmanden og Agnethe,
 vi stilled os i køen op,
 men ingenting der skete,
 vi ventede og ventede,
 og mange busser kørte.
 Omsider gik hr. Gammelgaard
 til telefonen og forhørte,
 om vore busser ikke kom,
 eller hvad der måske var hændt dem.
 Han kom tilbage og fortalte,
 at man havde ikke sendt dem,
 for man var nemlig dertil vante
 i Hads og så i Ning,
 at kom man først den næste dag,
 det gjorde ingenting.
 Men da nu hr. Gammelgaard
 efterhånden blev lidt hvas,
 så fik man gang i sagerne
 i både Ning og Hads,

og bussen den blev skubbet ud,
 og vækket blev chaufføren,
 han næsten var i Århus før
 han lukket fik for døren.
 Skønt solen skinnede,
 og vejret det var godt,
 så var der dog mange,
 som efterhånden frøs så småt.
 Selv om der gik en time,
 førend bussen nåede frem,
 så tror jeg dog ikke,
 at nogen var gået hjem.
 Med stor forventning vi så alle
 ind i bussen træder,
 vi forberedte var nu på
 en dag med mange glæder.
 Hr. Gammelgaard tog ordet:
 »Vi kører til Maren Molses færgehavn,
 der møder vi en fisker, som
 vil tage os i sin favn,

*Det gode skib A 455 af Ebeltoft fredeligt fortøjet
 i den hjemlige havn.*

han hedder Sigvald Olsen og
jeg tror, han er en skælm,
og nu skal han bestemme, om
han vil sejle os til Hjelm.«
Hr. Gammelgaard han lover os,
at han vil give bud
om, at vi skal bli de første,
der til Hjelm skal sejles ud.
Men da vi lidt senere
til havnen nåede frem,
da var der pludselig en del,
som helre ville hjem,
for vinden var nu frisket op
til det, man kuling kalder,
og bølgerne kom rullende
med sprøjt og stort rabalder.
Men Olsen gerne sejle vil
med dem, der haver modet,
dog rådede han alle til:
»Tag noget over hodet,
og hvis nogen vandskræk har,
så vil jeg altså råde
Jer til på kajen her at bli,
for I kan blive våde.«
Det glædede mig såre, at det gik,
som jeg nu havde ventet,
der var dog en snes stykker, der
ville trodse elementet.
Vi gik så til båden hen,
jeg søgte landgangsbroen,
men hurtigt fandt jeg ud af,
der fandtes ikke nogen.
Hvis man ville med ombord,
så måtte man skam hoppe,
det var ej let at komme ned,
når båden den var oppe.
Men alle kom da vel om bord,
og vi begyndte at sejle,
vort mod ej beskrives kan med ord,
vi var en flok hårde negle.

Mens jeg dinglede i en bardun,
fik jeg et kig over skuden,
der hverken kahyt eller bænke var,
så vi måtte klare os uden.
Alle havde fundet sin plads om bord,
derfra man ej ku sig flytte,
nu da vi ud over havet for,
enhver måtte selv sig skøtte.
Da først vi fri af havnen kom,
og bølgerne blev større,
da følte vi alle, at det kneb
med at have sit på det tørre.
Da kom der en sø, mine sko blev fyldt
med havvand, ku jeg fornemme,
min kone faldt ned fra det sted,
hvor hun sad,
ved masten kom hun i klemme.
Så lyk'ligt hun smiled,
jeg ku se, hun var glad,
mit hjerte af glæde fyldtes,
nu vidste jeg da,
at hun sad, hvor hun sad
og kunne i havet ej skylles.
Nej, værre det var med den arme mand,
der i samme stund gik i dækket,
ikke blot af havvand han blev våd,
han havde sig overbrækket.
Pludselig fik han en uventet hjælp,
det var yngste mand på skuden,
han kastede op og gik ned i spagat,
og derefter faldt han på snuden.
Nu lå de så der, som to danske mænd,
der faldet er på valen,
den ene rulled i vandet rundt,
den anden holdt sig på halen.
Men solen skinned, nu gik det godt,
vi begyndte at vænnes til kosten,
det skumklædte hav var nu så flot,
men ej alle kunne tåle mosten.
Det var som på befaling,

når vi fik en overhaling,
og vandet i stride strømme løb,
mens folk på dækket krøb.
Og medens vandet fossed,
hr. Gammelgaard nu trodsed
elementets vilde brusen
og blæstens dito susen,
han ilede til de to på dækket,
der nu var helt forskrækket.
Han var bevæbnet med en klud
og ville smerten dølle
for de syge og de sølle,
han tørred op med kluden
og smurte en om snuden.
Hans indsats vi påskønner,
men ingen ham belønner,
han erfared nu udførligt,
at det var ret ugørligt
at tørre vand op,
der sjasket uden stop,
dog det mit hjerte rører,
han er den fødte fører,
med våde ben og lår,
vi hylder hr. Gammelgaard!
Jeg syntes selv, det var så spøjt,
men man skal sig ikke vigte,
humøret var dog stadig højt,
da vi fik land i sigte.
Vi havde sejlet en evighed,
da endelig vi var fremme,
de danskes vej til ros og magt
vi tydeligt ku fornemme,
thi den havde fyldt vore sko med vand
og gjort vore bukser våde,
så I danske må helre blive på land,
dertil vil jeg Jer råde.
Sigvald Olsen os ind til broen hev,
det var så perfekt en landing,
da så vi på øens modsatte rev
var der foregået en stranding.

En coaster var sejlet op på land,
på stranden den stod og gnutbed,
skulle vi hjælpe den ud alle mand,
det ku vi da nok, når vi skubbed.
Men vi enedes om, at det var synd
at skubbe den ud i vandet,
i det vejr havde alle det bedst,
nu da den var kommet på landet.
Så kom der to slæbebåde til,
og halede den ud i søen,
skønt mandskabet sikkert hellere
ville være forblevet på øen.
På stranden stod et skilt så stort,
det skulle os advare,
det gjorde os opmærksom på,
at nu var vi kommet i fare.
På øen vildsvin er sat ud,
og de var meget vilde,
men ingen læste skiltet,
ville tid på det ej spille.
Eller man følte, faren var lille,
her hvor jorden var tør,
nu havde vi jo længe kæmpet
hårdt mod vilde søer.
Så fulgtes vi mod øens top,
vi gik i marskens spor,
jeg følte, da vi var kommet op,
at jeg stod på hellig jord.
Nu sad vi her på en fredfyldt plet
og lod tankerne vandre tilbage,
det sikkert ikke altid var let
at bo her i gamle dage.
Men selv om marsken fredløs var dømt,
jeg ham dog ikke beklager,
hvad hjalp det,
vi andre til Hjelm var rømt,
når skattevæsenet os jager?
Med de penge han lavede, ku han frit
privatforbruget forhøje,
med inflationen ku han følge trit,

med tolder og moms ku han spørge.
Jeg kan tilgi' dig marsk,
du slog kongen ihjel
og derved ændred historien,
han havde ærligt fortjent det, javel,
og du stod tilbage med glorien.
Havde ej du gjort det,
hvordan ville så
historien være forløbet?
Vi ved det ikke, men én ting jeg dog
for deltagerne her vil ha' røbet,
havde han ikke gjort det, så ville ej
vi den dag til Hjelm være draget,
så uransagelig er skæbnernes vej,
det har så tit vi opdaget.
Hvor var det skønt, som nu den dag
i fantasien at rejse tilbage,
så glemmer man det hæslblæsende jag
og lever i fortidens dage,
det er som en lægedom for vor ånd,
når vi i historien kan granske,
og fortid og nutid går hånd i hånd,
da føler vi ret, vi er danske.
Nå, til båden strøg vi nu i en fart,
så de andre ikke sku vente,
på Hjelm vi havde det så rart,
og her var minder at hente.
Christine Hougaards beskrivelse
af Hjelm vi har læst,
og den kan vi ikke glemme,
selv om øen er noget forblæst,
vi følte os næsten som hjemme.
Vi var så optaget af de fredløses ø,
at vi fuldstændig glemte besværet,
vi havde hertil på den skumslagne sø,
og hvor våde vi dør havde været.
Så sejled vi hjemad, det friskede op,
snart kunne vel storm man det kalde,
og båden teede sig helt som en prop,
jeg ved ej, om det morede alle.

Jeg havde lovet min kone,
hun ej skulle savne væde,
at det til fulde blev opfyldt
kunne kun mig glæde.
Trods alt så ku jeg ikke se,
hvad det os kunne gavne,
at skipperen havde os fortalt, at
til bunden var der femogtyve favne.
Mens jeg dinged i bardunen,
så kom jeg i tanker om, at
der i tidens løb er skrevet
en del om storm i Kattagat,
måske vil vi blive berømte
som den tapre mand Peder Pårs,
selv om vor rejse ikke gik
fra Kalundborg til Års.
Da jeg havde sat fantasien i sving,
jeg ville ha' rekonstrueret,
hvordan marsk Stig, hans mænd og ting
blev til Hjelm ekspederet?
Var det Olsens båd, de tog med,
så mener jeg at kunne ane,
at der var fler, som ej tog af sted,
deriblandt ham som hed Rane.
Han var forfærdelig bange for vand,
selv om han var sikker på øen,
så ville han hellere dø på land,
end han ville drukne i søen.
Nå, vi nærmede os land,
og trods stormenes sus
var der mange,
der på kajen havde ventet,
vi kravlede i land som druknede mus,
det var godt, bussen os hentet.
Jeg havde vredet min skjorte og sat
mine sko på bænken til tørre,
da fik vi pludselig at vide, at
problemerne stadig blev større,
for til turen var et alternativ,
at de der blev ladet tilbage

og ej turde ta med Olsens skiv,
de kunne til Sostrup drage.
Kun én bus der var, så det var logik,
at allesammen vi kørte,
men hurtigt flere problemer vi fik,
for det her økonomien berørte.
Gammelgaard sagde med forsigtighed,
at vi der fra Hjelm
var helskindet kommen,
vi burde af ren taknemmelighed
hver trække en tier af lommen.
Hans bøn blev slet ikke afslået,
det viste sig, alle var villig
til at betale for hvad vi havde fået,
vi syntes endda det var billig.
Nu har jeg vist husket det meste af,
hvad der os denne dag hændte,
fra det øjeblik vi tog hjemmefra,
og til vi tilbage vendte.

Hvad vi hørte på Sostrup slot,
ja, der var meget at lære,
blandt rare nonner vi havde det godt,
med det jeg Jer ej skal besvære.
Gammelgaard vil jeg bringe en tak,
fordi han lagde turen til rette,
og fordi han nu har hørt på min snak,
og næste gang husk så dette,
at en tur som denne har mægtig værdi
for sammenhold i vor forening,
man lærer hinanden at kende,
og man gør sig fri
af enhver forudindtaget mening.
Jeg kan sige til slut,
at vi, der var med,
har moret os, så det batter,
vi siger tak,
og når vi igen skal af sted,
med forventninger møder vi atter.

Småstrejf fra Østjyllands kulturfront 1975

Oprettelsen af lokalhistoriske arkiver skrider frem over hele landet. Her i Østjylland har vi efterhånden opnået en dækningsgrad, som nærmer sig det ønskværdige.

Viceskoleinspektør Christian Jespersen, som er medarbejder ved et af de nyere arkiver i Århus amt, nemlig »Galten kommunes egnshistoriske arkiv«, har skrevet denne beretning. Den fortæller nok om forholdene i et bestemt område, men på mange måder vil den også kunne gælde for de fleste andre arkiver i de mindre kommuner i Århus amt.

Lidt om Galten egnsarkiv

Christian Jespersen

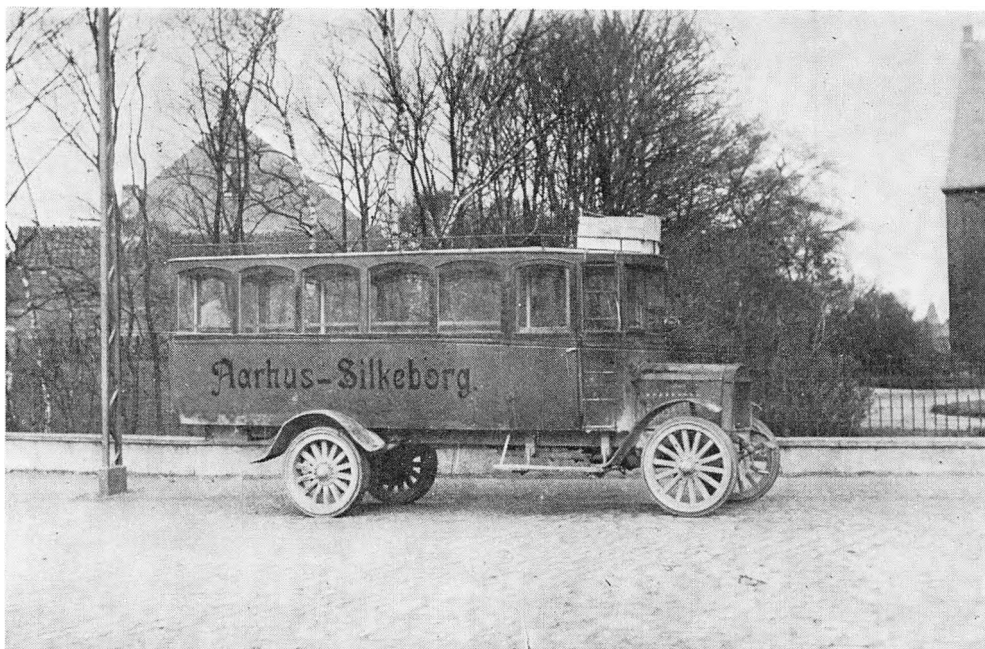
Mest karakteristisk for os i Galten kommune er nok, at vi er nybegyndere. Vort egnsarkiv startede for kun 3 år siden, da vi fandt ud af, at vi var flere, der var lokalhistorisk interesserede. Og det var både »gamle« og tilflyttere, der kunne falde i snak om gamle dage, for udviklingen er gået så stærkt her de sidste 10 år, at selv nyankomne snart har kunnet snakke med om, hvordan forholdene var før. Det har også klart nok vist sig, at i en opbrudstid som vor, kan en lejlighed snart være forpasset.

Fra den første begyndelse mødte vi stor kommunal velvilje. Lokalemæssigt var det dog først for et år siden muligt at

skaffe os et fuldt forsvarligt kælderlokale under Gyvelhøjsskolen.

Arkivet sorterer under kommunebiblioteket, og det almindelige arbejde forestås af et udvalg, der er sammensat af repræsentanter for alle syv sogne, så ingen forhåbentlig får det indtryk, at afleverede ting går tabt for sognet. Også registreringsmæssigt søger vi at holde styr på tilhørsforholdet. Indkomne ting bliver omgående katalogiserede, og arkiveringen sker på kendt vis i hængemapper for hvert matrikelnummer. Registreringsarbejdet er nok vort største problem.

Arbejdet gik naturligt nok noget trægt i starten, men da fotograf Niels Jensen stillede adskillige hundrede gamle glasplader til rådighed, fik vi det middel i hænde, der kunne ændre situationen. De ældste af disse billeder stammer fra Niels Jensens forgænger fra århundredskiftet.

Diligencernes afløser her er fra ca. 1920, hvor man ikke kunne vælge mellem hundreder af modeller. Den var Galtens første rutebil og så at sige »skræddersyet« af den lokale karetmager — med træhjul, fast gummi og specialbygget karosseri. Ejer og fører var Johs. Brønning, Galten.

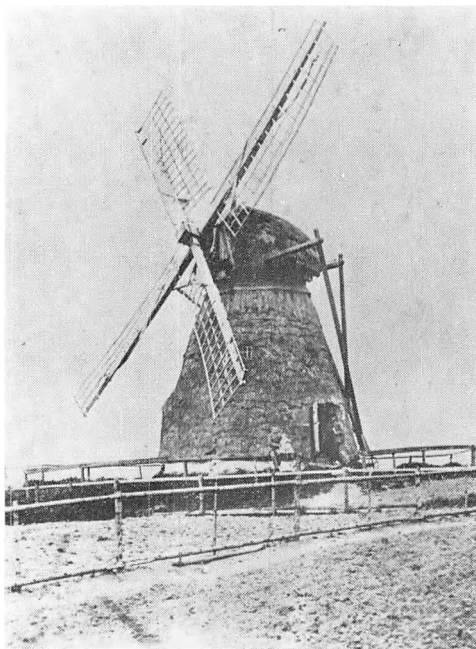
I vinteren 1974/75 kunne vi bl. a. med dette billedmateriale som grundlag arrangere to særdeles velbesøgte udstillinger, der gav anledning til mange henvendelser. Ved samme lejlighed kunne vi også fremlægge en del kort fra vor ret fyldige kortsamling samt originale dokumenter og fotokopier af arkivalier.

I landsarkivets kampanjer for xeroxkopiering af arkivalier deltager vi i et omfang, der efter vor størrelse må siges at være betydeligt. Dette hænger sammen med, at vort arbejde gøres ud fra et stærkt ønske om, at egnarkivet skal blive væsentligt mere end blot et opbevaringssted for kildemateriale, der ellers ville gå tabt.

Vi håber egnarkivet på lidt længere sigt må blive et inspirationssted for folk med interesse for lokalhistorie og slægts-historie. Skal det lykkes, må der være et fyldigt, grundlæggende materiale til rådighed.

En løbende kontakt med omverdenen er opnået gennem et udmærket samarbejde med Århus Amtsavis, der dels på sædvanlig måde hjælper os med at skaffe oplysninger om billeder af ældre dato, og dels stiller aftryk til rådighed af alle nye egnsbilleder, som optrykkes i avisen.

Vi har haft en del henvendelser fra interesserede fra både nær og fjern. De har kunnet hjælpe os, og vi har til gen-

Fotografi af den stråtekte mølle, der lå ved Galten Møllegård, Låsbyvej. I døren ses møller Peder Larsen.

gæld også kunnet yde en håndsrækning nu og da. Sådanne kontakter sætter vi stor pris på, og selv om det skal koste en del ekstra arbejde, vil vi meget gerne forsøge at give svar på konkrete spørgsmål vedrørende forhold og personer i vore syv sogne.

Der foreligger ikke megen trykt litteratur fra denne egn, og en del af det, der eksisterer, trænger til korrektioner. I »Galten kommunes egnshistoriske arkiv« har vi nu på grundlag af interviews og arkivstudier så mange notater og udkast til manuskripter, at der er tale om et ganske stort skridt fremad.

Landskabsplanlægning

Jørgen Bang og H. J. Anhøj

Hovedtræk af naturfredningens historie og idéindhold samt en redegørelse for aktuelle resultater og opgaver for fredningsplanudvalget for Århus amt.

Naturfredningen har en ganske kort historie, idet den første danske naturfredningslov blev gennemført den 8. maj 1917. Inspirationen til lovens gennemførelse kom fra den dengang nydannede Danmarks Naturfredningsforening, som var blevet skabt i 1911 ved en sammenlægning af de to foreninger »Udvalget for Naturfredning« og »Foreningen Bornholm«. Den første forening var særlig rettet mod initiativer om beskyttelse af naturvidenskabelige interesser, medens den sidste var af mere »landskabsæstetisk« observans. Før 1917 havde man kun kendt til privatretslige servitutter til beskyttelse af fredningens objekter, som ofte var meget begrænsede, f. eks. rokkestenen på Bornholm og enkelte større område-fredninger som f. eks. Gammelmose i Gentofte, der blev gennemført ud fra naturvidenskabelige grunde.

Lige fra den første lov har der inden for naturfredningen været det dobbelte sigte at give en beskyttelse af naturen og kulturelle minder samt at give befolkningen adgang til at nyde disse goder. Beskyttelsen sker dels gennem generelle fredningsbestemmelser, hvorefter f. eks. jordfaste fortidsminder som gravhøje, stengrave, voldsteder, forsvarsanlæg, ruiner og broanlæg er fredede og gennem særlige beskyttelseszoner omkring fortidsminder,

skove (offentlig skov eller mindst 20 ha hovedsagelig sammenhængende), søer (mindst 3 ha) og langs vore strande, visse offentlige vandløb og landeveje.

Endelig sker beskyttelsen gennem det særlige fredningsinstitut, som er enestående for Danmark. Initiativ til fredning tages af Danmarks Naturfredningsforening eller en offentlig myndighed, f. eks. en kommune, et ministerium eller (som oftest) et fredningsplanudvalg, der nedlægger påstand for et fredningsnævn om fredning af et nærmere beskrevet areal.

Fredningsnævnet består af 3 personer med en dommer som formand og 2 folkevalgte medlemmer. I Århus amt er der i dag 3 fredningsnævn. Det er fredningsnævnets opgave, som en speciel »domstol« eller kommission at tage stilling til, om fredningen i det hele taget bør gennemføres, og om den ønskede fredningsservitut kan accepteres samt gennem forhandling med bl. a. sagsrejseren og berørte lodsejere at vurdere hvilke erstatninger for det foretagne indgreb, der skal udbetales til lodsejerne.

Nævnets kendelse kan indankes til overfredningsnævnet, både for så vidt angår indhold som erstatningsstørrelser, og for det sidstes vedkommende er der for lodsejerne endnu en appellmulighed til en taksationskommission. Såvel overfredningsnævn som taksationskommission er landsdækkende.

De første fredninger omfattede som regel meget begrænsede objekter, som f. eks. gravhøje, alléer og stendiger eller var meget beskedne områdefredninger, der skulle have et helt specielt indhold.

Man tog — og kunne som regel tage — det omgivende landskab som en given ting, idet der var tale om et agrarsamfund af ret statisk karakter. Først umiddelbart før og efter den anden verdenskrig medførte det moderne industri- og servicesamfund en eksplosiv udvikling, som indebar, at fredninger af en hel anden størrelsesorden og en bedre tilrettelæggelse samt planlægning måtte gennemføres.

I 1937 indførtes i naturfredningsloven en bestemmelse om fredningsplaner. Denne fik især betydning for Københavns-egnen gennem det såkaldte grønne udvalgs planlægning af stier m. v. Endvidere fik bestemmelsen betydning for Århus-egnen, hvor et fredningsplanudvalg nedsattes i 1954 med et arbejdsområde, omfattende det daværende Århus amt og de nærmeste områder i de daværende Randers og Skanderborg amter.

For landet som helhed kom der dog først gang i fredningsplanlægningen efter en lovrevision i 1959, idet der i de første 3 år af 60-erne nedsattes fredningsplanudvalg over hele landet, således for den øvrige del af Randers amt i 1960 og for den øvrige del af Skanderborg amt og Vejle amt i 1962. I forbindelse med kommunalreformen i 1970 ændredes arbejdsområderne, således at de i dag følger amtsgrænserne.

Et fredningsplanudvalg er sammensat således, at der er folkevalgt flertal. De folkevalgte repræsentanter udpeges af miljøministeriet efter indstilling fra henholdsvis amtsrådet og kommuneforeningen. Formanden for udvalget er — bortset fra i Københavns-området — den stedlige

amtmand. Endvidere udpeger forskellige interesseorganisationer medlemmer, nemlig Danmarks Naturfredningsforening, friluftsrådet og landboorganisationerne. Endelig findes en repræsentation for miljøministeriet, hvorunder fredning i dag henhører.

Til at udføre planlægningen og forbedre fredningssager, erhvervelser m.v. samt til varetagelse af den daglige administration har udvalget et sekretariat til rådighed. Dette består for Århus amt for tiden af 9 faste medarbejdere, heraf 4 halvdags ansatte, samt af 3 udstationerede militærnægtere.

Landskabsplanlægningen, som i dag foretages af fredningsplanudvalgene, indeholder for det første en analyse af de interesser, som findes inden for det pågældende planlægningsområde, set ud fra et naturfredningsmæssigt synspunkt. Man indhenter oplysninger fra naturvidenskabelige og historiske institutioner om de interesser, disse måtte have i landskabet. Endvidere registreres generelle fredningsbestemmelser og eventuelle gennemførte fredninger m.v., og måske foretages også en eller anden form for en vurdering af landskabets skønhed. For så vidt angår sidstnævnte vurdering, må man være opmærksom på, at den i ret høj grad er subjektiv og til dels modepræget — hvem anså f.eks. på Blichers tid en hede for at være smuk? Endvidere må registreringen indeholde oplysninger om andre samfundsmæssige interesser i udnyttelsen af det pågældende område, f.eks. større råstofudvindinger og vejanlæg, således at en afvejning kan finde sted.

Landskabsanalyser gennemføres dels som grundlag for fredningsplanudvalgets videre planlægning, dels som støtte for andre myndigheders planlægning og administration.

Analyser er gennemført for begrænsede områder og for hele amter og i et samarbejde med statens naturfrednings- og landskabskonsulent for landet som helhed. Som et eksempel på sidstnævnte form for analyser kan nævnes en landskabsbonitering som udsendtes i 1972. I denne er det åbne land opdelt i 3 zoner, nemlig zone I, hvor fredningsinteresserne må tillægges en ganske særlig vægt og normalt ikke viger for andre udnyttelsesinteresser, i det mindste kun for særligt tungtvejende samfundsmæssige hensyn, ligesom man, som det er tradition i fredningsarbejdet, giver plads for de sædvanlige jordbrugserhvervs normale funktion; dog kan der f.eks. være tale om ønsker om beskyttelse mod beplantning eller afvanding.

I zone II findes også værdier af stor fredningsmæssig interesse, men fredningsmyndighederne er her mere villige til at foretage en afvejning, hvor der fremkommer velbegrundede ønsker om ændringer.

I zone III er der normalt ikke særlige fredningsmæssige interesser, og man må ud fra et fredningsmæssigt synspunkt ønske at byudvikling, vejanlæg, fremføring af elledninger m.v. først og fremmest finder sted i denne zone. Det må dog fremhæves, at der dels kan være tale om særlige små perler, som ikke er kommet med i den ret grove bonitering, og dels at man har en almindelig interesse i, at det åbne land ikke misbruges.

Landskabsplaner går et skridt videre end landskabsanalyserne, idet de indeholder forskellige disponeringsforslag til beskyttelse (fredning), køb, foranstaltninger til støtte af befolkningens friluftsliv og pleje af landskabet.

Samfundsudviklingen og den deraf følgende naturfredningspolitik og landskabsplanlægning har bl. a. ført til bestræbelser på en sikring og udbygning af de såkaldte *naturparker*, der i loven er benævnt som større samlede landskabsinteresseområder. Begrebet er ikke helt veldefineret, men har en vis lighed med de tyske naturparker og de engelske nationalparker bl. a. ved, at en væsentlig del af arealerne vil være privatejede. Et væsent-

ligt grundlag ved »udvælgelsen« er et ønske om, at samtlige danske landskabstyper skal være repræsenteret inden for naturparkerne. Dernæst er de karakteristiske ved størrelsen. De vil indholdsmæssigt omfatte et eller flere områder af særlig landskabelig værdi, omgivet af eller bundet sammen af beskyttede partier af almindeligt åbent land.

Fredningsmyndighedernes bestræbelser for at etablere opholdsarealer for almenheden vil være særlig fremherskende her, og i tilslutning hertil udføres en vis pædagogisk virksomhed i form af udstillinger, småmuseer, vejledning i marken m. v. Som regel vil der i naturparken findes et eller flere områder med særlig naturvidenska-

Lading Sø. Den vestlige ende lige syd for Fajstrup. Fot.: Niels Haurum, Farre, 1973.

belig eller kulturhistorisk interesse. Disse kan i nogle tilfælde have behov for en særlig beskyttelse, i andre blot behov for, at man ikke ligefrem pumper publikumsbesøget op. Også af hensyn til en differentieret udnyttelse af naturparkområderne er det nødvendigt, at de har en rimelig størrelse.

Det forløbne år har været meget spændende for fredningsplanudvalgene. Efter at en hel del regionale styrings- og planlægningsbeføjelser for det åbne land er blevet samlet hos amtsrådene, opstod der hos en del amtsrådspolitikere og embedsmænd ønsker om også at få overført fredningsplanudvalgene under amtsrådene. Baggrunden var først og fremmest et ønske om at samle hele den regionale, fysiske planlægning, at foretage en decentralisering og at undgå noget af den dobbeltadministration, som var opstået i en overgangsperiode.

I statsminister Hartlings tiltrædelsestale blev det nævnt, at Venstre-regeringen ville overveje fredningsplanudvalgenes fremtid, altså specielt om der skulle ske en overførsel til amtsrådene.

Der rejste sig imidlertid fra mange sider en stærk modstand mod en ændring af den nuværende organisation af fredningsplanarbejdet. Begrundelsen var her først og fremmest, at der måtte være et selvstændigt advokatur for fredningsinteresserne, der ofte er hårdt trængt af andre interesser, som i højere grad kan fremvise økonomiske begrundelser og fordele på kort sigt. Det fremhævedes i denne sammenhæng, at det er af stor betydning, at fredningen varetages af instanser, der er

uafhængige af lokale og regionale særinteresser, idet der ofte er tale om landsinteresser.

I maj måned 1974 fandt en folketingsdebat sted. Vi kan her glæde os over, at samtlige partier udtalte sig meget positivt om fredningsplanudvalgenes hidtidige virke, og at 8 af de 10 partier udtalte sig for, at den nuværende ordning bevaredes, eventuelt med visse reguleringer, hvor der f. eks. var tale om dobbeltkompetencer.

Der er i folketingssamlingen 1974/75 fremsat forslag om visse ændringer af naturfredningsloven, men med opretholdelse af fredningsplanudvalgene stort set i den nuværende skikkelse og funktion, men med visse reguleringer såvel indskrænkende som udvidende i kompetenceområdet.

Den 16. juni 1975 har Folketinget vedtaget en lov om ændring af naturfredningsloven. I forbindelse med lovens behandling i folketingsudvalget opstod igen debat om fredningsplanudvalgenes fremtid. Et flertal fandt imidlertid, at den nuværende ordning i dag burde opretholdes, men at den fremtidige samlede fredningsadministration burde overvejes ændret, når der foreligger godkendte regionsplaner. Dog forudsættes udtrykkeligt en sikring af de overordnede samfundsmæssige fredningsinteresser.

Landskabsplanlægningen har for Århus amt vist, at der formentlig bliver tale om 4—5 naturparker, nemlig 1. i Molsområdet, eventuelt inklusive arealerne omkring Stubbe Sø, 2. det midtjyske søområde mellem Skanderborg og Silkeborg, 3. Mariagerfjord-området, 4. arealer på Samsø og eventuelt 5. den nordlige del af Djursland.

Fredningsplanudvalget har landskabsplanlægninger i gang for flere af disse

områder. En planlægning er netop afsluttet for Mariager-fjord-området i samarbejde med det nordjyske udvalg. Planen udsendtes i september 1974; den indeholder en registrering og analyse af interesserne i området samt udpeger arealer, som bør nyde en særlig beskyttelse og måske landskabspleje i form af f. eks. hugst af selvsåning, arealer, som bør købes, forslag til placering af feriebyer, marina, rekreative centre, stisystemer o. s. v.

Planlægninger er i gang for den sydligste del af Djursland omtrent til en linie fra Rønede til Grenå, og for det midtjyske søområde. De vil få et tilsvarende indhold som Mariager-fjord-planen. For Mols Bjerge vil der endvidere blive tale om en detaljeret planlægning af landskabsplejen og publikums muligheder for udnyttelse af området.

I september 1974 udsendtes en foreløbig råstofundersøgelse, som fredningsplanudvalget har gennemført i samarbejde med Danmarks geologiske undersøgelser og Geologisk Institut ved Århus Universitet, idet man har anset det for uholdbart kun at gennemføre en »nej-politik«, hvor fredningsmæssige interesser er truede af ønsker om råstofindvinding. Udvalget ønsker gennem denne undersøgelse og planlægning udfra landskabelige vurderinger at bidrage til at anvise muligheder for den fornødne fremskaffelse af råstoffer på steder, hvor det kan ske, uden at der opstår konflikter med fredningsinteresser.

Fredninger.

I dag er der i Århus amt fredet ca. 15.000 ha ved egentlige fredningskendelser. Størstedelen af disse arealer ligger in-

den for de større landskabsfredninger i de påtænkte naturparker, men større landskabsfredninger findes også andre steder. Der er herudover et stort antal mindre fredninger.

I det forløbne år er fredningen af Mossø med nærmeste omgivelser gennemført ved overfredningsnævnet. Der er her tale om en fredning af 1457 ha + søen. Fredningen har givet anledning til en del debat, bl. a. på grund af kritik fremført specielt af Vejle amtsråd, der mente, at den i det store hele var overflødig. Fredningen blev dog gennemført, idet fredningsnævnet og overfredningsnævnet var af den opfattelse, at der var behov for en særlig sikring af dette centrale område udfra den betragtning, at der var forhold, som ikke blev

En gravhøj på Svenstrup Møllegårds mark lidt syd for Svenstrup. Fot.: Niels Hausum, Farre, 1973.

tilfredsstillende varetaget i de generelle lovbestemmelser, og at fredningen gav flere værdifulde muligheder for befolkningens friluftsliv — fredning indeholder en smidig mulighed for kombination af erhvervelser og servitutmæssige rettigheder, som f. eks. udlæg af stier.

Endvidere kan 2 større fredninger omkring henholdsvis Sminge, nordøst for Silkeborg og Sondrup ved Horsens fjord på henholdsvis 748 og 1600 ha forventes afsluttet i den nærmeste tid, idet overfredningsnævnet har foretaget besigtigelse og forhandling med lodsejerne. Sminge-fredningen vil blive gennemført stort set uændret, medens der bliver tale om nogle beskæringer i randen af Sondrup-fredningen.

Endelig skal det for så vidt angår fredninger nævnes, at en sag på 727 ha nord for Knudsø ved Ry blev delvis afvist af fredningsnævnet, men efter anke af fredningsplanudvalget til overfredningsnævnet hjemvist til behandling i sin fulde udstrækning.

Erhvervelser.

Som nævnt kan det offentlige under en fredningssag foretage køb af arealer af hensyn til særlig intensiv publikumsadgang eller for at kunne gennemføre en særlig effektiv landskabspleje. I forbindelse med tilslutningen til fællesmarkedet, blev der gennemført forskellige love, bl. a. en lov om erhvervelser af arealer til rekreative formål. Denne lov gav fredningsplanudvalget øgede muligheder for at gennemføre arealerhvervelser, som hidtil kun havde kunnet gennemføres inden for rammebevillingen til fredningsgerstat-

ninger (de seneste år 10—12 millioner kr. for hele landet). Det kan nævnes, at fredningsplanudvalget i det sidste års tid har købt 6—7 arealer i Nordby Bakker på Nord-Samsø, dels af hensyn til befolkningens ophold og færdsel, dels af hensyn til landskabspleje i et terræn, hvor egentlig landbrugsdrift efterhånden opgives. Miljøministeriet ejer i dag ca. 80 ha på Nord-Samsø, som administreres af fredningsplanudvalget.

En anden markant ejendomserhvervelse, som er gennemført i 1974, er ejendommen »Klæbjerg« på det sydøstligste hjørne af Helgenæs. Ejendommen er på 78 ha med en kystlinie på ca. 1,5 km. Terrænet er spændende og dramatisk, og vil utvivlsomt være dragende som udflugtsmål.

Endelig skal nævnes, at man har købt endnu et strandareal ved Århusbugten, hvor miljøministeriet efterhånden ejer ca. 2 km strand, som administreres i samarbejde mellem Århus kommune og fredningsplanudvalget.

Offentlige anlæg.

Landskabs- og miljøbeskyttelsen gennemføres i dag i et nært samarbejde med andre myndigheder. Man kan imidlertid af og til også komme ud for, at andre myndigheder har ønsker, som går på tværs af fredningsinteresserne. Der skal her nævnes et par eksempler på sager, hvor fredningsplanudvalget har grebet aktivt ind.

Ifølge den gældende lov om anlæg af den jyske motorvej, skal denne ved Århus føres øst om Brabrand Sø med en afgrænsning i Høskoven til Århus city. Endvidere er der planer om en forlægning af Silkeborgvej fra Årslev Kro gennem Lyngby-

gård ådal i en spids skæring af Århus ådalen og langs sydsiden af Brabrand Sø kun et par hundrede meter fra denne med forbindelse til motorvejen i Høskoven. Disse projekter ville medføre en fuldstændig udradering af Høskoven som rekreativt område og endvidere store indgreb i Brabrand Sø's nærmeste omgivelser samt direkte sløjfning af ca. 80 kolonihaver og indirekte stærk belastning af et endnu større antal. Fredningsplanudvalget har vedtaget at modsætte sig Silkeborgvejens forlægning som foreslået og har endvidere fremsat ønsker om undersøgelse af alternative linieføringer for motorvejen, idet man selv har fremsat et forslag til linieføring fra Lemming, ca. 1 km vest om Brabrand Sø, over Tilst til Lisbjerg. Denne linieføring medfører betydeligt mindre indgreb i rekreativt værdifulde arealer og har kun ved Tilst væsentlige problemer i forhold til bebyggede områder. Disse problemer kommer dog næppe op på siden af de tilsvarende ved den østlige linieføring.

Alléen ved Rathlousdal er fredet. For et par år siden ønskede amtsvejvæsenet at gennemføre en forlægning og regulering af Skanderborg—Odder landevejen. Linieføringen førte skråt gennem Rathlousdal i en spids kile i forhold til alléen, og den ville have medført fældning af nogle enkelte træer. Fredningsplanudvalget modsatte sig ligesom forskellige foreninger projektet, der ikke kunne opnå fornøden dispensation ved overfredningsnævnet. Alléen truedes af »saltdøden«, og man fremsatte ønsker om at glatførebekæmpelse blev foretaget på anden måde. Det var vanskeligt at opnå en frivillig aftale med Århus amtsråd, men fredningsnævn

og overfredningsnævn har nu fastslået, at saltning er i strid med fredningen.

Publikumsrettet virksomhed.

Til slut skal forskellige eksempler på publikumsrettede virksomheder fra fredningsplanudvalget nævnes. I 1973 udsendtes en folder om Brabrand Sø og dens omgivelser, og i 1974 en om fredninger mellem Ry og Laven samt et par turforslag i det midtjyske søområde. Tidligere er udsendt en amtspejce over de mest markante fredninger med publikumsadgang samt turforslag for Molsområdet. I år udsendes nye foldere, bl. a. om Naturstien fra Silkeborg over Bryrup til Horsens ad de tidligere banearaler samt om Stubbe Sø området.

Endvidere foretages vejledninger i marken i form af opstilling af kortborde, afmærkninger af stier i visse områder og eventuelt fornøden skiltning. Nye områder kommer med hvert år.

Herudover skal nævnes, at man i Agri ved Mols Bjerge har opstillet et minimumuseum i samarbejde med Naturhistorisk Museum i Århus. Planen med disse museer er i nær tilknytning til forholdene i marken at give den besøgende en bedre oplevelsesbaggrund. I sommeren 1974 har fredningsplanudvalget i samarbejde med forskellige foreninger afholdt en korttidsudstilling på Vrads Sande ved Bryrup, hvor der fortaltes dels generelt om frednings- og miljøspørgsmål, dels blev givet en mere konkret og kontant vejledning. Man vil forsøge at gennemføre en vandredstilling i den øvrige del af amtet i den kommende vinter med indhold af større eller mindre dele af det benyttede

materiale og måske udbygge og supplere dette.

Ofte foretages, efter at fredninger og/eller erhvervelser er gennemført, forskellige anlæg af faciliteter til støtte for friluftslivet. Karakteristiske eksempler er fornødne parkeringspladser og eventuelt toiletbygninger, møller, stenter, sluser og lignende i kreaturhegn, hvor disse skæres af stier og måske i visse tilfælde belægnings i forbindelse med hovedstier. Som et eksempel på sidstnævnte kan nævnes, at man i år kan afslutte anlæggelsen af naturstien ad den gamle banelinie fra Horsens over Bryrup til Silkeborg, som er erhvervet af miljøministeriet efter indstilling fra det daværende fredningsplanudvalg for Vejle og Skanderborg amter.

Et vigtigt led i fredningsarbejdet er landskabsplejen, men en nærmere omtale af denne tillader pladsen i denne artikel ikke.

Vi takker for denne mulighed til at redegøre for nogle af siderne ved den moderne naturfredning eller måske bedre naturforvaltning, hvilket i korthed vil sige: at tage vare på og gøre fornuftig brug af vore landskaber — og hvad de rummer.

Litteratur om Østjylland 1974

Kjeld Elkjær

Århus Byhistoriske Udvalg har udgivet bogen om *Marselisborg-skovene*, skrevet af brødrene Bernhardt og Peder Jensen. For Peder Jensens vedkommende blev det

hans sidste lokalhistoriske arbejde, idet han døde i februar 1975. Det er det fornemste værk, udvalget hidtil har udsendt, i stort format og med pragtfulde illustrationer i sort-hvid og farve. Også teksten er særdeles levende. Emnet er de skovstrækninger, som Århus Kommune overtog i 1896 ved købet af godset Marselisborg: Havreballeskov, Kirkeskoven, Jægerskoven, Hestehaven, Thorskov og Skåde Skov med Ørnereden. Til belysning af disse skoves historie har forfatterne gjort omfattende arkivstudier, gennemløjet Århusaviserne og udnyttet et rigt trykt og utrykt erindringsstof. Resultatet er blevet en alsidig kulturhistorisk skildring. Der fortælles om oldtidsminder, om godset Marselisborgs historie, om skovenes forstlige drift, om dyreliv og jagt, om skovmøllerne, traktørstederne, stranden og badelivet og endelig om skoven i kunsten. Bogen er fuld af oplysende og fornøjelige småtræk og er højst læseværdig både for Århusborgere, der vil vide noget om et af byens største miljømæssige aktiver, og for andre natur- og kulturhistorisk interesserede.

Som julebog har udvalget udsendt *Emanuel Sejrs: Århus-profiler*. I lighed med forfatterens tidligere bog *Århus-mosaik* (1967) indeholder den et udvalg af hans avisartikler om Århus i gamle dage, ledsaget af et velvalgt billedmateriale. Der er kulturhistoriske skildringer af stor værdi som kapitlerne om diletantkomedie og om begravelser og de dermed forbundne omkostninger. Musiklivet har Sejrs særlige interesse, og der er en herlig beskrivelse af »de gode gamle dages militærmusik«. Hovedvægten ligger dog her som tidligere på

det personalhistoriske, og der gives en række skarpe portrætter af mere eller mindre snurrige personligheder fra en tid, da Århus var mindre. De fleste er fra 1700- og 1800-tallet, men de sidste tre: »Min søn Julius« (maleren Julius Petersen), Harbøre-præsten (Anton M. Jensen) og Drakenberg-Johnsen (Sophus E. Johnsen) mindes endnu af ældre århusianere som eksempler på byens gamle originaler.

Et sagligt opgør med en sejlivet drømmeforestilling

Vagn Wählin

En anmeldelse af Erna Lorenzens disputats »Folks tøj i og omkring Århus ca. 1675 — ca. 1850.« 615 sider, illustreret. Universitetsforlaget Århus 1975, kr. 253,00.

Bolig, produktions- og transportmidler, mad, drikke og klæder er de vigtigste materielle forudsætninger for selve menneskets eksistens. Således også for politik, krige, kunst og kultur, ja for hele menneskelivet i al dets fascinerende mangfoldighed i fortid og nutid. Alligevel har forskerne inden for historiens og kulturhistoriens brede arbejdsfelt indtil vore dage interesseret sig langt mere for de sekundære sociale foreteelser i samfundets overbygning og sørgeligt forsømt studiet af de primære forudsætninger. Selv efter at kultur- og kunsthistorien med mere end ét århundrede bag sig som forlængst etab-

lerede videnskabelige discipliner, har man alt for længe med en afsmitning fra fortidens finkulturelle museumsmentalitet interesseret sig mere for stilvarianter og motivforskydninger end for genstandenes funktion og betydning i hverdagsmiljøet hos fortidens mennesker.

Det må derfor hilses med glæde, at museumsinspektør — nu dr. phil. — Erna Lorenzen som resultat af et livslangt arbejde med tekstiler i sin store afhandling om *Folks tøj* har givet os en solidt fundamenteret viden om, hvorledes borgere og bønder i Østjylland gik klædt til hverdag og fest i tiden fra omkring 1700 til ca. 1850. Bogens titel angiver denne beskrivelse af de almindelige menneskers beklædning som hovedemnet, der da også med udbytte følges. Men læseren bør ikke lade sig forlede af bemærkningen side 4 til at tro, at det i øvrigt solidt funderede opgør med det forældede *folkedragtbegreb* skulle være det eneste centrale i bogen eller dens væsentligste fortjeneste. Folkedragtbegrebet har længe været smuldrende blandt de mere seriøse forskere. Alligevel har ingen før forfatteren orket eller villet levere det store, empiriske materiale, som har været nødvendigt, til den endelige nedgøring af denne, ligesom andet arvegods fra romantikkens begrebsverden, så forunderligt sejlivede opfattelse. Når de såkaldte national-, folke- eller egnsdragter i den traditionelle opfattelse, blandt andet takket være Erna Lorenzen, om en halv snes år er endeligt og uigenkaldeligt afgang ved døden i videnskabelige kredse, så vil hendes arbejde stadig hævde sig som et af hovedværkerne i dansk forskning til oplysning om, hvor-

dan befolkningen egentlig gik klædt i gamle dage.

I sin funktion som museumsmedarbejder er dr. Lorenzen hos lægmænd, blandt folkedansere og kolleger, som burde vide bedre, til stadighed stødt på den sædvanlige, ureflekterede forestilling om ganske specielle landlege dragter. Begrebet nationaldragt startede i slutningen af 1700'tallet blandt romantikerne i et samspil med folkeviser ¹⁾ og udskårne manglebrætter ²⁾ — alt smeltede sammen i en forestilling om det ægte *folkelige*, hvori historiens vingesus og folkeånden gik op i en højere enhed. I teksten og gennem billederne fx side 3 og 267—69, men især i en selvstændig årbogsartikel ³⁾ viser forfatteren, hvorledes opfattelsen af de egnetypiske dragter er blevet udbredt via de romantiske maleres kunst og masseproducerede billedserier.

Det her side 109 gengivne billede af Dalsgaard fra 1857 er et eksempel på faldgruberne ved at benytte romantikernes folkelivsbilleder. Efter billedets titel viser det »En hjemforlovet Artillerist fra Mors og hans yngste Søster overrasker gamle Venner i Salling, hvilke i et Udhus ere beskæftigede med at istandsætte en Ruse«. At den kunstneriske frihed er gået meget vidt er let at påvise. Artilleristen har kavalieristens læderbeskyttelse på indersiden af bukserne samt sporer på støvlerne. Den lille Morsø-pige bærer de voksnes store hovedtøj. Det er utænkeligt, at et barn fik en så stor og kostbar kappe af tyl og kniplinger før tidligst til konfirmationen ⁴⁾. Silketørklædet og kraven er heller ikke børnetøj. Endvidere bærer den »overraskede« pige et fint stribet silkeskørt og in-

tet forklæde. Til så smudsigt et arbejde ville dette være ganske utænkeligt.

Ved en gennemgang af Dalgaards arbejdsmåde ses det, at hans oprindelige enkle og renfærdige interiørskitser i de færdige atelierbilleder har fået stadig flere »folkelige« detaljer. Der er kommet udskæringer på møbler etc., som minder om antikvitetshandlernes yndlingsobjekt — manglebrættet. I skitsebogen er interiørerne ubefolkede, først efterhånden er personerne indkomponeret i billedet. Der er ingen smålige hensyn taget til dragternes alder og oprindelse. Komposition og farvevirkning har været det afgørende ⁵⁾. Derfor må det hævdes, at kun hvor der er autentiske oplysninger i kunstnerens skitsebøger — tegnet på stedet — kan disse skitser med kritisk sans anvendes af dragthistorikeren ⁶⁾. Heraf følger igen, at Erna Lorenzens udtrykte forbehold godt kunne have været skærpet til en fuldstændig forkastelse af folkelivsbillederne og folkedragtseriernes værdi til direkte oplysninger om landbefolkningens klæde- dragt. Bevisbyrden må fremover ligge hos den, der dragthistorisk vil anvende disse »kilder« til andet og mere end at vise, hvorledes romantikkens malere og senere kommercielle fotografer opfattede og udbredte folkedragtbegrebet ⁷⁾. Man må i øvrigt håbe, at forfatteren får tid til i et større perspektiv at følge denne del af sine undersøgelser op.

Bag det af Erna Lorenzen (side 267, note 35) og andre afviste folkedragtsbegreb ligger både et romantisk helhedssyn — som delvis forklares (side 1—2 og 267—68 m. fl.) — og en forskningstradition, der desværre ikke nærmere uddy-

bes og kritiseres. En forståelig respekt for fortjenstfulde forskere på området som Ellen Andersen i Danmark og Anna-Maja Nylén i Sverige har desværre afholdt forfatteren fra at føre angrebet direkte på disse forskere og bag dem mange mindre ånder. Både Ellen Andersen og Nylén fremhæver hver på sin måde i deres metodisk-teoretiske og historiske indledninger, at den almindelige klædedragt hos bønderne og købstædernes lavere statuslag har været næsten identiske. De påviselige forskelle synes mere udsprunget af forskelligt erhverv, fx sømændenes og håndværkernes tøj samt en vis forsinkelseseffekt af nye moders spredning ud til fjerne og afsides landdistrikter⁸⁾. Der kan nok påvises iøjnefaldende særtræk, men anmelderen må følge dr. Lorenzen i, at det må betvivles, at disse er så udslagsgivende, at det berettiger til at tale om særlige folke- eller egnsdragter — bortset fra hovedbeklædningerne. Alligevel sidder Ellen Andersen og Anna-Maja Nylén så fast i traditionen, at de i de nævnte standardværkers systematiske dele fortsætter med folke- og egnsdragtbegrebet, som om deres egne indledende overvejelser alligevel ingen betydning havde.

Ellen Andersen har i sit nævnte hovedværk om danske bønders klædedragt inddraget den værdifulde, men sparsomt forekommende ældre, danske litteratur vedrørende dragtforskningen. Således berøres J. C. Møllers: *Folkedragter i Nordvestsjælland*, 1926. Ligesom Ellen Andersen undlader Erna Lorenzen desværre også (side 2) at tage principiel stilling til de trods alt ikke helt få og ofte velmente, men videnskabeligt uholdbare ældre og

nyere lokalhistoriske dragtbeskrivelser. Her lades imidlertid netop den interesse-rede, men ikke fagkyndige offentlighed, fx folkedansergruppen, i stikken. Man kan med rette af de få fagfolk kræve, at de i jævn og klar forståelig tale meddeler, hvad lægmanden kan tro på, og hvad der er romantisk opspind.

Med hensyn til de mere fagkyndige læsere, må det på det metodisk-teoretiske felt beklages, at Erna Lorenzen ikke som normalt ved doktordisputater og andre seriøse, videnskabelige afhandlinger sætter sit arbejde i relation til den ældre og nyere kulturhistoriske forskning. Og man må direkte undres over, at forfatteren hverken i indledningen eller i den fagligt-praktiske behandling i hovedkapitlerne eller via litteraturlisten giver nogen antydning af, at hun systematisk via de hjemlige og internationale bibliografier har sat sig ind i og orienteret sig positivt eller negativt i forhold til den stadigt mere aktive internationale dragtforskning⁹⁾.

En mere metodisk gennemgang af den eksisterende litteratur ville bl. a. have beriget forfatterens indledning vedrørende folke- og nationaldragtbegrebets komplicerede fremkomst. I 1780 begyndte Jean Martin Will udsendelsen af sit tre bind store værk med 96 plancher af købstads- og landbdragter fra Tyskland, Østrig og Schweiz under titlen: *Sammlung europäischer National-Trachten*. Som dr. Lorenzen er inde på side 267 udsendte statsmagten så sent som i 1783 et »overdådigheds«-forbud vedrørende bondestandens dragter; men man byggede her blot videre på en hel stribe af forordninger og påbud, der kan føres tilbage til Christian IV. og

Maleri af Christen Dalsgaard fra 1857. Udstillet samme år på Charlottenborg. Gave til Arhus Kunstmuseum 1871 fra Samsundet for nordisk Kunst. Inv. nr. 23. Fot.: Erik Winther Andersen, Arhus Kunstmuseum, 1975.

har rødder helt ned i middelalderen. I forbindelse med både den opvågnende internationale interesse og de danske forordninger udskrev en »fædrelandsven« i 1788 en prisopgave over emnet, om man burde indføre en nationaldragt. Dette fremkaldte flere lærde afhandlinger om sagen, hvoraf tre på tysk blev trykt sammen i 1791—92. Den kendte digter og økonom Christen Pram (1756—1821) udgav sin selvstændigt i et vægtigt arbejde på over 400 sider ¹⁰). Interessen for at komme mode-

gisk sunde og traditionelt vel fungerende nationale dragter fortsatte med at spørge. I 1825 udgav læge og kongelig skuespiller, dr. J. C. Ryge således et lille arbejde: Idéer til en national Smag i dansk Klæde- dragt, oplyste ved kobberstukne Figurer, 1 Hft., Mandfolkedragter. Bag de højere lags interesse for folkedragten lå således ikke blot en nationalromantisk folkelivs- begejstring, men også mere rationelle tan- ker.

Det solide fundament for forfatterens arbejde og konklusioner er en minutløs

form — at sætte sine mange iagttagelser og konklusioner ind i en bredere sammenhæng med tidens kulturelle strømninger og social/økonomiske udvikling og til samtidig at føre os dybere ned i totaliteten af det lokale midtjyske miljø, hvor mennesket i sine klæder levede og arbejdede.

Noter:

1) Den af skotten James Macpherson (1736—96) i 1760—63 udgivne samling »Ossians sange« af postulerede skotske folkedigte rejste snart en bølge af interesse for folkeviser og folkesagn over hele Europa. Til Danmark nåede Ossian-begejstringen via Tyskland, hvor ledende kulturpersonligheder som filosofen Johann Gottfried Herder (1744—1803) og digteren og statsmanden Johann Wolfgang von Goethe (1749—1832) tog idéen op. Forskningen har vist, at Ossian-digtningene nok var inspireret af og indeholdt elementer af gammel skotsk folkløse, men i hovedsagen var et litterært kunstprodukt frembragt af Macpherson selv. En af vore allermost yndede folkeviser, Agnete og Havmanden, har vist sig at være et lignende finlitterært arbejde fra o. 1780 og klart inspireret af den samme bølge, Oxford Companion to English Literature 4, Oxford 1967 (ed. Paul Harvey) s. 503. Iørn Piø, Hå ja — da kom der en havmand, Skalk 1970, nr. 1, s. 18—27.

2) Hanne Poulsen, Traditionsdominanter i dansk folkekunst, Arv og øje, 1966, s. 27—59. Her vises det, hvorledes store professionelle værksteder masseproducerede varer med bestemte »folkelige« motiver, fx den yndede norske tulipan i Vend-

syssel, når disse motiver først var slået an i den potentielle kundekreds. Derefter efterlignedes motiverne så af de lokale landsbyhåndværkere.

3) Erna Lorenzen, Kunstfotografer — kunstige billeder, Købstadmuseet »Den gamle By«. Årbog, 1973, s. 73 ff.

4) Se fx som anvendeligt materiale til dragtstudier M. Rørbyes skitser fra markedspladsen i Thisted 1830, gengivet i Georg Nygaard, Maleren Martinus Rørbyes Rejsedagbog 1830, Kbh. 1930, side 50—51. Efter Ellen Andersen, Danske Bønders klædedragt, side 383, om Mors, den berettende kilde, kunne Morsøkvindens hovedtøj ofte have kulørt sløjfe i nakken, hvilket den lille pige ikke har. Se endvidere J. J. Lønborg Friis, Vendssysels Nationaldragter, side 68 ff. Genoptryk Hjørring, 1968.

5) Dalsgaard anses almindeligt for »den betydeligste af de nationale folkelivsskildrere. Han viser i sine bedste billeder en holdning og alvor, der er enestående i dansk kunst« — cit. fra Charlotte Christensen, Sofastykker, sjældent viste danske genremalerier og folkelivsbilleder fra Aarhus Kunstmuseums samlinger, Aarhus Kunstmuseum, 18. juli til 21. september 1975, (katalog) Århus 1975 s. 7; billedet er kommenteret sammesteds s. 4 som nr. 15. Vedr. Dalsgaards arbejdsmåde se fx billederne s. 40—41, 43 og 45—46 i Dansk kunsthistorie, red. V. Poulsen, E. Lassen, J. Danielsen, bd. IV ved Knud Voss, Kbh. 1974.

6) Dansk Kunsthistorie, IV, s. 56; Andersen, Danske bønders klædedragt, de i note 4 nævnte skitser s. 371 og 379.

7) Uden at sige det direkte i teksten til sin bog har Erna Lorenzen her ført et afgørende stød imod Ellen Andersens kildebehandling og dermed også imod den videnskabelige holdbarhed af store dele af hendes arbejde, fx i Danske bønders klædedragt. Denne bog gengiver og støtter sig nemlig i udstrakt grad ukritisk på store dele af serierne, Lund, Danske Nationaldragter, fra 1854—62 og Hansen, Schou og Wellers kolorerede postkortserie fra 1871 ff. (side 11). Det må undre, hvorfor disse serier skulle have en højere kildeværdi end de genremalerier, som Ellen Andersen sammesteds advarer imod, men uden at fortælle hvorfor.

8) Ellen Andersen, Folkedragter i Nationalmuseet, 1972, indledningen og samme, Danske bønders klædedragt, den historiske oversigt s. 1—152, vedr. ligheden i bøndernes og det lavere borgerskabs dragt, sammesteds p. 13 nederst. Anna-Maja Nylén, Folkdräkter ur Nordiska museets samlingar, 1971, se generelt indledningen. Side 24 siges der, at man ikke kan tale om en bestemt Vingåkersdragt eller en Leksandsdragt. I hvert sogn fandtes en mangfoldighed af forskellige dragter fra omkring 1850, og disse så ikke ligesådan ud som de fra omkring 1800 eller 1700. Side 11 fremføres det, at flere dragtformer har været i brug samtidig det samme sted bl. a. bestemt af arbejdet, årstiden, alder (social position) og vel også højtid og fest, endelig var der individuelle variationer. Dragterne forandredes som i købstæderne, men på en anden måde og i et andet tempo.

9) Jvf. fx Bibliotheca Danica, bd. 2, sp. 1080; Erichsen og Krarup, Dansk Hi-

storisk Bibliografi, 2. udg. 1929, I, nr. 13110 ff. og de tilsvarende afsnit i H. Bruun, Dansk historisk bibliografi, 1913—42 (1966 ff.) og samme: Dansk historisk bibliografi, 1943—47; Bibliografi over dansk folkekultur, 1955 ff.; Karsten Lægdsmand, Bibliografi for folkelivsforskere, Kbh. 1967; Hilaire & Meyer Hiler, Bibliography of Costumes, NY, 1939; International Folklore and Folklife Bibliography (forts. af International Folklore Bibliography), 1917 ff.; International Bibliography of Social and Cultural Anthropology (underafdl. i grønne bd. af International Bibliography of the Social Sciences), 1954 ff. m. fl.

10) Chresten (Henriksen) Pram, Forsøg om Dragten især for Danmark og Norge. Kronet med den anden af de Tre Aaret 1788 udsatte Præmier for Besvarelsen af Spørgsmålet: Er det nyttigt eller skadeligt at indføre en National-Dragt. Kbh. 1791. Tidspunktet for prisopgavens udskrivelse viser, at der ikke her kan være tale om afsmitning fra det i Frankrig under revolutionen gjorde forsøg på at indføre en speciel borger- og borgerindedragt.

11) Folk-Liv, I, 1937, introduktionen og artiklen, Regional European Ethnology, s. 89—108. Kongresrapporten, 1948, Nyorientering inom folklivsforskningen, Folk-Liv, 1948—49, s. 1—14.

12) Inden for nyere nordisk folkelivsforskning kan der henvises til temaheftet i Nord-Nytt, 1973, 1—2; Sigfrid Svensson, Bygd och yttervärld, 2. udg. ved Nils-Arvid Bringeus, 1969; Börje Hansen, Österlen . . . , 1952; Bo Lønnqvist, Dräkt och mode i ett landsbygdssamhälle, 1870—1920, 1972, anm. i Nord-Nytt,

1972, s. 289; H. H. Hansen, On the architecture of dress. Critical remarks on Richardson and Kroebner's analyses of women's dress fashion, Folk, 13, 1971, s. 107—122; og fra tysk side fx Ingeborg Weber-Kellermann, Beobachtungen zur Tradition, Mode und Innovation am Beispiel eines Trachtstückes, Ethnologia Europaea, 4, s. 180—86, m. fl., Paris 1970.

13) Ellen Andersen, Danske bønders klædedragt, s. 13—18, Erna Lorenzen, Folks tøj s. 1 m. fl. st.; Nylén, Folkdrægter s. 15 ff.

Clausholm

Henrik Berner

I fortsættelse af meddelelserne sidste år vedr. aktiviteterne på Clausholm Slot — herunder specielt restaureringsarbejder — kan følgende meddeles angående tiden siden da:

Taget ud mod amtsvejen, som blev oplagt i sommeren 1974, blev fuldført lige op til jul. Oprindeligt var det tanken, at også de to valme mod nord og syd skulle være omlagte i samme omgang, men ved en nøjere undersøgelse viste det sig, at det hidtidige tag på disse to valme ikke var i en hel så dårlig forfatning, som den del af taget der blev lagt om ud mod amtsvejen.

I stedet omlagde vi en del af taget på den østlige længe i »Staldgården« umiddelbart nord for slottet — det drejer sig om den del af taget, der vender ind mod

gårdspladsen og dækker partiet omkring gennemkørselsporten. Her var konstateret en del svagheder specielt stammende fra utætte skotrender ved en af kvistene.

Vi håber stadig på i løbet af nogle år at kunne fortsætte med en omlægning af slottets tag — som nævnt sidste år, trænger partiet over kapellet mest; men med de nedenfor nævnte planlagte og igangværende restaureringsarbejder er der risiko for, at udskiftningen af taget over kapellet må skydes et år eller to yderligere ud i fremtiden.

Som bebudet lykkedes det os i foråret at få fuldført den nye trappe fra cafeteriet i kælderens op til 1. sal i slottets store østfløj. Samtidig restaureredes rummet på 1. sal, hvor trappen kommer op — især loftet trængte hårdt til en gennemgribende restaurering.

Selve trappen er udført som en kopi af slottets hovedtrappe med tilsvarende trappegelænder, og vi synes selv, at den passer pænt ind i interiøret.

Sæsonens store arbejde er dog anlægget af kaskaderne, der nævntes sidste år, men som altså nu er kommet i gang, og som vi havde håbet på var blevet færdige til turistsæsonens begyndelse. Dette er desværre ikke sket — forskellige forsinkelser har bevirket, at vi nu kun kan håbe på, at hele anlægget bliver færdigt her i efteråret og i øvrigt vil stå helt klart til turistsæsonens begyndelse 1976.

Anlægget tegner til at blive overordentlig vellykket — meget storladent og i det hele i barokkens ånd, hvorved slottets arkitektur så at sige forlænges ud i terrassehaven, hvilket i øvrigt også var meningen, da huset blev opført og —

især — udvidet af kong Frederik IV i 1720'erne.

I sin tid måtte man opgive denne »Italienske Bjerghave« på grund af mangel på tilstrækkeligt vand. Siden da er der ikke kommet mere vand til, men med nutidens elektriske pumper og plastrør er man i stand til at pumpe det samme vand rundt i anlægget, hvorved kaskaderne bliver en realitet. Vi har haft den store opmuntring og hjælp, at flere kulturelle fonds ved økonomiske tilsagn har muliggjort etableringen af dette anlæg.

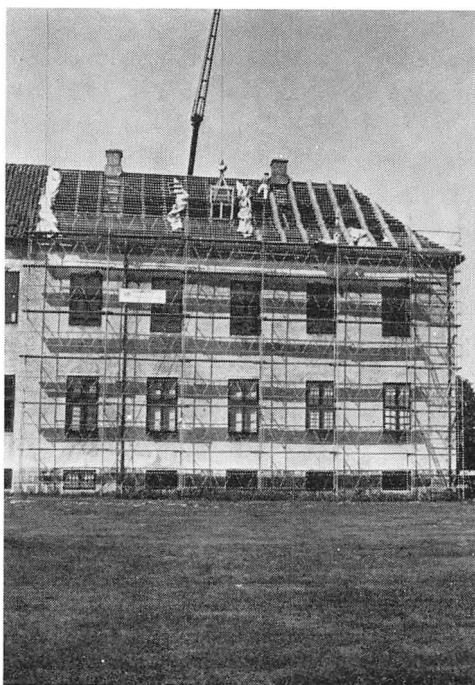
Vi arbejder stadig med planer til en restaurering af »Kongesalen«. I vinterens løb er der udarbejdet forskellige projekter, og vi håber på, at disse kan realiseres inden for en overskuelig fremtid.

I forbindelse med undersøgelserne omkring fornyelse af »Kongesalen«s gulv har vi desværre opdaget, at skillevæggen mellem vestibulen og havesalen i stueetagen, som bærer gulvbjælkerne i »Kongesalen«, er noget defekt — en meget kraftig egerem nederst viste sig at være så godt som opædt af træorm.

Der er udarbejdet projekt til afhjælpning af denne kalamitet, og forhåbentlig kan projektet realiseres i løbet af vinteren — dette vil være helt nødvendigt, såfremt vi skal gå videre med restaureringen af »Kongesalen«.

Omkring 1. september agter vi at starte et ret stort forsøg angående restaureringen af facaderne.

Gennem årene har vi i samarbejde med såvel Selskabet »Clausholms Venner« som Det Særlige Bygningssyn foretaget forskellige forsøg dels med puds, dels med overfladebehandling af pudsen. I samar-

Moderne kran letter taglægningen ved restaureringen af Clausholm. 17. juni 1974.

bejde med Kalk- og Teglværks-Laboratoriet er det lykkedes at finde frem til sammensætning m. v. af den oprindelige puds — og efter et par mindre forsøg håber vi på at kunne opsætte en større pudsflade, som vil falde sammen med den oprindelige. Til dette formål har vi udset østfløjens nordgavl (den der vender ud mod opkørslen) i det håb, at man ved arbejde med så forholdsvis stor en flade kan indvinde såvel tekniske som økonomiske erfaringer vedrørende hele facadearbejdet.

Samtidig agter vi at genåbne to vinduer på 1. sal i den nævnte gavl, de er i sin tid blevet tilmurede; herved vil hele gavlen fremtræde mindre »død«.

Arbejdet med restaurering af gobelinerne på 1. sal er fortsat med kunststopning på Rosenborg — så vidt vi kan se det, er der behov for 2 à 3 »kunststopnings-sæsoner« inde på Rosenborg endnu. Vi håber på bevågenhed fra bevilgende myndigheder, så arbejdet kan fortsættes.

Vi arbejder stadig på fremdragnet af overmalede panel-dekorationer. Anstrelserne har de sidste år koncentreret sig om et rum på 1. sal i hovedfløjens sydvestre hjørne — oprindeligt benyttet af dronning Anna Sophie som audiensgemak. Det er hensigten på længere sigt her at indrette et bibliotek. På grund af arbejdets omfattende karakter vil der desværre nok gå endnu et par år, førend rummet er færdigt og kan åbnes for publikum.

I lighed med tidligere år har vi fulgt koncert-traditionen op. I år yderligere ved et forsøg på en nydannelse: i juni afholdt vi herude en »dobbelt-koncert« med mellemliggende souper i slottets cafeteria i kælderen.

Vi startede med en kombineret orgel- og kammerkoncert i kapellet, dernæst den nævnte souper, hvis formål var at ryste publikum sammen, for endelig at slutte med en kombineret kammermusik og ballet i havesalen.

Forsøget blev en stor succes såvel kunstnerisk som publikums-mæssigt, hvorfor vi overvejer at lade koncerter af tilsvarende karakter indgå i den sædvanlige koncert-tradition.

Herudover har vi 4. august haft den årlige »Slots-koncert« med Randers Byorkester, og 3. september årets sidste koncert: en klaveraften i havesalen.

Den umiddelbart nord for slottet beliggende »Staldgaard« er sammen med slottet fredet i Kl. A og indgår som et integreret led i hele det barokke anlæg. Derfor mener jeg det også på sin plads her, at fortælle lidt om restaureringsarbejder i disse bygninger!

Som ovenfor nævnt fik vi udskiftet en mindre del af taget sidste efterår — formentlig går vi videre med et mindre parti omkring en anden kvist i løbet af dette eller næste efterår.

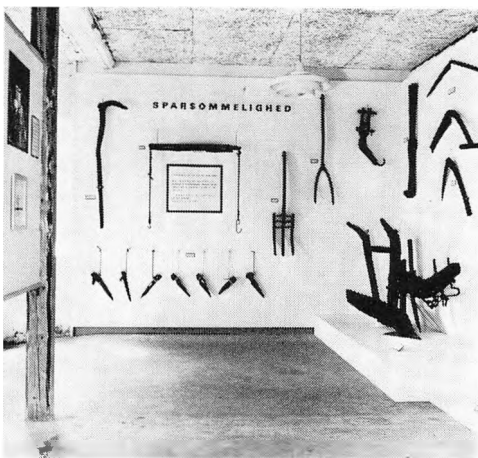
Men væsentligst er, at den vestlige længe — tidligere gartnerbolig og i nogle år med dertil knyttet cafeteria — i de senere år er blevet gennemgribende moderniseret og restaureret, så længen nu rummer to fuldt moderne beboelseslejligheder. Heraf er den ene udlejet og den anden stillet til rådighed for den daglige leder af slottets cafeteria.

Dansk Landbrugsmuseum, Gl. Estrup

Svend Nielsen

Det forløbne år har i nogen grad været præget af stilstand — især med hensyn til den udadrettede virksomhed — selv om der dog er sket en del mindre fremskridt.

Udstillingsfaciliteterne er stadig lige dårlige. Udstillingen »Korn og Brød« er bibeholdt, mens fotomontagen i forrummet er udskiftet med en lille særudstilling »Sparsommelighed og Genbrug«, der ved en række eksempler viser, hvorledes man har forstået at udnytte forhåndenværende materialer og at anvende kasserede ting dels til reparation af andre redskaber og

Udstillingen »Sparsommelighed og Genbrug«. Landbrugsmuseet, Gl. Estrup.

dels til helt andre formål. Til denne særudstilling er udarbejdet et ganske lille katalog.

Restaureringen af bygningerne er nået et skridt videre med istandsættelse af yderligere en gavl og portgennemkørsel. Museets eget personale har restaureret en del af sydfløjen og er her i gang med indretning af værksted. Den aldeles ruinerede bro over den ydre voldgrav er blevet nedrevet som beskæftigelsesarbejde og er blevet erstattet af en midlertidig gangbro af træ. Den har genskabt forbindelsen til slottet og Herregårdsmuseet til stor glæde for publikum. Man kan dog godt have sine tvivl om midlertidighedens varighed.

Istandsættelsen af sydfløjen gav stødet til en mindre bygningsarkæologisk undersøgelse, der viste, at hele bygningskomplekset på et vist tidspunkt (formentlig o. 1850) har stået hvidkalket, men senere er blevet rødkalket med optrukne fuger. Denne udformning har dog endnu ikke kunnet tidfæstes nærmere.

Med henblik på en egentlig udbygning af Museet har man fra to fonds fået tilsgavn om tilskud på i alt 2 mill. kr. til en udstillingsbygning under forudsætning af, at staten også yder 1 mill. til dette formål. I den anledning havde Museet d. 1. november besøg af den daværende landbrugsminister, men staten har endnu ikke besluttet sig for, om man vil tage imod denne gave, og Museets udbygningsplaner står således fortsat hen i det uviste.

Djurslands Museum, Grenå

Ejnar Hovesen

De omfattende arbejder med restaurering af museets bygninger er fortsat, og man har også i det forløbne år kunnet glæde sig over betydelige økonomiske bidrag. Handelsbankens Fond har bevilget 25.000 kr., og fra Sparekassen Grenaa—Bikuben er ydet 15.000 kr. Dette sidstnævnte beløb er skænket med det specielle formål at genopføre den gangbro, som tidligere forbandt de to store pakhuse i 1. sals højde. Den har i lang tid været på museets ønskeliste, idet den vil få stor betydning både æstetisk og praktisk. Man er i den heldige situation, at der forefindes gamle billeder af gangbroen.

Den lille, åbne plads umiddelbart syd for museet gennemgår for tiden en større forskønnelseskur, idet Grenå Kommune bekoster brolægning og opførelse af en vandkunst på arealet. Arkitekt Joh. Exner har udarbejdet tegningerne.

Museet har efterhånden et omfang, som gør det berettiget til at få en faguddannet

ledelse. Der føres forhandlinger med de kommunale myndigheder, og det er museets håb, at det må blive muligt at ansætte en museumsinspektør inden for de allernærmeste år.

Det var et stort tab for museet, at dets mangeårige kasserer, inseminør Freddy Poulsen pludselig afgik ved døden. Han havde igennem årene udført et meget stort og omhyggeligt arbejde for museumssagen, som lå ham meget på sinde. Museet vil altid mindes ham med taknemlighed.

Ved den årlige generalforsamling nyalgtes adjunkt Palle S. Rasmussen til bestyrelsen.

Horsens Museum

Bent Ousager

Bygninger: En ny omfattende reparation af ovenlystaget er blevet udført, efter at lofter, gulve og til dels også samlinger i lang tid har måttet lide under virkningen af nedsivende regnvand.

I museets anneks på Nørregade, »Flensborgs Enkebolig«, er blevet installeret alarmanlæg mod eventuelle indbrudsforsøg. Sikkerhedssystemet er herefter i begge museets afdelinger så vidt udbygget, som det efter forholdene er muligt.

Samlinger: Nyopstillingen af oldsags-samlingen, der begyndte sidste efterår (1974), er skredet så vidt frem, at man har kunnet åbne den ene af de to sale, som samlingen nu har fået til rådighed. Den åbnede sal indeholder genstande fra

sten- og bronzealder, herunder i en særlig afdeling fundet fra jættestuen Grønhøj; som noget helt nyt optræder en afdeling for palæolitiske fund fra Horsenseggen. Museet fortsætter med og håber at kunne færdiggøre i løbet af vinteren 1975/76 indretningen af den »nye oldsal«, der vil komme til at omfatte materiale fra jernalderen og fra igangværende undersøgelser.

Sølvsamlingen har fået en langt værdigere ramme end forhen, idet den er blevet opstillet i nye hængemontrer med indlagt lys. Derved har sølvtøjet dels fået bedre plads, dels fået en mere hensigtsmæssig opstilling bestemt af genstandenes art og tidsfølge.

Den heldige erhvervelse af yderligere et sæt nye hængemontrer har givet mulighed for udstilling af dele af museets hidtil magasinerede samlinger, således ler- og tin-, kobber- og messingtøj. Opstillingen af disse genstandsgrupper er netop sat i gang i efteråret 1975 og vil rimeligvis være afsluttet inden julen 1975.

Udstillinger: En modeopvisning omfattende gamle og nye moder har været afholdt den 15. oktober 1974; i forbindelse hermed arrangeredes en udstilling af hatte og sko fra perioden omkr. 1890 til omkr. 1940.

En udstilling af nyere grønlandsk kunst fandt sted i dagene 18. til 20. oktober 1974.

Som en afslutning af den arkæologiske undersøgelse i Fugholm i efteråret 1974 afholdt museet i tiden fra 18. januar til 3. marts 1975 en særudstilling: »Fund fra Fugholm«, der sammenfattede den gamle og den nyerhvervede viden om

strædets historie: i montrer var det vigtigste af fundmaterialet fremlagt, visende især keramikens udvikling fra byens grundlæggelsestid omkring 1200 til omkring 1850. På gulvet var opstillet en rekonstruktion af den gamle gadebrønd med fyld af husdyrknogler og lerkarskår, og på væggene var ophængt kort, planer, plancher og billeder fra det gamle og det nye Fugholm.

I ugerne fra den 31. maj til den 22. juni 1975 vistes en udstilling af moderne vævninger og stoftryk.

I samarbejde med »Historisk Forening for Horsens og Omegn« har museet arrangeret foredrag, historiske udflugter og historisk betonedede fester såsom kjørme-gilde og valborgblus. — Den 7. september 1975 arrangeres den traditionelle »Egnshistorisk Søndag«, hvorunder søndagsturister vil kunne få oplysning — ved forklarende ord, billeder og museums-genstande — på en række historisk minddeværdige steder i omegnen, i år i sydøstlig retning for byen.

Undersøgelser: Den i sensommeren 1974 begyndte byarkæologiske undersøgelse i Fugholm måtte på grund af anlægsarbejder standses i slutningen af oktober. Det havde nok været ønskeligt, om den kunne være blevet fortsat en tid endnu, men alligevel må det vundne resultat anses for tilfredsstillende, idet man opnåede et snit gennem hele kulturlaget fra omkring 1200 til omkring 1850, således at man herfra kan slutte til en sammenhængende beboelse af stedet helt fra byens grundlæggelse.

Undersøgelsen af vejanlæg i forbindelse med vadesteder og broer over Hansted Aa er fortsat i 1975, hvorved endnu to anlagte veje er kommet for dagen i engen vest for den nuværende Hansted Bro; museet søger nu at tidsbestemme vejsporene ved arkivstudier.

Tidligt på efteråret 1975 påbegynder museet en undersøgelse af en aflang højning på jorderne nord for Bygholm Sø, idet museet udfra kortstudier har fået for-modning om, at højningen danner tomten af en sløjfet langdyse.

Erbvervelser: En fiskeske af sølv, udført af Nicolai Brandt, guldsmed i Horsens 1787 — 1813 (om denne, se Østjysk Hjemstavnsforenings årbog 1974, side 15). En sukkertang af sølv, udført af Moritz Jensen Angel, guldsmed i Horsens 1767 — 1808. En samling by- og egnshistoriske malerier, tegninger og akvareller. — Karl Isakson (1878 — 1922): »Landskab«, oliemaleri på lærred.

Besøgstal: I perioden 1/4 1974 — 31/3 1975: 8.365.

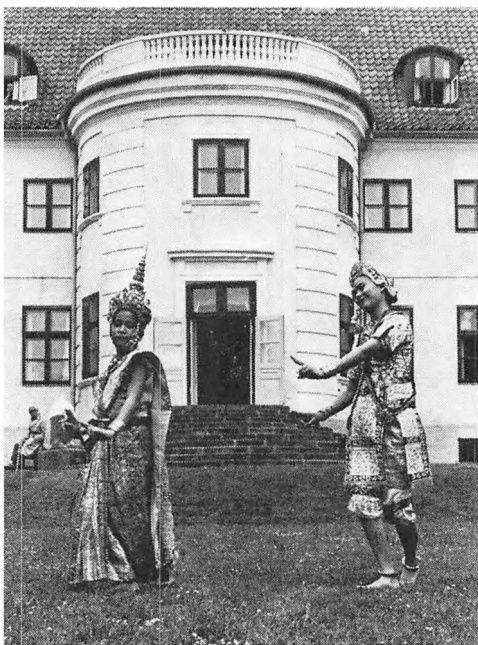
Forhistorisk Museum, Moesgård

Hans Jørgen Madsen

Siden udflytningen til Moesgård har Forhistorisk Museum år for år kunnet notere en støt stigning i besøgstallet, som i finansåret april 1974—marts 1975 nåede op på 80.500. Efter alle solemærker at dømme vil denne stigning også kende-

tægne den næste årsopgørelse, for på trods af varmen kunne vi i sommer glæde os over rekordbesøg.

En væsentlig årsag til det store sommerbesøg var utvivlsomt den populære særudstilling »Thailand på Moesgård«. Foruden den egentlige udstilling, der var bygget op omkring en samling af nogle af Thailands fornemste kunstskatte, foregik der en lang række aktiviteter, der skulle give publikum et så alsidigt billede af Thailands liv og kultur som muligt. Museets foredragssal var i den første måned indviet som buddhistisk tempel, senere fremvistes her film og lysbilledshow; der var besøg af Thai-dansere, og på engen syd for Moesgårds hovedbygning opførtes et hundredårigt thailandsk træhus.

Thailandske dansere foran Moesgårds hovedbygning.

Udstillingens samlende vartegn var stupen (et symbolsk gravmæle over Buddhas aske), som var rejst midt på Moesgårds gårdsplads.

Vinteren igennem vistes der som sædvanligt arkæologiske, etnografiske og kulturhistoriske film hver lørdag-søndag i foredragssalen, ligesom der blev gennemført foredragsaftener og afholdt koncerter. Blandt de mere specielle særarrangementer kan nævnes besøget af en engelsk flintsmed, der i museets gårdhave demonstrerede det årtusindgamle håndværk for publikum. Skoleklasser og interessegrupper har året igennem eksperimenteret med oldtidens brødbagning i vikingehuset og lerkarbrændinger i rekonstruerede jernalderovne, og ved flere lejligheder har museets jernalderhus for en uge ad gangen været beboet af skolebørn og spejdere, der her forsøgte at leve under jernaldervilkår.

Til glæde for det mere ordinære publikum er der sket diverse forbedringer i den permanente udstilling, og brochuremateriale er udvidet. Foruden på engelsk og tysk er der nu også fremstillet vejledninger på fransk og hollandsk.

De publikumsrettede aktiviteter optager naturligvis en væsentlig del af museets arbejdskraft, men desuden forestår Forhistorisk Museum også en forskelligartet udgravningsvirksomhed, og det opbevarer og udstiller de samlinger, der indgår i forbindelse med Aarhus Universitets arkæologiske og etnografiske undersøgelser. Blandt de mere omfattende projekter kan her nævnes følgende:

I forbindelse med anlæggelsen af den østjyske motorvej er der på strækningen

Århus-Skanderborg foretaget arkæologisk arbejde, og udgravninger er gennemført ved Skanderborg, Stilling, Kunnerup og Stavtrup. På strækningen Skanderborg-Horsens er de indledende rekognosceringer sluttet, og de har givet kendskab til en serie hidtil ukendte bopladser fra jernalderen. Ved Norsminde og Ringkloster sker der fortsatte undersøgelser af stenalderens jægerkulturer, og i Hørret Skov er der udgravet rester af yngre stenalders storstensgrave. Ved Sarup på Sydvestfyn er afdækningen af et befæstet anlæg fra yngre stenalder videreført, og ved Vester Hassing nær Nørresundby har man undersøgt nye hustyper fra ældre jernalder. I Århus by er der i forbindelse med omlægninger og saneringer ved Rosensgade og Frue kirke foretaget arkæologiske udgravninger af vikingetidens og middelalderens byvold og bebyggelse.

Sluttelig skal nævnes, at Moesgårds arkæologer og etnografer har arbejdet forskellige steder i det nære og fjerne udland. Således har et hold etnografer foretaget studier og indsamlinger i Afghanistan med direkte henblik på en udstilling, der antagelig vil kunne præsenteres for museets publikum i den kommende sommer.

Odder Museum

Valdemar Smed

Det har kun været muligt at videreføre og udvide arbejdet ved Odder Museum ved velvillig støtte fra Odder Byråd. Ligesom andre statsanerkendte museer har Odder

Sandager Mølle, der nu er Odder Museum.

Museum i de sidste fem år forgæves ventet på en justering af den statslige støtte. Mens man tidligere kunne vente, at staten ydede lige så meget til museet som de lokale kredse, er forholdet nu således, at statens andel i støtten til Odder Museum kun er en syvendedel af de samlede udgifter, og det har kun hjulpet lidt at henvende sig til de amtslige myndigheder om støtte.

Trods de svære økonomiske vanskeligheder er det dog fortsat lykkedes at udvide museets aktiviteter udadtil samtidig med, at der sker forbedringer på bygninger og udstillingslokaler.

I museumsåret 1974—75 har der været afholdt syv udstillinger i det nye foredrags- og særudstillingslokale.

Af disse udstillinger kan især fremhæves to, som mødte usædvanlig interesse også uden for museets almindelige interessekreds. Det var de omkring 50 japanske drager, udført af japanske kunstnere og hjemført til Danmark og skænket Silkeborg Museum af Asger Jorn. Endelig også en samling af russiske revolutionsplakater, der var lånt af Nationalmuseet.

Besøget ved museets særudstillinger, de faste samlinger, filmforevisninger og foredrag har udvist en stigning på 50 % i forhold til forrige år, således at det årlige besøgstal nu nærmer sig 7000.

Siden nytår 1975 har museets 5 vandre-kasser om jernalderen været i cirkulation blandt skolerne i Århus amt. Midler til etablering af kasserne er ydet af Århus amtskommune. På baggrund af reaktioner fra lånerne kan det allerede konstateres, at vandre-kasserne er en succes. De er alle i brug og fra nytår til slutningen af maj har de været udlånt 27 gange.

I øvrigt har museets daglige ledelse interesseret sig kraftigt for forholdet: skolemuseum, og i samarbejde med seminarielektor H. C. Yde, Marselisborg Seminarium, har museet fungeret som praktiksted for lærerstuderende, der som frilæsning har haft emnet: museumspædagogik.

Blandt de ca. 300 genstande, der er modtaget som gaver i årets løb, kan nævnes følgende:

Fra Jens Arne Rasmussen, Dyngby: 1 sparekomfur, husgeråd, snedkerværktøj, pibestativ, tobaksmaskine, modeltegninger til husflidsarbejder m. m. Fra fhv. skomagermester Hans Pedersen, Falling: skomagerværktøj; fra det nedlagte andelsvaskeri i Odder: lagner, pudebetræk, duge, servietter. Fra fru Sidenius Jensen. Odder: 4 dåbskjoler og 1 bowlerhat. Elvin Christensen, Kysingnæs, har skænket: 1 glaskiste, 3 strygejern, 1 tobakskasse, 1 træ-kasteskovl, 1 tækkestol, 1 langbord, 1 uldhæk og 1 garnvinde. Ved kommunens overtagelse af det nedlagte Raupachs bryggeri i Odder har museet sikret sig en

række genstande til ølbrygning. Fra fhv. kommuneingeniør A. Mejlbjerg, Odder, har museet fået en betydelig samling snedkerværktøj; fra boet efter typograf Henning Chr. Nielsen er modtaget en skudsmålsbog, et spoleapparat, et svendebrev og en strikkemaskine, samt endelig efter boet fra fhv. møller Ejner Alberti Laursen, Horsens, en toldkop i kobber, der oprindeligt har hørt hjemme i Sandager Mølle, hvor museet nu har til huse.

Museet har med glæde og taknemlighed modtaget alle disse ting. Det er glædeligt at bemærke, at det endnu er et ønske hos mange, at genstande, der ikke længere har affektionsværdi for slægten, men almen kulturel værdi, fortsat skænkes vore museer, og dermed ikke gøres til ofre for den efterhånden mere og mere aggressive private jagt efter antikviteter.

Kulturhistorisk Museum, Randers

Guri Dybsand

Hvert år laves der opgørelser over diverse aktiviteter ved de danske museer, og der lægges megen vægt på besøgstallene for de enkelte steder. På grundlag af disse tal er der dem, der mener at kunne aflæse, hvorvidt året var godt eller skidt for det enkelte museum. For de museumsmedarbejdere, der ikke er direkte impliceret i udstillingsarbejde og anden formidlingsvirksomhed, kan en sådan bedømmelse godt virke temmelig irriterende. Den forudsætter ligesom, at museumsarbejde udelukkende består i at holde museet åbent

for publikum til fastsatte tider og dermed punktum. Er besøgstallet lille, er det ikke så godt; kommer der mange museumsgæster, snakkes der måske ligefrem om fremgang for museet — uanset hvad der ellers måtte være udført af andet arbejde.

Der er mange ting, som ikke kan aflæses gennem oplysning, om det årlige besøgstal. F. eks. siger et sådant tal intet om, hvorvidt de samme personer kom en enkelt gang eller måske 25 gange i årets løb. Vi, der arbejder ved museerne, ved i virkeligheden meget lidt om det publikum, vi henvender os til med udstillings- og andre tilbud: Er emnet interessant? Er vore tekster gode nok? Går de besøgende tilfredse fra museet? Syntes de, det var spild af tid at komme? Eller: Er der større succes ved et gruppebesøg, hvor der er afsat 12 minutter til at se på museet for de 150 deltagere, end ved én gæst, der bruger et par timer og kommer igen for at se færdigt en dag senere?

Den første egentlige publikumsundersøgelse på museumsområdet blev foretaget sidste vinter, men var desværre begrænset til kun tre museer i Århus amt (Naturhistorisk Museum, Aarhus Kunstmuseum og Kulturhistorisk Museum, Randers). De indsamlede data er endnu ikke færdigt bearbejdede og offentliggjorte, men vil sikkert foreligge inden længe. Og så må vi se, hvad vi kan lære af resultaterne.

Mens dette skrives midt i sommerens hedebølge, kan vi nøjes med at viderebringe et lokalt indtryk af forholdet mellem vejr og antal museumsgæster: Jo bedre vejr, desto færre gæster i museet! Heraf kunne man måske drage den kon-

klusion, at uanset museets bestræbelser så er publikums interesse for museale tilbud vekslende som sol og vind?

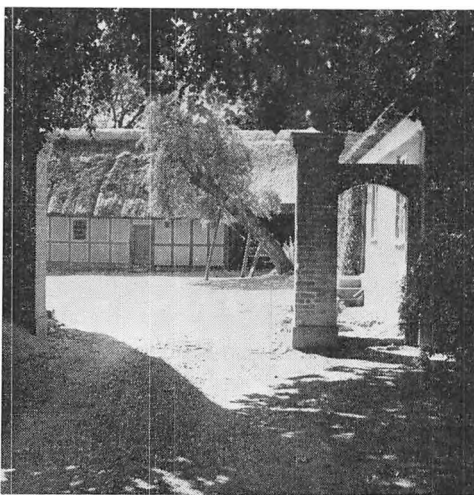
På udstillingsområdet har vi søgt at variere tilbudene i det omfang, dette har været os muligt. Vi har også i år vist både danske og udenlandske emner. Af større udstillinger vist i vintermånederne »Vestkarpatisk folkekultur« fra Det valakiske Frilandsmuseum i Roznov i Nordmähren, mens sommerudstillingen, »Indisk landsbyteater« bygger på materiale udlånt fra Etnografisk Samling på Moesgård. Herudover har vort publikum stiftet bekendtskab med mindre udstillinger af folkekunst fra Mexico, ravsmykker fra Litauen og træsnit af den samisk-norske kunstner John A. Savio. Fotograf Johan Piepgrass viste indtryk fra det moderne Island i fotoudstillingen »Island — 1100 år efter«. Lokale kunstnere og håndværkere har præsenteret keramik (Aase og Troels Kvorning, Vivild), natmandsskildringer og andre jyske billeder (K. Testrup Jacobsen, Århus) og masker i planterfarvet bast (Willie Torstensson, Randers).

Formidlingsarbejdet i øvrigt har fortrinsvis drejet sig om museets undervisningstilbud over for skolerne. Indtil nu (medio august) har godt 80 skoleklasser haft time på museet i forskellige emner — en del »timer« strakte sig oven i købet over hele dage. En række tematiske småudstillinger er desuden udarbejdet og vist ved flere skoler og børnebiblioteker i amtet.

Indsamlingsarbejdet har fortrinsvis bestået i arkæologiske undersøgelser, hvoraf de mest arbejdskrævende har fundet sted

i Over Fussing (grave fra romersk jernalder), Vester Tørslev (lergrav, bronzealder), Voer (grav, romersk jernalder), Sparregård (hustomt, bronzealder), Rejstrup (overpløjet høj, bronzealder), Grund (grave, yngre stenalder) og »Marshøj« ved Gerrild (høj, yngre stenalder og bronzealder). Herunder er der foretaget mindre undersøgelser og besigtigelser ved 30 andre lokaliteter i området.

Af andre undersøgelser skal nævnes registrering og opmåling af frk. Valborg Møllers firelængede gård i Paderup syd for Randers. Museet har desuden deltaget i den i år påbegyndte registrering af industribygninger fra den periode, 1840—1940, hvor Danmark udviklede sig fra landbrugsland til industriland. Inden for den gamle Randers kommune er ialt 71 virksomheder gennemgået (også mht. arkivstof). Fem af de gamle industribygninger skønnes bevaringsværdige, men om dette kan gennemføres, må fremtiden vise.

Valborg Møllers gård i Paderup.

Registreringen tænkes senere udvidet til også at omfatte forstæder og opland.

På bevaringsområdet er årets glædeligste resultat, at museets såkaldte »tidseldug«, en silkebroderet lærredsdug fra 1581, er konserveret ved Nationalmuseets tekstillaboratorium og igen udstillet i museets interiøraftdeling. — I forbindelse med restaureringsarbejder i Skarriksø kirke, er en altertavle derfra, som var kommet til vort museum, nu igen ophængt i denne kirke. På tavlens plads i kirkeudstillingsafsnittet er nu udstillet et par gravtræer fra museets samling. Disse, og en række andre genstande af træ (rokke, dørrfyldninger, paneler og samlingen af gravtræer) er behandlet på museets værksted.

Foruden de nævnte ting og andre, der er gennemført, ligger der desværre en lang række opgaver og venter på sin løsning inden for samtlige arbejdsområder. Dette gælder undersøgelser, videre bearbejdning af indkommet materiale, udformning af undervisningsstof, forarbejde til såvel den permanente som periodiske udstillinger over lokalt stof, og ikke mindst: Vort efterslæb mht. publikationer af både populær og faglig art.

I en tid præget af stor arbejdsløshed, krav om nedskæring af tilskud til kulturelle og servicebetonede institutioner, stop for ansættelser inden for den offentlige sektor og øget mistænkeliggørelse af offentlig ansattes arbejdsindsats — vi tror ikke kommunale museumsfolk undtages — er det måske »uklogt« at påpege de mange ting, der ikke blev nået. Men det er nødvendigt.

I desperation og for at fastholde publikums positive indstilling til de museale

skattekroner, kunne det være fristende at satse mere på det publikumsvendte formidlingsarbejde, end på nok så vitale interne arbejdsopgaver. På længere sigt ville en sådan panikreaktion være yderst skadelig, for man kan nu engang ikke senere formidle det, der ikke blev indsamlet og bevaret.

Museerne har den særlige styrke frem for andre medier, at folk her kan se de *ægte og virkelige* ting, som de i aviser, blade, bøger, TV og på film må nøjes med reproduktioner af. Dertil kommer, at museerne kan benytte de andre mediers teknik for at give supplerende oplysninger om de ting og sager, der fremvises, mens det omvendte ikke kan lade sig gøre: De andre medier kan aldrig præsentere den oprindelige genstand. Det er derfor vigtigt, at vi gør os denne museernes position klar og søger at bevare den — men det kræver, at alle dele af indsamlings- og bevaringsarbejdet opretholdes. Et fremtidigt museum bestående af reproduktioner, kopier, modeller og afstøbninger alene, ville være en temmelig sørgelig affære.

Silkeborg Museum

Christian Fischer

I sidste nummer af »Østjysk Hjemstavn« kunne Silkeborg Museum fortælle, at man skulle overtage hele »Hovedgården«, i hvis ene halvdel museet har haft til huse siden 1951. I januar 1975 skete selve overdragelsen, og efter de fornødne bevilninger — 800.000 kr. fra Silkeborg Kom-

Fra ombygningen af »Hovedgården« med de nye lokaler.

mune og 140.000 kr. fra Arbejdsnævnet som beskæftigelsestilskud — begyndte ombygningen 1. juli og omkring 1. april 1976 skulle denne være færdig, således at arbejdet med indretningen af lokalerne kan begynde.

Ombyggeriet har givet museet en enestående chance til at få bygningens historie belyst. Naturligvis vides det hvem, der i tidens løb har ejet bygningen, siden den i 1767 blev opført af N. Hoff af nedbrydningsmaterialer fra Silkeborg Slot, men selve bygningskonstruktionen har ligget godt gemt bag utallige tilføjelser ved indvendige ombygninger. Denne undersøgelse har givet mange overraskelser, både gode og ubehagelige; gode når tøm-

meret endnu bar maling fra Silkeborg Slot — ubehagelige (for vort budget), når det har vist sig, at bærende bjælker i den rette længde ikke har kunnet fås fra slottet, og man derfor har måttet stykke dem sammen uden særlig solid forankring. Rent bogstavelig har museet foretaget »udgravning« af det støv og »ragelse«, der lå gemt bag skunkvægge og gulve. Denne udgravning har givet et meget spændende billede af de mennesker, der har boet i huset — ikke mindst af det hidtil anonyme tyende, som muligvis af frygt for herskabet har gemt skårede glas, jydepotter m. m. bag væggene.

I marken har arbejdet været i fuldt sving på mange områder. I Ry Sønderkov ved Glarbo har vi udgravet en kuplet ovn af nøjagtig samme type som renæssancens glasmagere brugte på samme egn — ovnen har været varmet meget højt op og genopbygget fire gange. Desværre har vi endnu ikke fundet spor af glas eller andet materiale, der kan røbe ovnens funktion, men mysteriet ventes opklaret i september ved udgravningen af en nærliggende tue, som også synes at rumme en ovn.

I Addit har museet udgravet righoldige gruber med bopladsaffald fra tiden omkring Kristi fødsel. Blandt fundene er der flere hele kar med en ejendommelig bølget rand, hvis funktion vi ikke kender og som næppe før er set i Danmark.

Fra det lille egnsmuseum på Vrads Sande ved Bryrup, som Kristoffer Løvstad oprettede, har Silkeborg Museum nu modtaget omtrent hele den righoldige samling, idet museumsbygningen er blevet ombygget til »Irsk pub«.

Trods sparsom plads fik museet plads til en enkelt vandrestilling om »Gryler« (vikingetidens maskebilleder) og her som andre steder havde den stor succes. I begyndelsen af året kunne københavnere glæde sig over vores lille udstilling »Pramfarten på Gudenåen« — den blev vist på Hotel Royal. Besøget på selve museet har vi ikke kunnet klage over, idet 30.000 mennesker besøgte os i 1974 — og sommeren i år har sprængt alle rekorder og det på trods af, at vejret som bekendt har været alt andet end det såkaldte »museumsvejr«.

Skanderborg Museum

Niels Gjesing

Også et lille museum kan komme ud for interessante oplevelser, når der arbejdes i marken. Vi ved, at Frederik II nedlagde et par landsbyer, da han i 1573 oprettede Skanderborg Ladegård, men hvor disse byer havde ligget, var man ikke klar over. Nu 400 år efter afdækkedes fundamenter af en lille frådstenskirke på de arealer, som hørte under ladegården. Desværre var fundmaterialet så sparsomt, at en nærmere datering var udelukket, men den er nok bygget i sidste halvdel af 12. århundrede. Det kan dog ikke helt udelukkes, at man her er stødt på en af de forsvundne byer.

Den gamle helligkilde ved Skvæt Mølle har forlængst mistet sin kraft, men at den tidligere er blevet flittigt besøgt er blevet bekræftet ved nye møntfund i forbindelse

med et restaureringsarbejde. De nye møn-
ter dækker tiden 1650 — 1850.

I den fredede Pilbrodal kommer mange
turister for at nyde den særprægede na-
tur, men det har vist sig, at der i dens
skrænter også er mulighed for fund af
spor, der peger tilbage til fortidens kunst-
håndværk. Der er nemlig i foråret udgra-
vet en delvis ødelagt grube, hvor man
blandt lerkarskår fra tidlig jernalder har
fundet dele af flere smeltedigler og mu-
ligvis rester af støbeforme til smykker el-
ler lignende — måske en sølvsmedie?

Der er dog også sket spændende ting
på museet. Det er nemlig lykkedes at få
udskilt alle arkivalier, billeder, films m.
m. i et egnsarkiv, som har fået til huse i
det gamle dommerkontor på Adelgade 5.
Derved er der blevet skabt mulighed for
en ordning og registrering af de mange
ting, hvilket længe har været påkrævet.
Ved en præsentation af lokalerne fik ar-
kivet til opbevaring overrakt Frederik III's
stadfæstelse af byens købstadsrettigheder
fra 1660. Det var Frederik II, der gav
disse rettigheder i 1583. Der forestår et
stort registreringsarbejde, før arkivet kan
åbne for interesserede, der søger egns-
eller slægtshistoriske oplysninger.

Købstadmuseet »Den gamle By«

Henrik Nyrop-Christensen

For ethvert museum vil virksomheden
have to sider, en udadvendt og en indad-
vendt, og almindeligvis er det kun den
førstnævnte, man omtaler i redegørelser,
der skal nå frem til offentligheden. Det

Afdækket barokfrise fra Mindegade 12, Århus.

kan dog nok undertiden være nyttigt at
lade publikum få indblik i nogle af de
problemer af intern karakter, der optager
museumsfolk. Der findes næppe noget
museum, der ikke lever med konstante
pladsproblemer og i en stadig kamp for
at løse dem, således at man på forsvarlig
måde stadig kan modtage også genstande,
der ikke nu og straks udstilles, men som
man må have for at komplettere samlin-
gerne. Også »Den gamle By« har dette
problem, og ofte må man spørge sig selv,
om man nu kan forsvare at tage imod en
gave, når magasinforholdene er, som de
er: Loftet med ringe plads og ustabil
temperatur og luftfugtighed. For Tekstil-
samlingens vedkommende løstes dette
spørgsmål til en vis grad sidste år — men
de øvrige samlinger er stadig i en katastro-
fal nødsituation. Dog er der en lille lys-
ning forude, idet museet har sluttet kon-
trakt med Århus kommune om leje af en
etage af en stor lagerbygning i det tidli-
gere høvleværk på hjørnet af Saltholms-
gade og Hjortensgade i Århus, og en del
genstande vil blive overført til dette
»Fjernmagasin« (ca. 500 m fra museets

hovedbygning), så snart det er blevet udstyret med reoler m. v. og med tyverialarm. — I forbindelse med dette problem kan man nævne et andet, som stadig drøftes både i »Den gamle By« og på andre museer: Hvad skal museet samle — hvorfor og hvorledes? Det hænger nøje sammen med, hvad man skal ofre plads på, — skal man begrænse sig i tid eller i spændvidde?

Det daglige arbejde er gået roligt, som det plejer, men nogle af årets aktiviteter skal dog fremhæves. I Urmuseet åbnedes til pinse udstillingen »Elektroniske Ure gennem 100 År«, arrangeret for Det dan-

ske Urmuseum af Urmagerskolen i Ringsted; på udstillingen kunne man følge den tekniske udvikling inden for fremstilling af ure fra de første halvautomatiske i slutningen af forrige århundrede op til de nyeste fuldautomatiske kvartsure, hvis præcision er en af forudsætningerne for bl. a. udsendelsen af rumskibe. — Den kongelige Porcelænsfabriks 200 års jubilæum blev samtidig markeret med udstillingen »Kongeligt Porcelæn gennem 200 År«, som viste en lang række af porcelænsfabrikkens mere markante arbejder — helt op til i år. Udstillingen var sammensat dels af genstande fra museets egne samlinger, dels af lån fra Den kgl. Porcelænsfabrik, Det danske Kunstindustri-museum og private.

En særlig aktivitet fandt i sommermånederne sted i »Den gamle By«s Tekstilsamling. Ved samarbejde med »Østjysk Vævekreds« etableredes i sommermånederne vævning på to af samlingens væve tre eftermiddage om ugen, — et initiativ, der gjorde megen lykke hos publikum, der tillige kunne få spørgsmål besvarede og købe væveprøver med tilhørende mønstertegning og analyse. Et af billederne til denne artikel viser en af væverskerne i gang med sit arbejde, omgivet af interesserede museumsgæster.

I efterårsferien fungerede flere af museets gamle værksteder, ligesom to mindre udstillinger var arrangerede. Museet modtog i foråret en stor samling teatertegninger, tegnede af Martinus Hougaard, »-tinus«, til dagbladet »Demokraten« i perioden ca. 1935—56. I anledning af Aarhus Teaters 75 års jubilæum arrangeredes nu en udstilling af en mindre del af disse

Væversken Ellen Damsgaard kopierer et strømpebånd fra egnen mellem Mejlbj og Linde, Nørhald hrd., på båndvæven fra Skader sogn, Sønderhald hrd. i »Den gamle By«s Tekstilsamling.

tegninger, der nu er blevet identificerede og registrerede. Til sammenligning op-hængtes også fotografier fra de samme forestillinger. — En anden lille efterårs-udstilling var en udstilling af pennetegninger fra det gamle Århus, udført af en gammel århusianer, Henry Nielsen, som nu er bosat i København. Tegningerne havde kort forinden været udstillet i Herlev.

Julen markeredes som sædvanlig med juletræer fra forskellige epoker — i Borgmestergården, S. M. Holsts Gård og Helsingør Theaters Foyer.

Enkelte gode erhvervelser skal nævnes. Fra C. M. Hess i Vejle erhvervede museet en stor samling ovnplader, af hvilke de ældste er fra baroktiden. Der er her tale om en ganske enestående forøgelse af museets i forvejen meget righoldige ovnsamling. Fra Vejle kom også en anden værdi-

fuld tilvækst til museet, nemlig en samling kulisser fra Vejle Teater, som nu er omdannet til kontorbygning. Det har været af stor værdi, at Provinsteatermuseet kunne overtage disse kulisser (og bagtæpper), der for en dels vedkommende går tilbage til omkring 1900 og som i format passer aldeles til Helsingør Theater.

Museets konserveringsafdeling har udover det daglige arbejde bl. a. afdækket en barok, kalkmalet vægfrise fra ca. 1700 i ejendommen Mindegade 12, hvor den blev fundet under moderniseringsarbejde. Den er senere trukket af og hjemført til »Den gamle By«.

Således kan man se, at museet ikke ligger på den lade side, og man må nære det håb, at det virkelig også lykkes at bidrage til at give publikum et stadig mere fuldkomment billede af fortiden og dens dagligliv.

Østjysk Hjemstavnsforening

Virksomheden fra 1. oktober 1974 til 30. september 1975

Foreningens årlige generalforsamling afholdtes d. 30. november, og den forløb programmæssigt. Helt ekstraordinært var smedemester Søren Bachs oplæsning af sit fornøjelige digt om turen til Hjelm. Dette findes i uddrag side 88 ff. Eftermiddagen afsluttedes af Århus-forfatteren Robert Fiskers foredrag »Om at fortælle for børn«.

Ved et senere møde konstituerede bestyrelsen sig og fik den sammensætning, som ses side 4.

Til en samlet teateraften, der var arrangeret d. 28. januar, var der stor tilslutning. Der blev før forestillingen lejlighed til i bogstavelig forstand at se bag kulisserne, hvilket naturligt nok tiltrak mange. Selve forestillingen var Anton Tjkehovs »3 søstre«. En mindre flok samledes bagefter i det tidligere Leonards Conditori, »Clemensbro«, og diskuterede aftenens indtryk.

Den 15. februar gentog man experimentet med afholdelse af et møde i »Den gamle By«s Hobrohus. Her fortalte museumsinspektør, mag. art. Henrik Nyrop-Christensen om dansk teater. Derefter drak man kaffe og fik forevist Helsingør Theater.

Forårsturen gik med busser til Skive-egnens over Viborg med ophold ved Lynderupgård, der ejes af den gamle, jyske Kjeldsen-slægt. Middagen indtog man på »Landlyst« ved Virksund. Der blev ligeledes lejlighed til besøg på Ørslevkloster, hvis sidste ejer var nu afdøde rigsgrevinde Olga Sponneck. Hjemturen gik over Ejning, Sahl, Alheden og Silkeborg.

Grundlovsdagens aftenur havde ligeledes en gammel herregård som mål, nemlig Rodtenseje nær Odder. Her viste godsinspektør T. Eriknaur rundt og fortalte om stedets historie. Aftenkaffen blev drukket i Hundslund.

Årets sidste udflugt var en eftermiddagstur d. 31. august. Den gik over Jeksen-Hårby-Hemstok-Sophiendal-Nr. Visning-Tulstrup og Alling Kirke, der blev beset under kyndig forklaring af lærer Sørensen. Videre kørtes over Laven til Ny Hattenæs, hvor man drak kaffe. Efter et kort ophold på Himmelbjerget fortsattes over Gl. Rye til Øm Kloster, hvor museumsleder Holger Garner Nielsen gav en fin, sagkyndig rundvisning.

En planlagt weekendtur til Sydslesvig d. 27.—28. september måtte desværre aflyses. Der manglede en halv snes deltagere, for at udflugten kunne gennemføres økonomisk forsvarligt.

Til de øvrige ture har der været god tilslutning, og det er bestyrelsens indtryk, at foreningens medlemmer ser hen til disse arrangementer, hvor der samtidig er lejlighed til drøftelse af fælles interesser. Tilgangen af nye medlemmer har opvejet den naturlige afgang.

På dette sted vil bestyrelsen gerne udtrykke en varm tak til medlemmerne for Deres interesse for foreningen. Samtidig takkes alle hjerteligt — både de, der hjælper ved forskellig indsats, og de, der støtter Østjysk Hjemstavnsforening økonomisk, så det er muligt at opretholde aktiviteterne og tillige udgive denne årbog.

Erik Kjær.

Østjysk Hjemstavnsforenings regnskab

1. oktober 1974–30. september 1975

INDTÆGT

Tilskud: Kulturministeriet	3.000,00	
Hørning kommune	100,00	
Odder kommune	200,00	
Skanderborg kommune	100,00	
Århus kommune	1.375,00	4.775,00
Tilskud fra banker og div. institutioner 1974		3.350,00
Tilskud fra banker og div. institutioner 1975		1.500,00
Medlemskontingent (1373 medl. à 30 kr.)		41.190,00
Salg af årbøger m. m.		3.871,00
Renter		1.023,20
		<hr/>
		55.709,20

UDGIFT

Årbog 1974: Redaktionshonorarer	3.024,00	
Forfatterhonorarer	525,90	
Trykkeriudgifter	39.784,35	43.334,25
Andre tryksager (rykkerbreve)		174,80
Kontorartikler, porto m. m.	9.591,35	
÷ refusion af porto	8.924,00	667,35
Møder, foredrag, udflugter m. v.	10.150,30	
÷ deltagerafgift	5.475,00	4.675,30
Repræsentation		122,50
Kontingent til S.L.F.		1.500,00
Bestyrelsesudgifter		1.198,83
		<hr/>
		51.673,03
Driftsoverskud		4.036,17
		<hr/>
		55.709,20

Fødselsdagsfond

Indestående 30/9 1974	3.419,44
Indgået 1974/75	0,00
	3.419,44

Status pr. 30. september 1975

Aktiver		Passiver	
Bankbeholdning	17.907,87	Fødselsdagsfond	3.419,44
Girobeholdning	9.740,54	Kapitalkonto	24.228,97
	27.648,41		27.648,41

Constantinsborg, d. 30. sep. 1975.

Sign. *Jørgen A. Pontoppidan*
kasserer

Revideret ovenstående regnskab d. 6. okt. 1975 og inter fundet at bemærke. Vi konstaterede, at aktiverne var til stede.

Sign. *Jens M. Tinggaard*

Sign. *Kaj Haarup*

ØSTJYSK HJEMSTAVNSFORENING

Udgivelser: årbogen Østjysk Hjemstavn 1936 og flg. år.

Østjysk Hjemstavnsforenings skriftrække:

nr. 1. Aug. F. Schmidt: Fra julestue til Valborgblus. 1940. Udsolgt.

nr. 2. N. P. Østergaard: Prisbelønnede Landbrugere i Østjylland 1774-1799. 1945. Udsolgt.

nr. 3. Rasmus Nielsen, Lillering. En mindebog. 1952. 2 kr.

nr. 4. Th. Madsen: Træk fra Rodstensejes og Odder sognekirkes historie. 1963. 10 kr.

Aarhusegnens Hjemstavnsbog. 1940. Udsolgt.

Poul Rasmussen: Herreklostrenes jordegods i det 16. årh. 1957.

Udsolgt.

Indholdsfortegnelse 1.-25. årg. og 26.-35. årg. Gratis.

Årbøgerne 1936-1948 er udsolgt. 1949-71 sælges for 5 kr. pr. stk.

1972-74 25 kr., dog er 1951 og 1973 udsolgt.

Kontingent: 30 kr. årligt + 6 kr. for tilsendelse af årbog.

Indmeldelse
Udmeldelse
Adresseændring
Bogsalg

}

Henvendelse til kassereren, J. A. Pontoppidan,
Constantinsborg, 8260 Viby J.
Tlf. 06 - 28 37 36. Giro 2 03 29 10.

Personregister

- Abrahams, Roger D., socialpsykolog, 73.
Alling, Per, Vodskov, 84.
Andersen, dyrlæge, Hornslet, 27—28.
Andersen, Ellen, dragtforsker, 108, 110.
Andersen, Ingelise, folkemindesamler, 68, 74.
Andersen, Jens Anders, møller, Skåde, 36.
Andersen, M., møller, Aarhus, 61.
Andersen, Ole Braad (se side 6), 34, 36.
Andersen, Peter Damgaard (se side 6), 34.
Andersen, P. Nyboe, økonomi- og markedsminister, 78, 84.
Andersen, Stig, se Stig.
Angel, Moritz Jensen, guldsmed, Horsens, 119.
Anhøj, H. J., fredningskonsulent, 96.
Anna Sophie (Reventlow), dronning, gift med Frederik den Fjerde, 116.
- Bach, Robert (se side 6), 19.
Bach, Søren (se side 6), 88, 130.
Bagger, Johs. H., folketingsmand, 62.
Bang, Jens Peter (se side 6), 14.
Bang, Jørgen, landinspektør, 96.
Barfod, præst, Hvilsager, 33.
Baunsgaard, Bernhard, rektor, folketingsmand, 68—69, 71.
Bausinger, Hermann, folklorist, 73.
Bech, Vilhelm, Indre Missions fører, 12—13.
Bendixen, Rasmus (se side 7), 39.
Bense, H., søkaptajn, 60, 64.
Bergsen, Henri, filosof, 73.
Bernier, Henrik, slotsejer, Clausholm, 114.
Bille, folketingsmand, 62.
Blache, Chr., maler, 60.
Blicher, St. St., præst og forfatter, 98.
Bording, urmager, Uldum, 87.
Boye, V., kulimportør, Aarhus, 59.
Brandt, Nicolai, guldsmed, Horsens, 119.
Branth, J. S. Deichmann, præst, Snestrup, 52.
Bredsted, Aage, stadsbibliotekar, Aarhus, 87.
Bregenhøj, Carsten, folkemindesamler, 67—68.
Broge, Hans, storkøbmand, Aarhus, 59.
Brønning, Johs., rutebilejer, Galten, 95.
Buchholtz, Johannes, forfatter, 32—33.
Baastrup, ejendomshandler, Aarhus, 65.
- Casals, Pablo, musiker, 71.
Christensen, Arthur, folkemindesamler, 66.
Christensen, Carl, møller, Battrup, 37—38.
Christensen, Elvin, Kysingnæs, 122.
- Christensen, F., Søballe, 58.
Christensen, Johannes, husmand, Svenstrup, 21.
Christensen, Karoline, gift med Carl Christensen, 37.
Christian den Fjerde, 108.
Christiansen, herre til Rask, 12.
Christoffersen, Johannes, Mathilde R. Christoffersens broder, Snestrup, 52—53.
Christoffersen, Mathilde Randløv (se side 7), 52.
Clausen, Johannes, biskop, Aarhus, 12.
Cour, Johs. Faurschou la, fabrikant, Pindstrup, 46—51.
Cour, la, -slægten, 50.
Cæsar, romersk kejser, 66.
- Dahlin, stationsforvalter, Uldum, 9.
Dalsgaard, Christen, maler, 107, 109.
Damsgaard, Ellen, væverske, 128.
Darrieux, Georges, opfinder, 80.
Drakenberg-Johnsen, se Sophus E. Johnsen.
Dybsand, Guri, museumsinspektør, Randers, 122.
- Elkjær, lærer, Sigurd Elkjærs far, Honum, 10.
Elkjær, Kjeld, stadsbibliotekar, Aarhus, 105.
Elkjær, Sigurd, forfatter, 10.
Eriknauer, T., godsinspektør, Rodstenseje, 130.
Erixon, Sigurd, kulturforsker, 110.
Exner, Joh., arkitekt, Aarhus, 117.
- Fester, Didric, maskinkonstruktør, 19.
Fischer, Christian, museumsinspektør, Silkeborg, 125.
Fisker, Robert, forfatter, Aarhus, 130.
Fog, B. J., biskop, København, 12.
Frederik den Anden, 126—127.
Frederik den Tredie, 127.
Frederik den Fjerde, 115.
Frederik den Niende, 75.
Frederiksen, N. C., folketingsmand, 62.
Freud, Sigmund, nervelæge, 73.
Frikke, løjtnant, trafikassistent, Hornslet, 30.
- Gammelgaard, Arne (se side 7), 89—91, 93.
Gammelgaard, Sigfred, møllerkusk, Holme, 36.
Gjesing, Niels, museumsinspektør, Skanderborg, 126.
Godsk, togfører, 10.

- Hansen, Ann Mari, gift med Martin Hansen, 12.
Hansen, Kaj, møller, Battrup, 37.
Hansen, Martin, Ale, 12.
Hansen, Oct. Th., folketingsmand, 62.
Hansen, R., Høver, 58.
Hansen, Svend, redaktør, Moesgård Skovmølle, 34.
Harboøre-præsten, se Anton M. Jensen.
Harlevholm-slægten, 86.
Hartling, Poul, statsminister, 100.
Hartling-regeringen (1973—75), 83, 100.
Haurum, E., Storning, 58.
Heemstra, folklorist, 73.
Heilskov, Chr., lokalhistoriker, 16.
Herschend, Jutta, Peder Herschends søster, 11.
Herschend, Otto, Peder Herschends broder, 11.
Herschend, Peder, amtmand, Ribe, 11.
Herschend, Viggo, Peder Herschends broder, 11.
Herschend, Aage, Peder Herschends broder, 11.
Hess, C. M., fabrikant, Vejle, 129.
Hoff, N., bygmester, 125.
Holbek, Bengt (se side 7), 66.
Holmblad, Sophus, ingeniør, driftsbestyrer, Horsens, 9.
Holstein-Rathlou, von, stamhusbesidder, 64.
Hougaard, Christine, Hjelm/Sdr. Omme, 92.
Hougaard, Martinus, tegner, Arhus, 128.
Hovesen, Ejnar, overlæge, Grenå, 117.
Hvelplund, Frede K., (se side 7), 76.
Høgbro, Sofus M., folketingsmand, 62.
Høier, Henning, biskop, Arhus, 49.
- Ingeborg, gift med marsk Stig, 88.
Ingerslev, H. P., folketingsmand, 62.
Isakson, Karl, maler, 119.
- Jacobsen, K. Testrup, maler, Arhus, 123.
Jacobsen, Robert, skulptør, 50.
Jensen, Ane, Peder Jensens søster, Vorre, 44—45.
Jensen, Anton M., præst, Arhus, 106.
Jensen, Bernhardt, borgmester, 72, 105.
Jensen, Chr., møllebygger, Hvilsted, 36.
Jensen, Hans, mølleforpagter, Fulden, 37.
Jensen, H. E., lokalhistoriker, Tovstrup, 16.
Jensen, Laurits, Peder Jensens broder, Vorre, 45.
Jensen, Niels, fotograf, Galten, 94.
Jensen, Peder, arkivar, Arhus, 105.
Jensen, Peder, gårdejer, Vorre, 44—45.
Jensen, R., folketingsmand, Randers, 62.
Jensen, fru Sidenius, Odder, 122.
Jensen, T. H., brændselshandler, Arhus, 58.
Jespersen, Christian, viceskoleinspektør, Galten, 94.
Johansen, Sophus E., Arhus, 106.
Jonsen, Rane, se Rane.
Jorn, Asger, maler, 121.
Jørgensen, Aksel, gårdejer, Lisbjerg, 41.
- Kjeldsen-slægten, Lynderupgård, 130.
Knudsen, Elise Marie (se side 7), 44.
- Knudsen, Hans, gårdejer, Battrup, 38.
Koestler, Arthur, forfatter, 73.
Konradsen, Aksel, Kr. D. Konradsens søn, 11.
Konradsen, Kr. D., præst, Hvirring, 9, 12—13.
Konradsen, Kr. G., præst, Ebeltoft, Kr. D. Konradsens søn, 11.
Konradsen, Otto Glud, Kr. D. Konradsens søn (se side 8), 9.
Kudsk, Peter, jernbanearbejder, 32—33.
Kvorning, Troels, keramiker, Vivild, 123.
Kvorning, Aase, keramiker, Vivild, 123.
Kühnell, Ole, regionalradioleder, 69.
- Larsen, Andreas, gårdejer, gift med Sofie Larsen, 36.
Larsen, Peder, møller, Galten, 96.
Larsen, Sofie, Chr. Jensens datter, 36.
Lassen, L., lærer, 16—17.
Laursen, Ejnar Alberti, møller, Horsens, 122.
Leisner, Otto, TV-producer, 67.
Leth, Gunner, gårdejer, Blegind, Viggo Leths søn, 86.
Leth, Olga, gift med Viggo Leth, 86.
Leth, Viggo, gårdejer, sognerådsformand, Blegind, 86.
Lorenzen, Erna (se side 8), 54—56, 106—108, 110—111.
Løvstad, Kristoffer, museumsmand, Vrads Sande, 126.
- Madsen, Hans Jørgen, museumsinspektør, Moesgård, 119.
Madsen, Lone, folkemindesamler, 75.
Malling, M., brændselshandler, Arhus, 58.
Mejlbjerg, A., kommuneingeniør, Odder, 122.
Mikkelsen, Karl Johan, Svenstrup, Johs. Christensens barnebarn, 21.
Myhre, J. T. H., ingeniør, Stjær, 77, 79.
Møller, A., kartograf, 18.
Møller, J. C., dragtforsker, 108.
Møller, N. P., forvalter, Søften, 65.
Møller, Valborg, gårdejer, Paderup, 124.
- Nielsen, Gerhard, professor, Arhus, 69, 71.
Nielsen, Henning Chr., typograf, Odder, 122.
Nielsen, Henry, tegner, København, 129.
Nielsen, Holger Garner, museumsleder, Øm Kloster, 130.
Nielsen, J. P., mølleriejer, Terp, 65.
Nielsen, P., folketingsmand, 62.
Nielsen, Svend, museumsinspektør, Gl. Estrup, 116.
Nielsen, Sv. Aage, montør, møllejer, Battrup, 37.
Nielsen, T. C., maskinfabrikant, Hjørring, 20, 23.
Nylén, Anna-Maja, dragtforsker, 108, 110—111.
Nyrop-Christensen, Henrik, museumsinspektør, Arhus, 127, 130.
Nærum, søkaptajn, 64.

- Olesen, Gine, gift med Mikkel Olesen, 11.
 Olesen, Mikkel, stationsforvalter, Flemming, 9—11.
 Olsen, M., søkaptajn, 60.
 Olsen, Sigvald, fiskeskipper, Ebeltoft, 90—93.
 Ousager, Bent, museumsinspektør, Horsens, 118.
- Pedersen, Chr., folketingsmand, 62.
 Pedersen, Hans, skomagermester, Falling, 122.
 Pedersen, Jacob V., regnebogsforfatter, 52.
 Pedersen, Jakob, møller, Fulden, 36.
 Pedersen, Peder, folketingsmand, 62.
 Pedersen, Peder, gårdejer, møller, Fulden, 35.
 Pedersen, Reinhardt, sognerådsformand, Hasle, 54.
 Peeters, Karel, folkemindesamler, Antwerpen, 74.
 Petersen, møllebestyrer, Aarhus, 61.
 Petersen, G., folketingsmand, 62.
 Petersen, Jens, købmand, Aarhus, 61.
 Petersen, Julius, maler, Aarhus, 106.
 Petersen, Keld F., radiotekniker, 68—69.
 Picasso, Pablo, maler, 71.
 Piepgrass, Johan, fotograf, 123.
 Pilgaard, Ulf, skuespiller, 68, 70.
 Poulsen, Freddy, inseminør, Grenå, 118.
 Pram, Chresten, digter, økonom, 109.
 Purup, købmand, Sall, 21.
- Rane (Jonson), væbner, 92.
 Rasmussen, mølleeejer, Aby, 61.
 Rasmussen, Evald, urmager, Østbirk, 87.
 Rasmussen, Jens Arne, Dyngby, 122.
 Rasmussen, P., regnebogsforfatter, 52.
 Rasmussen, Palle S., adjunkt, Grenå, 118.
 Rasmussen, Peter, (se side 8), 27.
 Ravn, Svend Chr., gårdejer, Vejerslev, 24.
 Riis, Knud, Testrup, Søren Riis broder, 37.
 Riis, Søren, møller, Battrup, 37.
 Rosenkrantz, baron, Rosenholm, 29.
 Rosenstand, Palle (se side 8), 46.
 Ryge, J. C., læge, skuespiller, 109.
- Savio, John A., samisk-norsk kunstner, 123.
 Schmidt, C. M., kulimportør, Aarhus, 59.
 Schultz, Johan Finnemann, gårdejer, Tønning, 87.
 Schøler, Aage (se side 8), 23, 76.
 Sejr, Emanuel, overbibliotekar, Riisskov, 105.
 Sindballe, K., professor, dr. jur., 10.
 Skriver, B., Galten, 58.
- Skødt, Anders, Vissing, 58.
 Smed, Valdemar, museumsinspektør, Odder, 121.
 Sponneck, Olga, rigsgrevinde, Ørslevkloster, 130.
 Steensballe, Helge, jernbanedirektør, Kolding, N. P. Steensballes søn, 12.
 Steensballe, Johs., trafikminister, landstingsmand, N. P. Steensballes søn, 12.
 Steensballe, N. P., højskoleforstander, folketingsmand, Uldum, driftsbestyrer, Tørring, 9, 12.
 Steensballe, Sven, ørelæge, Horsens, N. P. Steensballes søn, 12.
 Stilling, Lauritz, møller, Tovstrup, 16—18.
 Stig (Andersen), marsk, 88, 91—92.
 Swane, H. J., biskop, Viborg, 12.
 Svensson, Sigfred, dragtforsker, 110.
 Sørensen, ejendomshandler, Aarhus, 65.
 Sørensen, lærer, Alling, 130.
 Sørensen, Bernt, Vissing, 58.
 Sørensen, Jørgen, møller, Battrup, 37.
 Sørensen, Jørgen, møller, Battrup, Jørgen Sørensens sønnesøn, 37.
 Sørensen, Søren, Galten, 58.
 Sørensen, Søren Chr., Karoline Christensens far, 37.
 Saabye, Jens Chr., møller, Tovstrup, 17—18.
- Tauber, Johs. H. G., folketingsmand, 62.
 Tislund, matros, 64.
 Tjekhov, Anton, russisk forfatter, 130.
 Torstensson, Willie, kunsthåndværker, Randers, 123.
- Uhrskov, Anders, højskolelærer, forfatter, Hillerød, 12.
- Varmark, Leif, journalist, folkemindesamler, 68, 74.
 Watt, kulimportør, Aarhus, 59.
 Veale, søkaptajn, 59.
 Weiss, mølleriejer, Aarhus, 61.
 Weldingh, stationsforstander, Hornslet, 30.
 Wilhardt, Høver Kro, 58.
 Will, Jean Martin, dragtforsker, 108.
 Wählin, Vagn, historiker, Aarhus, 106.
- Yde, H. C., lektor, Aarhus, 122.
- Ølgaard, Anders L., vismand, 84.
 Østergaard, N. P., redaktør, 87.

Stedregister

- Addit, 126.
Adelgade 5, Skanderborg, 127.
Adslev-Mjesing kommune, 87.
Afghanistan, 121.
AGF, 70.
Agger, 66.
Agri, 104.
Alaska, 81
Aldrup Andelsmejeri, 86.
Alheden, 130.
Alling Kirke, 130.
Anbek, 58.
Andelsbanken, Skanderborg, 86.
Antwerpen, 59, 74.
Aptrup (vindmølle), 21.
Askov Højskole, 15.
Atlanten, 72.
Auning, 48.
Australien, 82.
- Bale, 28.
Barbados, 81.
Battrup, 36—38.
Battrup (vind)Mølle, 36, 38.
Belgien, 72—73.
Bendstrup, 48.
Billau, 60.
Bjerringbro, 87.
Blegind, 86—87.
Blegind-Hørning kommune, 87.
Blegind Vandværk, 86.
Borgmestergården, Den gamle By, 129.
Bornholm, 96.
Brabrand, 58.
Brabrand Sø, 102, 104.
Brace Research Institute, Barbados, 81.
Brace Research Institute, Montreal, 82.
Bryrup, 9, 104, 126.
Bryrup-banen, 105.
Bygholm, 12.
Bygholm Sø, 119.
Bråsmål, Tovstrup, 15.
- Ceylon, 83.
Charlottenborg, 109.
Clausholm Slot, 110, 114—116.
Clemensbakken, se Rosenholmbakken.
Clemens Bro, Arhus, 130.
- Dagstrup, 27.
Dallerup, 14.
Dallerup sogn, 14, 16.
Dampskibsbroen, Arhus, 62.
Danmark, 21, 26, 34, 48, 51, 54, 66, 68, 74—76,
81—82, 97, 101, 108, 111, 121, 124, 126.
Danmarks Radio, 70—72.
danske Hedeselskab, Det, 47.
danske Kunstindustrimuseum, Det, 123.
danske Urmuseum, Det, 128.
Dansk Landbrugsmuseum, Gl. Estrup, 116—117.
Djursland, 46—48, 100—101.
Drammen, 64.
Dyngby, 122.
Døn hælæl Kjal, Tovstrup, 15.
- Ebeltoft, 11, 13, 46, 57, 89.
Egholm, 33.
Ejsing, 130.
Elmelund, Blegind, 86.
Elværket Østjylland, 86.
England, 28, 60—62.
Esbjerg, 64.
Etnografisk Samling, Moesgård, 123.
- Fajstrup, 99.
Falling, 122.
Fjeld Skov, 32.
Fjernmagasinet, Den gamle By, 127.
Flemming, 9—10.
Flensborgs Enkebolig, Nørregade, Horsens, 118.
Fokkerfabrikkerne, Holland, 80.
Folketinget, 100.
Forhistorisk Museum, Moesgård, 119—121.
Frankedalsbakken, Tovstrup, 14.
Fredericia, 64.
Fredensgade 17 og 22, Arhus, 58.
Frederikshavn, 60, 62—63.
Frijsenborg, 65.
Frue Kirke, Arhus, 121.
Frydenlund, Arhus V, 54.
Fugholm, Horsens, 118—119.
Fuglsø Mose, 47—49.
Fulden, 34—35.
Fuldendalen, 35.
Fulden Mølledam, 37.
Fulden (vand)Mølle, 34—36.
Fyn, 66, 121.

- Gallien, 66.
 Galten, 58, 94—96.
 Galten egnsarkiv, 94—96.
 Galten Møllegård, 96.
 gamle By, Den, Aarhus, 29, 55, 60, 127—129.
 Gammelmose, Gentofte, 96.
 Gentofte, 96.
 Geologisk Institut, Aarhus, 101.
 Gern herred, 14.
 Gerrild, 124.
 Giberå, 34, 36.
 Glarbo, 126.
 Gl. Estrup, 29, 42, 116—117.
 Gl. Rye, se Rye.
 Gormsgade, Vejle, 56.
 Grejsdalen, 55.
 Grenå (kommune), 46, 101, 117.
 Grund, 124.
 Grækenland, 66.
 Grønhøj jættestue, 118.
 Grønland, 81.
 Gudenå, 34, 126.
 Gyvelhøjskolen, Galten, 94.
- Hads, 89.
 Halling sogn, 63.
 Hammel, 19, 21—22, 24, 31, 39, 44, 58.
 Hammel vindmølle, 21.
 Handelshøjskolen i Aarhus, 87.
 Hansted Bro, 119.
 Hansted Hospital, 13.
 Hansted A, 119.
 Harboøre, 66, 106.
 Harlev, 77, 19.
 Harlevholm, 86.
 Hasle, 54.
 Hasle Gammelgård, 54.
 Havneallé, Horsens, 10.
 Havreballeskov, 105.
 Hedensted, 55.
 Heilsager-Lihme sogn, 63.
 Helgenæs, 57, 102.
 Helsingør Theater, Den gamle By, 129—130.
 Hemstok, 130.
 Herlev, 129.
 Herning, 64.
 Herredsvej, Hasle, 54.
 Herregårdsmuseet, Gl. Estrup, 116.
 Hestehaven, 105.
 Himmelbjerget, 130.
 Hinnerup, 24.
 Hjelm, 60, 83, 90—93, 130.
 Hjortensgade, Aarhus, 127.
 Hjørring (amt), 20, 23, 63.
 Hobrohuset, Den gamle By, 130.
 Holland, 72—73.
 Holme, 36.
 Honum, 10.
 Honumskov, 9.
- Honum Fattiggård, 9.
 Hornslet, 27, 30.
 Horsens, 9—13, 37, 55, 104—105, 118—119, 121—122.
 Horsens Banegård, 13.
 Horsenseggen, 118.
 Horsens fjord, 102.
 Horsens gl. latinskole, Havneallé, 10.
 Horsens Museum, 118.
 Horsens-Tørring jernbane, 9, 12.
 Horsens Vesteregn, 9.
 Hotel Cimbria, Aarhus, 65.
 Hotel Royal, Silkeborg, 126.
 Hovedgården, Silkeborg, 125.
 hovedvej 10, 55.
 Hovbjerg herred, 22.
 Hundslund, 130.
 Hvilsager, 33.
 Hvilsted, 36.
 Hvirring, 9—13.
 Højbjerg, 37.
 Høje Hasle, 54.
 Højskolehotellet, Aarhus, 87.
 Hørning, 87.
 Hørret, 35—36.
 Hørret Skov, 121.
 Høskoven, 102, 104.
 Høver, 58.
 Høver Kro, 58.
 Hårby, 130.
 Hår Nedergård, Hinnerup, 24.
- Irland, 50.
 Island, 123.
 Israel, 82.
 Italienske Bjerghave, Clausholm, 115.
- Japan, 33.
 Jeksen, 130.
 Jordbrugsteknisk Institut, Tåstrup, 77.
 Juelsminde, 9.
 Jydsk Engelsk Dampskibsselskab, Aarhus, 60.
 Jylland, 24, 34, 48, 57, 66, 68—69, 94, 105—106, 110.
 Jyllands-Posten, 67.
 Jysk Handels- og Landbrugsbank, Aarhus, 59.
 Jysk Telefon, Aarhus, 86.
 Jægerskoven, 105.
- Kabelvej 5, Vodskov, 84.
 Kalk- og Teglværks-Laboratoriet, 115.
 Kalundborg, 57, 60, 62, 92.
 Kattgat, 92.
 Kiel, 65.
 Kina (China), 59.
 Kirkeskoven, 105.
 Klæbjerg, Helgenæs, 102.
 Knudspø, 102.
 Kolding Vestbaner, 12.
 Kolind, 46.

- Kolindsund, 46.
kongelige Porcelænsfabrik, Den, København, 128.
Kongens Mose, Løgumkloster, 48.
Kongesalen, Clausholm, 115.
Krogsbæk sogn, 63.
Kulturhistorisk Museum, Randers, 122—125.
Kunnerup, 121.
Kysingnæs, 122.
København, 12, 61, 67, 71, 129.
Københavns-egnen/området, 97.
Københavns Universitet, 75.
Købstadsmuseet, Den gamle By, Århus, 127—129.
Kørup, 9, 12.
- Lading Sø, 99.
Landlyst, Virksund, 130.
Langelands Avis, 62.
Langøre Havn, 64.
Langå, 58.
Laven, 104, 130.
Landbrugsmuseet, Gl. Estrup, 42.
Leith, 59—60.
Lemming, 104.
Leonards Conditori, Århus, 130.
Lille Vildmose, 48.
Lime (Lihme), 27, 63.
Lisbjerg, 41, 104.
Lisbjerg Egnarkiv, 41, 43.
Lithauen, 123.
Lokalhistorisk Arkiv/Samling, Hammel, 22, 31, 39, 44.
Lolland, 66.
London, 59.
Lund (ved Horsens), 12.
Lunderskov-Esbjerg-banen, 64.
Lundtoftesletten, 77.
Lynderupgård, 130.
Lyngbygård å/ådal, 15, 102—103.
Løgten, 44.
Løgumkloster, 48—49.
Løvenholm Skov, 32.
Låsby, 65.
Låsbyvej, Galten, 96.
- Magdalenemøllen, Århus, 61.
Mariagerfjord-området, 100—101.
Marie Magdalene Sogn, 32.
Marselisborg gods, 105.
Marselisborg Seminarium, 122.
Marselisborgskovene, 105.
Marshøj, Gerrild, 124.
Meilby, 63.
Meilgade, Århus, 65.
Meilgrunden, 60—61.
Mellemøsten, 81.
Mettes Høj, Tovstrup, 15.
Mexico, 123.
Middelfart, 62.
Middelhavet, 54.
- Midtdjursland, 46.
Midtjylland, 34, 57.
Mindegade 12, Århus, 127, 129.
Mjesing, 87.
Moesgård, 119—121, 123.
Moesgård Skovmølle, 34.
Mols Bjerger (området), 57, 66, 100—101, 104.
Mors (Morsø), 107.
Mossø, 101.
Mundelstrup, 61.
Mygind sogn, 63.
München, 48.
Møllebækken, Tovstrup, 14.
Møllebækdalen, Tovstrup, 15.
Mørke, 30.
Mårslet (sogn), 35—36.
- Nationalmuseet (tekstillaboratoriet), 121, 124.
Naturhistorisk Museum, Århus, 104, 123.
Naturstien, Silkeborg-Bryrup-Horsens, 104.
Nederbjerge, 36.
Neumünster, 64.
Newcastle, 60, 64.
Ning (herred), 34—35, 38, 89.
Nordby Bakker, 102.
Norddjursland, 47.
Nord-England, 61.
Nordeuropa, 51.
Nordisk Institut for Folkedigtning, 67.
Nordjylland, 57.
Nordmähren, 123.
Nord-Samsø, 102.
Nordsøen, 81.
Nordvestsjælland, 108.
Norge, 61.
Norsminde, 121.
Nr. Vissing, 130.
Ny Hattenæs, 130.
Nørregade, Horsens, 118.
Nørreskoven, Vejle, 55.
Nørresundby, 63, 121.
- Odder, 9, 102—104, 121—122, 130.
Odder Museum, 121—122.
Ommestrup, 28.
Ottawa, 80.
Overbjerge, 36.
Over Fussing, 124.
- Paderup, 124.
Paradisgade 14, Århus, 58.
Pilbrodal, 127.
Pindstrup, 46—48, 50—51, 62—63.
Pindstrup Kirke, 49.
Pindstrup Mosebrug, 47—50.
Provinsteatermuseet, Den gamle By, 129.
- Randers (amt), 51, 62, 97, 116, 122—124.
Randers Fjord, 46.
Randers-Grenå-banen, 62.
Rask, 12.

- Rathlousdal allé, Odder, 102—104.
 Raupachs bryggeri, Odder, 122.
 Rejstrup, 124.
 Ribe, 11.
 Riis Skov, 64.
 Ringkloster, 121.
 Ringgadebroen, Århus, 55.
 Ringsted, 128.
 Risø, 84.
 Rodstenseje, 130.
 Rokballe (vand)Mølle, 36, 38.
 Rosenborg, 116.
 Rosenholm, 29.
 Rosenholmbakken (Clemensbakken), 29.
 Rosengade, Århus, 121.
 Roznov, Nordmähren, 123.
 Rudkøbing, 62.
 Rusland, 33, 50.
 Ry, 102, 104.
 Rye, 88, 130.
 Ryom, 57, 62—63.
 Ryomgård, 46, 48, 63.
 Ry Sønderkov, 126.
 Rødkjær, 58.
 Rønede, 27, 101.
- Sahl, 130.
 Sall (sogn), 19, 21—22.
 Salling, 107.
 Saltholmsgade, Århus, 127.
 Samsø, 54, 62, 64, 100, 102.
 Sandager Mølle, 121—122.
 Sarup, 121.
 Schweiz, 108.
 Sdr. Ringgade, Århus, 55.
 Sillistria Vandmølle, 36.
 Silkeborg (kommune), 61, 63, 100, 102, 104—105, 125, 130.
 Silkeborg Museum, 121, 125—126.
 Silkeborg Slot, 125—126.
 Silkeborgvej, Århus, 102, 104.
 Sjælland, 66, 108.
 Skaføgård (Skov), 31—32.
 Skanderborg (amt), 15—18, 55, 63—64, 97, 100, 104—105, 121.
 Skanderborg Andelsslagteri, 86.
 Skanderborg Amts Bogtrykkeri, 86.
 Skanderborg-Herning-banen, 64.
 Skanderborg Ladegård, 126.
 Skanderborg Museum, 126.
 Skanderborg-Odder landevej, 104.
 Skanderup, 14.
 Skandinavien, 66.
 Skarriidsø kirke, 124.
 Skiveegnen, 130.
 Skivholme sogn, 65.
 Skotland, 61.
 Skvæt Mølle, 126.
 Skærssø gods, 46.
- Skørring (Schjørring), 58, 63.
 Skåde, 36.
 Skåde (vind)Mølle, 36.
 Skåde Skov, 105.
 S. M. Holsts Gård, Den gamle By, 129.
 Sminge, 102.
 Sneptrup, 52.
 Solhøjvej, Hasle, 54.
 Sondrup, 102.
 Sophiendal, 130.
 Sorring, 14.
 Sorring Loddenhøj, 18.
 Sostrup slot, 93.
 Sovjetunionen, 33, 50.
 Sparregård, 124.
 Stadder, 63.
 Staldgården, Clausholm, 114, 116.
 Statens Avisssamling, Århus, 57.
 Statsbiblioteket, Århus, 57.
 Stavtrup, 121.
 Stenvad, 47—50.
 Stilling, 121.
 Stjær, 77, 79.
 Store Vildmose, 48—49.
 Storring, 58.
 Stubbe Sø, 100, 104.
 Stuttgart, 48.
 Svenstrup, 21, 101.
 Svenstrup Møllelegård, 101.
 Sverige, 48, 70, 72, 108, 110.
 Sydfynske Jernbaner, 12.
 Sydslesvig, 130.
 Sydvestfyn, 121.
 Søballe, 58.
 Søby(-Stadder) sogn, 21, 63.
 Søften, 65.
- Tange Sø, 34.
 Tarm, 64.
 T. C. Nielsens Maskinfabrikker, Hjørring, 20, 23.
 Tekstilsamlingen, Den gamle By, 127—128.
 Terp Mølle, 65.
 Testrup, 37.
 Thailand, 120.
 Thorskov, 105.
 Tilst, 104.
 Tjerrild, 48.
 Todberg-Meilby sogn, 63.
 Torriid Skov, 36.
 Tovstrup (Toustrup), 14—16, 58.
 Tovstrup (vand)Mølle, 14—16, 18.
 Trillegård, Hasle, 54.
 Tulstrup, 21, 130.
 Tulstrup (vand)Mølle, 21—22.
 Tunø, 77, 80.
 Tyskland, 26, 48; 66, 68, 72—73, 108.
 Tørring, 9—10, 12.
 Tåstrup (Jylland), 58.
 Tåstrup (Sjælland), 77.
 Tåstrupgård (ved Hinnerup), 24.

Uldum, 9, 87.
Urmagerskolen, Ringsted, 128.
Urmuseet, Den gamle By, 128.
USA, 72, 82.

Valby, 67.
valakiske Frilandsmuseum, Det, Roznov, 123.
Veilby, 65.
Vejerslev, 24.
Vejle (amt), 55—56, 97, 101, 105, 129.
Vejle Teater, 129.
Vejle ådal, 56.
Vendsyssel, 24.
Vestbanen (Langå-Rødkjær), 58.
Vester Hassing (Strand), Vodskov, 84, 121.
Vester Tørslev, 124.
Vestjylland, 24.
Vesttyskland, 48.
Viborg, 12, 66.
Vilhelmsborg, 36, 38.
Virksund, 130.
Vissing, 58.
Vivild, 123.
Vodskov, 84.
Voel, 14.
Voer, 124.
Voerup, 58.
Vorre, 44.
Vrads Sande, 104, 126.
Vridsløsemaglevej 19, Tåstrup, 77.
Vrønding, 12.

Yderup, 58.
Ølgod, 64.
Øm Kloster, 130.
Ørnereiden, Skåde Skov, 105.
Ørslevkloster, 130.
Ørsted, 27.
Østbirk, 87.
Østjylland, 24, 94, 105—106, 110.
østjyske motorvej, den, 120—121.
Østrevej, Hasle, 54.
Østrig, 108.
Østtyskland, 48.
Aby Mølle, 61.
Akær gods, 110.
Aalborg (amt), 63, 69, 70.
Ale, 12.
Århus (Års), 12, 29—30, 36, 49—50, 57, 60—62,
66—76, 87—89, 92, 102, 104—106, 110—111, 121,
123, 127—130.
Århus Amtsavis, 95.
Århus-Bugten, 57, 102.
Århuseggen (ådalen), 86, 97, 104.
Århus kommune (amt), 94, 96—98, 100—102, 105
122—123.
Århus Kunstmuseum, 109, 123.
Århus-Ryom-banen, 57, 62—63.
Århus Teater, 128.
Århus Universitet, 120.
Århuus Stiftstidende, 57—65.
Århuus Vindmølle, 61.
Årsløv Kro, 102.